੧ ੳ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥

ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ

ਹੋਲਾ

ਬਾਨ ਚਲੇ ਤੇਈ ਕੁੰਕਮ ਮਾਨਹੁ
ਮੂਠ ਗੁਲਾਲ ਕੀ ਸਾਂਗ ਪ੍ਰਹਾਰੀ ॥
ਢਾਲ ਮਨੋ ਡਫ ਮਾਲ ਬਨੀ
ਹਥ ਨਾਲ ਬੰਦੂਕ
ਛੁਟੈਂ ਪਿਚਕਾਰੀ ॥
ਸ੍ਰੋਨ ਭਰੇ ਪਟ ਬੀਰਨ ਕੇ
ਉਪਮਾ ਜਨੁ
ਘੋਰ ਕੈ ਕੇਸਰ ਡਾਰੀ ॥
ਖੇਲਤ ਫਾਗ ਕਿ ਬੀਰ ਲਰੈਂ
ਨਵਲਾ ਸੀ ਲੀਇ ਕਰਵਾਰ
ਕਟਾਰੀ ॥

—ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library

Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library has been created with the approval and personal blessings of Sri Satguru Uday Singh Ji. You can easily access the wealth of teaching, learning and research materials on Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library online, which until now have only been available to a handful of scholars and researchers.

This new Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library allows school children, students, researchers and armchair scholars anywhere in the world at any time to study and learn from the original documents.

As well as opening access to our historical pieces of world heritage, digitisation ensures the long-term protection and conservation of these fragile treasures. This is a significant milestone in the development of the Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-Library, but it is just a first step on a long road.

Please join with us in this remarkable transformation of the Library. You can share your books, magazines, pamphlets, photos, music, videos etc. This will ensure they are preserved for generations to come. Each item will be fully acknowledged.

To continue this work, we need your help

Your generous contribution and help will ensure that an ever-growing number of the Library's collections are conserved and digitised, and are made available to students, scholars, and readers the world over. The Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-Library collection is growing day by day and some rare and priceless books/magazines/manuscripts and other items have already been digitised.

We would like to thank all the contributors who have kindly provided items from their collections. This is appreciated by us now and many readers in the future.

Contact Details

For further information - please contact

Email: NamdhariElibrary@gmail.com

kirpal singh chana

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੱਜਣਾ ਨਾਲ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ

੭ ਮਾਰਚ ੧੯੬੬
ਸੋਮਵਾਰ
੨੪ ਫਗਣ
ਅੰਕ ੫੫
ਜਿਲਦ ੧੨
ਕੀਮਤ ੮੦ ਪੈਸੇ

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ
ਚੰਦਾ

ਸਾਲਾਨਾ : ੩੦ ਰੁਪਏ
ਛਿਮਾਹੀ : ੧੫ ਰੁਪਏ
ਤਿਮਾਹੀ ੮ ਰੁਪੈ
ਏਸ ਅੰਕ ਦੇ : ੮੦ ਪੈਸੇ

ਸੰਪਾਦਕ :
ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੱਲ ਮਾਲਕ, ਐਡੀਟਰ, ਪਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਨੇ ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪ੍ਰੈਸ, ੧੬੮੧ ਪਹਾੜ ਗੰਜ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ

ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਹਾਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਸਿੱਧ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਤਿਹਾਰ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਓਹੋ ਤਿਹਾਰ ਹੀ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਹੋਵੇ।

ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਹਾਰ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਰਾਸ ਲੀਲਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੋਲੇ ਦਾ।

ਹੋਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਪੌਰਾਣਕ ਕਥਾ ਪਰਚੱਲਤ ਹੈ ਕਿ ਹਿਰਨ-ਕਸ਼ਿਪੁ (ਹਰਨਾਕਸ਼) ਦਾ ਪੁਤਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ—ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤੇ ਮਾਰਨ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਹਰ ਥਾਓਂ ਹੀ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਭੂਆ ਹੋਲਕਾ ਨੂੰ ਵਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੜੇਗੀ। ਭਰਾ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਭੂਆ ਹੋਲਕਾ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਅਗਨੀ ਕੁੰਡ ਵਿਚ ਬਹਿ ਗਈ। ਪਰ ਹੋਲਕਾ ਸੜ ਗਈ--ਪ੍ਰਹਿ-ਲਾਦ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਹੋਲਕਾ 'ਹੋਲੀ' ਬਣ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਦੇ ਦਿਨਾ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਸੜਨ ਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੁਸ਼ਟ ਵ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਾੜਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਤਿਹਾਰ ਚਲ ਪਿਆ।

ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਹੋਲੀ ਜਾਂ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ—ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਲਕਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਲੋਂ ਹੋਲੀ ਦੇ ਦਿਨਾ ਵਿਚ ਰਚਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰਾਸ ਲੀਲ੍ਹਾ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਬਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹੋਲਕਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸਗੋਂ ਬਦਲਦੀ ਬਹਾਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁਤ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਬਸੰਤ ਤੇ ਬਸੰਤ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਰੁਤ ਵਿਚੋਂ ਗ੍ਰੀਖਮ ਰੁਤ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹਰੇਕ ਰਸਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਲਈ ਅਨੰਦ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਝੂਮ ਉਠਦਾ, ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰੰਗ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਖੇਡਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

"੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਗੁਰੁ ਸੇਵਉ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰ ॥
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮੰਗਲਚਾਰ ॥
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮਹਾ ਅਨੰਦ ॥
ਚਿੰਤ ਲਥੀ ਭੇਟੇ ਗੋਬਿੰਦ ॥ ੧ ॥
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਸੰਤ ॥
ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਬੇਅੰਤ ॥
੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਜ ਹਮਾਰੈ
ਬਨੇ ਫਾਗ ॥ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਮਿਲਿ
ਖੇਲਨ ਲਾਗ ॥ ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ
ਸੰਤ ਸੇਵ ॥ ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ
ਲਾਲ ਦੇਵ ॥ ੨ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ
ਮਉਲਿਓ ਅਤਿ ਅਨੂਪ ॥
ਸੂਕੈ ਨਾਹੀ ਛਾਵ ਧੂਪ ॥
ਸਗਲੀ ਰੂਤੀ ਹਰਿਆ ਹੋਇ ॥
ਸਦ ਬਸੰਤ ਗੁਰ ਮਿਲੇ ਦੇਵ ॥
੩ ॥ ਬਿਰਖੁ ਜੰਮਿਓ ਹੈ ਪਾਰ-
ਜਾਤ ॥ ਫੂਲ ਲਗੇ ਫਲ ਰਤੰਨ
ਭਾਂਤਿ ॥ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਨੇ ਹਰਿ
ਗੁਣਹ ਗਾਇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ
ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇ ॥"

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇ ਤਕ ਹੋਲੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਕੁਝ ਗ਼ਲਤ ਰੂਪ ਧਾਰ ਚੁਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਵਿਆਪਤ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ

ਭੁਲ ਕੇ ਇਸ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮੌਜ ਮੇਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨਾਉਂਦੇ। ਇਹ ਪੁਰਬ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੋਪ-ਗੋਪੀਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਤਿਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਰੂਪ ਵਿਗੜਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜਕ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਟੱਪ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ, ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਰਾਸ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦੇ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਹਨ- ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਸੁਰ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਖੇਡੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਲੀ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤਾ ਵਰਨਣ ਦੁੰਦ ਜੁੱਧਾਂ ਦੇ ਵਰਨਣ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਮਹੀਨਾ ਤੇ ਰੁਤ ਬਦਲਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸੇ ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੈਂਤਾਂ ਨਾਲ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਹਲਧਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇੰਜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ —

ਅਥ ਗੋਪਨ ਸੋ ਹੋਲੀ ਖੇਲਬੋ ॥ ਸ੍ਵੈਯਾ ॥

"ਮਾਘ ਬਿਤੀਤਿ ਭਏ ਰੁਤ ਫਾਗੁਨ ਆਇ ਗਈ ਸਭ ਖੇਲਤ ਹੋਰੀ। ਗਾਵਤ ਗੀਤ ਬਜਾਵਤ ਤਾਲ ਕਹੈ ਮੁਖ ਤੇ ਭੜੂਆ ਮਿਲਿ ਜੋਰੀ। ਡਾਰਤ ਹੈ ਅਲਤਾ ਬਨਿਤਾ ਛਟਕਾ ਸੰਗ ਮਾਰਤ ਬੈਸਨ ਥੋਰੀ। ਖੇਲਤ ਸਯਾਮ ਧਮਾਰ ਅਨੂਪ ਮਹਾ ਮਿਲਿ ਸੁੰਦਰਿ ਸਾਂਵਲ ਗੋਰੀ। ਅੰਤ ਬਸੰਤ ਭਏ ਰੁਤ ਗ੍ਰੀਖਮ ਆਇ ਗਈ ਹਰਿ ਖੇਲ ਮਚਾਯੋ। ਆਵਹੁ ਮਿਲ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ ਤੇ ਤੁਮ ਕਾਨ੍ਹ ਭਏ ਧਨਠੀ ਸੁਖ ਪਾਯੋ। ਦੈਤ ਪ੍ਰਲੰਬ ਬਡੋ ਕਪਟੀ ਤਬ ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਧਰਯੋ ਨ ਜਨਾਯੋ। ਕੰਧ ਚੜਾਇ ਹਲੀ ਕੋ ਉਡਯੋ ਤਿਨ ਮੂਕਨ ਸੋ ਧਰ ਮਾਰ ਗਿਰਾਯੋ। ਕੇਸਵ ਰਾਮ ਭਏ ਧਨਠੀ ਮਿਕ ਬਾਲਕ ਏਤ ਬਹੀ ਸਭ ਪਿਆਰੇ। ਦੈਤ ਮਿਕਯੋ ਸੁਤ ਨੰਦਹਿ ਕੇ ਸੰਗਿ ਖੇਲਿ ਜਿਤਯੋ ਮੁਸਲੀ ਹਰਿ ਹਾਰੇ। ਆਵ ਚੜੋ ਨ ਚੜਿਓ ਸੁ ਕਹਯੋ ਇਨ ਪੈ ਤਿਹਕੋ ਬਪੁ ਕੋ ਪਗ ਧਾਰੇ। ਮਾਰ ਗਿਰਾਇ ਦਯੋ ਧਰਨੀ ਪਰ ਬੀਰ ਬਡੋ ਉਨ ਮੂਲਨ ਮਾਰੇ ॥

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ "ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਗ਼ਲਤ ਰੀਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇੰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਹਿੰਦੁਨਿ ਕੇ ਦਿਨ ਹੋਲਿ ਦਿਵਾਲੀ। ਇਤਯਾਦਿਕ ਦਿਨ ਚਲਹਿ ਕੁਚਾਲੀ। ਬਿਨਾ ਲਾਜ ਤੇ ਹੁਇ ਨਰ ਨਾਰੀ। ਕਰਹਿੰ ਖਰਾਬਾ ਕਢ ਤਿਗਾਰੀ। ਸਿੱਖਹੁ ! ਸੁਨਹੁ ਬਾਤ ਇਹ ਸਾਰ। ਜਿਨਹੁੰ ਬੰਦਗੀ ਕਿਯ ਕਰਤਾਰ। ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਸੇ ਸੁਖੀ ਬਡੇਰੇ। ਜੀਤ ਗਏ ਭਵਜਲ ਨਹਿੰ ਫੇਰੇ। ਬਿਨਾ ਬੰਦਗੀ ਜੇ ਨਰ ਹੋਰ। ਨਿਜ ਨਿਜ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਬੰਧੇ ਜਿਮ ਚੋਰ। ਜਿਮ ਪਸੁ ਬੰਧਯੋ ਦਿਵਸ ਬਿਤਾਵੇ। ਜਨਮ ਮਰਨ ਬੰਧੇ ਤਿਮ ਪਾਵੇਂ। ਕਰਣੀ ਬਿਨਾ ਤਰਹਿੰ ਨਿਹੰ ਕੋਊ। ਕਰਣੀ ਖਾਲੀ ਜਾਇ ਨ ਸੋਊ। ਧਰਿ ਧਰਿ ਬੇਖ ਦੇਤਿ ਉਪਦੇਸ਼। ਬਿਨ ਕਰਨੀ ਦੁਖ ਪਾਇੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼। ਹਸਦਯਾਂ ਟਪਦਯਾਂ ਸ੍ਵਾਂਗ ਬਣਾਏ। ਪਰਮੇਸਰ ਰੀਝੈ ਨ ਕਦਾਏ। ਮਰ ਮਰ ਲੋਕ ਬਹੁਰਿ ਪਛਤਾਵਹਿੰ। ਫਸ ਬਿਸ਼ਯਨਿ ਮਹਿੰ ਬੈਸ ਬਿਤਾਵਹਿੰ। ਪਰਹਿ ਆਨਿ ਸਿਰ ਪਰ ਜਬ ਭਾਰੀ। ਤਬ ਜਾਨਹਿੰਗੇ ਅੰਧ ਗਵਾਰੀ। ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭੀ ਤਾਰਹਿੰ ਤਬੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਮਝਿਹੈਂ ਜਬੈ। ਪੂਜਾ ਧਰਮ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰਾ। ਪਵਸੀ ਥਾਇੰ ਤਬਹਿ ਨਿਸਤਾਰਾ। ਯਾਂਤੇ ਸੱਤਿ ਨਾਮ ਕੋ ਸਿਮਰਨ। ਲਿਵ ਲਗਾਇ ਕਰ ਠਾਨਹਿੰ ਨਿਸਦਿਨ। ਵਹਿਰ ਕ੍ਰਿਆ ਸਭ ਕੇਸੀ ਕਰੈ। ਅੰਤਰ ਸਦਾ ਨਾਮ ਹਰਿ ਧਰੈ। ਜਾਨੈ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਕੋ ਮੀਤ। ਕਰਹਿ ਜੁ ਤਿਸ ਪਿਖ ਹਰਖੇ ਚੀਤ। ਭਾਣਾ ਮਾਨਹਿੰ ਰਹੈ ਅਨੰਦ। ਤਨ ਹੰਤਾ ਨਿਤ ਕਰਹਿ ਨਿਕੰਦ। ਮਨ ਟਿਕ ਜਾਇ ਨਾਮ ਪਰ ਜਬੈ। ਪ੍ਰਭੁ

ਸਹਾਇਕ ਹੋਵੈ ਤਬੈ। ਜਨਮ ਅਨੇਕ ਪਾਪ ਕੇ ਖੋਇ। ਸਕਹਿ ਪਛਾਨ ਆਤਮਾ ਜੋਇ।"

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਹੋਲੇ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪ ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਸਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹੋਲੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਓਂ ਕੀਤਾ ਹੈ--

ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਚਾਓ (ਉਤਸਾਹੁ ਹੋਲੀ)

ਦੋਹਰਾ--ਪਾਸ ਬਿਤੇ ਕੇਤਿਕ ਜਬਹਿ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਚਹਤਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼। ੧-ਬਿਦਤਹਿ ਦੇਵੀ ਚੰਡਕਾ ਉਪਜਹਿ ਪੰਥ ਅਸ਼ੇਸ਼। ਆਯੋ ਫਾਗੁਣ ਮਾਸ ਸੁਹਾਵਤਿ। ਗਾਵਤਿ ਰਿਦੇ ਪ੍ਰਮੋਦ ਬਧਾਵਤਿ। ਸਭ ਮਹਿ ਕਰਿ ਬਸੰਤ ਪਰਧਾਨ। ਅਪਰ ਰਾਗ ਸਭ ਗਾਇੰ ਸੁਜਾਨ। ਪੁਰਿ ਅਨੰਦ ਆਨੰਦ ਬਿਲੰਦਯੋ। ਜਹਿੰ ਕਹਿੰ ਗਾਵਹਿੰ ਗੁਰਪਦ ਬੰਦਯੋ। ਚਲ ਆਯਹੁ ਹੋਲੇ ਕਉ ਮੇਲਾ। ਚਹੁੰ ਦਿਸ਼ ਤੇ ਨਰ ਭਏ ਸਕੇਲਾ। ਚਾਰੋਂ ਬਰਨ ਸਿਖ ਗੁਰ ਕੇਰੇ। ਦਰਸ਼ਨ ਚਾਹਤਿ ਆਇੰ ਘਨੇਰੇ। ਪੂਰਬ ਜਗੰਨਾਥ ਲਗ ਸੰਗਤਿ। ਅਪਰ ਟਾਪੂਅਨਿ ਕੀ ਮਿਲਿ ਪੰਗਤਿ। ਦੱਖਣ ਮਹਿੰ ਦਵਾਰਕਾ ਤਾਈਂ। ਪਹੁੰਚੇ ਸਿਖ ਆਦਿ ਸਮੁਦਾਈ। ਪਸ਼ਚਮ ਬਲਖ ਤੁਖਾਰਾ ਆਦਿ। ਸਿਖਧਰਹਿੰਆਵਹਿੰਅਹਿਲਾਦ। ਤਿਮਹੀ ਉੱਤਰ ਦਿਸ਼ਾ ਬਹੀਰਾਂ ਆਇੰ ਕਮਾਊਂ ਅਰੁ ਕਸ਼ਮੀਰਾ। ਕਹਿੰ ਲੌ ਦੇਸ਼ ਨਗਰ ਕੌ ਗਿਣੀਅਹਿ। ਕਹਿ ਲੌ ਸੰਗਤਿ ਨਾਮ ਸੁ ਭਣੀਅਹ। ਦਸਮੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੁ ਜਸ ਦੂਨਾ। ਸੁਨਹਿੰ ਚਗੂੰਨ ਤੇ ਕਹੁੰ ਦਸ ਗੂਣਾ। ਉਪਜਹਿ ਦਰਸਨ ਕੀ ਅਭਿਲਾਖਾ। ਆਵਹਿੰ ਚਲੇ ਭਾਉ ਬਡ ਰਾਖਾ। ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਲੇ ਲੇ ਉਪਹਾਰ। ਚਹੈਂ ਸੁ ਅਰਪਨਿ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰ। ਦਿਨ ਹੋਲੀ ਕੋ ਕਰਹਿੰ ਉਦੇਸ਼। ਚਲਹਿੰ ਘਰਨਿ ਤੇ ਸਿਖ ਅਸ਼ੇਸ਼। ਆਨਿ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਮੈ ਕੀਯੋ ਡੇਰਾ। ਜਹਿੰ ਮੰਗਲ ਨਿਤ ਹੋਤਿ ਘਨੇਰਾ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕੀ ਧੁਨਿ ਉਠੇ। ਜਨੁ ਇਕ ਸਮ ਘਨਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੂਠੇ। ਹੋਤ ਕੁਲਾਹਲ ਜਹਿੰ ਤਹਿੰ ਵਾਰੋ। ਬਜਤਿ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਰਬਾਬ ਉਦਾਰੋ। ਚਾਰੁ ਸਿਤਾਰ ਦੁਤਾਰ ਸਿਰੰਦਾ। ਬਜਹਿ ਤਾਲ ਮਿਲਿ ਦੇਤਿ ਅਨੰਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇਰਾ। ਜਹਿੰ ਸ਼ੋਭਤਿ ਦਰਬਾਰ ਬਡੇਰਾ। ਤਹਿੰ ਸੰਗਤ ਕੋ ਮੇਲ ਉਦਾਰਾ। ਗਾਵਹਿ ਨਟ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲਾਰਾ। ਜੈਤਸਿਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਧਮਾਰ। ਗੌੜੀ, ਮਾਝ, ਬਿਭਾਸ਼ ਬਹਾਰ। ਸੂਹੀ, ਸੋਰਠ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰ। ਆਸਾ, ਰਾਮ ਕਲੀ, ਬੈਰਾਰ। ਲਲਿਤ ਬਿਲਾਵਲ, ਜੈ ਜੈ ਵੰਤੀ। ਗੁਜਰੀ ਅਰੁ ਕਿਮਾਚ, ਧਨਵੰਤੀ। ਦੀਪਕ ਭੈਰਉ, ਸ਼ੁਭ ਹਿੰਡੋਲ। ਗਾਵਤਿ ਪਰਜ ਤਿਲੰਗ ਕਲੋਲ। ਮਾਲਕੌਂਸ, ਕਲਯਾਨ, ਕਿਦਾਰਾ। ਗੌਂਡ ਤੁਖਾਰੀ, ਮੇਘ ਉਦਾਰਾ। ਮਾਲ ਸਿਰੀ, ਸੁ ਬਸੰਤ, ਬਿਹਗ। ਅਰ ਸੁਘਰਈ ਰਾਗ ਅਨੁਰਾਗ। ਇਤਯਾਦਕ ਰਾਗਨਿ ਕੋ ਗਾਵੈਂ। ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਗੁਨੀ ਮੋਦ ਉਪਜਾਵੈਂ। ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਬੈਠਨਿ ਗੁਰ ਥਾਨ। ਤਹਾਂ ਲਾਇਕੈ ਅਧਿਕ ਦਿਵਾਨ। ਸੰਗਤਿ ਘਨੀ ਭਈ ਤਬਿ ਆਇ। ਬਜਹਿ ਮ੍ਰਿਦੰਗਨ ਧੁਨੀ ਸੁਹਾਇ।

ਦਰਸ਼ਨ ਕਹੁ ਚਾਹਤਿ ਕਿਯ ਡੇਰੇ। ਭੀਰ ਅਨੰਦ ਪੁਰਿ ਭਈ ਘਨੇਰੇ। ਮਹਾਂ ਕੁਲਾਹਲ ਜਹਿੰ ਕਹਿੰ ਹੋਵਤ। ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਹਿ ਪਰਸਪਰ ਜੋਵਤ। ਬੰਦੈਂ, ਕੁਸ਼ਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੋ ਕਰੈਂ। ਦੂਰਿ ਦੂਰਿ ਕੇ ਮਿਲਿ ਹਿਤ ਧਰੈਂ। ਸਾਚੋ ਸਾਕ ਜਾਨ ਗੁਰ ਭਾਈ ਬੈਠ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰੀਤ ਵਧਾਈ। ਨਿਕਸਹਿੰ ਵਹਿਰ ਪ੍ਰਤੀਖਤਿ ਗੁਰ ਕੋ।

ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਮਨੋਰਥ ਉਰ ਕੋ। ਕੇਤਿਕ ਕਰਤਿ ਪਾਠ ਗੁਰ ਬਾਨੀ। ਕੇਚਿਤ ਅਰਥਨਿ ਕਰਤਿ ਵਖਾਨੀ। ਕੇਚਿਤ ਸੁਨਹਿੰ ਕਮਾਵਹਿੰ ਕੇਈ। ਕੇਚਿਤ ਸੱਤਿਨਾਮ ਸਿਮਰੇਈਂ। ਕੇਚਿਤ ਅਰਥਨਿ ਪਠਿ ਸੰਬਾਦੈਂ।

ਕਿਤਿਕ ਸਰਾਹਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਸਾਦਹਿੰ। ਅਧਿਕ ਰੰਗ ਸੰਗਤਿ ਮਹਿੰ ਹੋਤਿ। ਕਰਿ ਕਰਿ ਪੰਗਤ ਅਨੰਦ ਉਦੋਤਿ। ਕਰਹਿ ਤਿਹਾਵਲ ਬਹੁ ਧਨ ਕੇਰਾ। ਗੁਰ ਅਰਦਾਸ ਉਚਰ ਤਿਸ ਬੇਰਾ। ਸਿਖ ਜੋਰਿ ਕਰ ਹੋਇ ਸਮੁਦਾਈ। ਇਕ ਸਮ ਬਾਂਟ ਬੰਟ ਕਰਿ

ਖਾਵੀਂ । ਕਹੁੰ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀ ਹੋਇ ਕਥਾ । ਪ੍ਰਥਮ ਭਟਨ ਕੇ ਰਨ ਭੇ ਜਥਾ । ਮਿਲੇ ਕਵੀ ਗਾਨ ਕਾਵਿ ਬਨਾਵਹਿਂ । ਧਨੁ ਸਮੁਦਾਇ ਰੋਜ਼ ਕੋ ਪਾਵਹਿਂ । ਗੁਨੀ ਲੁਹਾਰ ਲੋਹ ਕੋ ਘਰਤੇ । ਸ਼ਸਤਰ ਅਜਾਇਬ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਤੇ । ਤੋਮਰ, ਤੀਰ, ਤੁਪਕ, ਤਰਵਾਰ । ਘਰਿ ਘਰਿ ਅਰਪਤਿ ਹੈਂ ਹਥ-ਯਾਰ । ਜਿਤਿਕ ਜਗਤ ਮਹਿਂ ਗੁਨੀ ਜਿ ਨਾਨਾ । ਨਿਜ ਨਿਜ ਬਿਦਯਾ ਕਰਹਿਂ ਮਹਾਨਾ । ਅਰਪਨਿ ਕਰਿ ਕਰਿ ਗੁਰੂ ਰਿਝਾਵੈਂ । ਮਨ ਭਾਵਤਿ ਧਨ ਗਨ ਕੋ ਪਾਵੈਂ । ਸੁਨਿ ਜਸੁ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਆਇ । ਬਨਹਿਂ ਧਨਾਢਿ ਨਿਕੇਤ ਸਿਧਾਇ । ਸਭਿ ਮਿਲਿ ਫਾਗਨ ਮਾਸ ਬਿਤਾਯੋ । ਖੇਲਤਿ ਫਾਗ ਅਨੰਦ ਉਪਾਯੋ । ਅਲਤਾ ਗਨ ਅੰਬੀਰ ਗੁਲਾਲ । ਲਾਲ ਪੀਤ ਭਰਿ ਰੰਗ ਬਿਸਾਲ । ਮਿਲਤਿ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇ ਊਪਰ ਡਾਰਹਿਂ । ਨਾਨਾ ਰੰਗ ਬਸਤ੍ਰ ਕੇ ਧਾਰਹਿਂ । ਜਮਹਿ ਸਭਨਿ ਕੇ ਬਦਨ ਗੁਲਾਲ । ਪਰਹਿਂ ਪਛਾ-ਨਹਿਂ ਨਹਿਂ ਤਿਸ ਕਾਲ । ਇਕ ਸਮ ਹੋਇ ਫਿਰਹਿਂ ਜਨੁ ਮਾਤੇ । ਗਾਇਂ ਸ਼ਬਦ ਮੁਖ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਰਾਤੇ । ਗਰੀ ਗਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਕੇਰੀ । ਇਕ ਸਮ ਲਾਲ ਭਈ ਤਿਸੁ ਬੇਰੀ । ਮਾਨੋ ਘਟਾ ਧਰਯੋ ਰੰਗ ਲਾਲ । ਉਡਤਿ ਬਿਲੰਦਹਿ ਬ੍ਰਿੰਦ ਗੁਲਾਲ । ਗਹਿ ਗਹਿ ਮਾਰਤਿ ਹੈਂ ਪਿਚਕਾਰੀ । ਨਾਨਾ ਰੰਗ ਮਹਾਂ ਛਬਿ ਧਾਰੀ । ਇਕ ਸਨਮੁਖ ਹੋਇ ਊਪਰ ਡਾਲਹਿਂ । ਬਿਨਾ ਓਟ ਇਕ ਮੁਖ ਪਰ ਝਾਲਹਿਂ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਬਾਹਰ । ਚਾਚਰ ਖੇਲਤਿ ਮਿਲਿ ਮਿਲ ਜਾਹਰ । ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਨਿ ਹੇਤੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ । ਬੋਲੇ ਬਾਦਨਿ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਰੂਰੇ । ਅਧਿਕ ਉਤੰਗ ਦਮਦਮਾ ਜਹਾਂ । ਰਚਹੁ ਫਰਸ਼ ਕੋ ਅਦਭੁਤ ਤਹਾਂ ਅਪਰ ਸਕਲ ਹੀ ਕੀਜਹਿ ਤਯਾਰੀ । ਰੰਗਿ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਲੇਹੁ ਨਿਕਾਰੀ । ਅਨਗਨ ਅਲਤਾ ਕਰਹੁ ਗੁਲਾਲ । ਤਹਿਂ ਹੀ ਧਰੀਐ ਲਯਾਇ ਉਤਾਲ । ਸਭਿ ਸੰਗਤਿ ਕੇ ਗਮਨਹਿਂ ਡੇਰੇ । ਸੁਧ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀ ਕਹਿ ਇਸ ਬੇਰੇ । ਕਰਹਿ ਮੇਵਰਾ ਇਹ ਸਭਿ ਕਾਰ । ਕੀਜਹਿ ਸਕਲ ਸਮਾਜ ਤਯਾਰ । ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਦਾਸ ਹੁਕਮ ਗੁਰ ਕੇਰੇ । ਗਏ ਦਮਦਮੇ ਉਚ ਬਡੇਰੇ । ਜੋ ਜੋ ਆਇਸ ਤਤ ਛਿਨ ਕਰੀ । ਖੇਲਹਿਂ ਫਾਗ ਮੌਜ ਸਭਿ ਧਰੀ । ਸਭਿ ਸੰਗਤਿ ਕਉ ਸੁਧਿ ਤਬਿ ਹੋਈ । ਭਏ ਅਨੰਦ ਆਇ ਸਭਿ ਕੋਇ । ਆਪਨੀ ਆਪਨੀ ਲੀਨਿ ਅਧੋਰੀ । ਪੁਨ ਸਮਾਜ ਖੇਲਨ ਕਉ ਹੋਰੀ । ਸੇਤ (ਚਿੱਟੀ) ਪੁਸ਼ਾਕ ਸਕਲ ਗੁਰ ਪਹਿਰੀ । ਅਦਭੁਤ ਦੁਤਿ ਸਭਿ ਤਨ ਪਰ ਠਾਹਿਰੀ । ਮੁਕਤਾ ਹੀਰੇ ਲਗੇ ਜਵਾਹਰ । ਅਲੰਕਾਰ ਪਹਿਰੇ ਦੁਤਿ ਜ਼ਾਹਰ । ਨਿਕਸੇ ਮੰਦਰ ਤੇ ਚਲਿ ਆਏ । ਭਾਟ ਨਕੀਬ ਬੋਲਿ ਅਗਵਾਏ । ਸਿਰ ਪਰ ਚਵਰ ਢੁਰਤ ਬਡ ਸ਼ੋਭਾ । ਪਿਖਿ ਪ੍ਰਭਾ ਕੌਨ ਨਹਿਂ ਲੋਭਾ । ਮੰਦ ਮੰਦ ਤਹਿਂ ਕੋ ਚਲ ਆਇ । ਜਹਾਂ ਦਮਦਮਾ ਊਚ ਸਹਾਇ । ਊਪਰ ਚਢੇ ਸੁਪਾਨ ਘਨੇਰੀ । ਪਾਛੇ ਗਮ-ਨਤਿ ਸਿਖ ਤਿਸ ਬੇਰੀ । ਸਵਰਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਭਾਸਯੋ ਰੂਰੇ । ਊਪਰ ਬੈਠਿ ਗਏ ਗੁਰ ਪੂਰੇ । ਚਮਰਦਾਰ ਪਾਛੇ ਹੁਇ ਖਰਯੋ । ਬਾਰਿ ਬਾਰਿ ਫੇਰਨਿ ਕੇ ਕਰਯੋ । ਸਿਖ ਮਸੰਦ ਸਮੀਪੀ ਆਏ । ਚਹੁੰਦਿਸ਼ ਬੈਠੇ ਬੀਚ ਸੁਹਾਏ । ਸੰਗਤਿ ਬ੍ਰਿੰਦ ਆਵਨੇ ਲਾਗੀ । ਦੇਤਿ ਦਰਸ ਪ੍ਰਭੁ ਲਖਿ ਅਨੁਰਾਗੀ। ਅਰਪਨ ਲਗੇ ਅਨੇਕ ਅਕੋਰ । ਬਾਰਿ ਬਾਰਿ ਬੰਦਹਿਂ ਕਰ ਜੋਰ ।

ਪੁਨ ਪ੍ਰਭੁ ਪਰ ਗੁਲਾਲ ਛਿਰਕਾਏ । ਅਲਤਾਗਨ ਸੁਗੰਧ ਮਹਿਂ ਪਾਏ । ਆਪਸ ਮਹਿਂ ਸਿਖ ਖੇਲਨਿ ਲਾਗੇ । ਰੰਗ ਅਨੇਕਨ ਮਹਿਂ ਪਗ ਪਾਗੇ । ਕਹੌਂ ਕਹਾਂ ਲਗਿ ਕੌਤਕ ਘਨੇ । ਰਿਦੇ ਅਨੰਦ ਬਿਲੰਦੇ ਸਨੇ । ਕਰੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ ਉਰ ਕੀ ।

ਜੋ ਜੋ ਚਹਤਿ ਹੁਤੇ, ਢਿਗ ਗੁਰ ਕੀ । ਦਰਸ਼ਨ ਬਦਨ ਚੰਦ ਕੋ ਕਰੈਂ । ਬ੍ਰਿੰਦ ਚਕੋਰ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨਹਿਂ ਧਰੈਂ । ਮੁਹਤਿ ਮਨ ਕੋ ਸੁੰਦਰਤਾਈ । ਕੋ ਅਸਮੰਦ ਜੁ ਨਹਿਂ ਬਿਰਮਾਈ । ਬਡ ਉਤਸਵ ਕਰਿ ਖੇਲਨ ਫਾਗ । ਦੇਖਿ ਬਧੇ ਸਿੱਖਨਿ ਅਨੁਰਾਗ । ਆਛੀ ਰੀਤਿ ਦਰਸ ਕੌ ਦੀਨਿ ।

ਪੁਨ ਉਠਿਬੇ ਚਿਤ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਨਿ । ਮੰਦਰ ਅਪਨੇ ਜਾਇ ਸੁਹਾਏ । ਸਿਤ ਘਨ ਮਹਿਂ ਜਿਮ ਸਸਿ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਾਏ । ਸੰਗਤਿ ਗਈ ਸਕਲ ਨਿਜ ਡੇਰੇ । ਗੁਨ ਗਨ ਕਰਤਿ ਬਡੇਰੇ ।"

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੋਲਾ

ਅੱਜ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਮਤ ੧੯੨੨—ਈਸਵੀ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਲਾ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਹੋਲੇ ਦਾ ਸੰਤ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ' ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ—

"ਬਹੁ ਸਿਖਨ ਪ੍ਰਤਿ ਲਿਖਾ ਪਠਾਈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੋਲੇ ਹਮ ਜਾਈ। ਆਵਹੁ ਜਿਸ ਜਾਨਾ ਸੰਗ ਪਿਆਰੇ। ਏਕ ਮਾਸ ਗ੍ਰਿਹਿ ਕਾਜ ਬਿਸਾਰੇ। ਭੈਣੀ ਸੇ ਪਚਾਸ ਕੁ ਮੀਲ। ਆਹਿ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨਗਰੀ ਸੀਲ। ਤਾਂ ਸਮ ਹੋਲਾ ਕਹੀ ਨਾ ਮਾਚੇ। ਦੋ ਫਲ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਮਨ ਜਾਚੇ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਸੁਣ ਗਏ ਮ੍ਰਿਗਰਾਈ। ਭੀ ਪਹੁਚੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਭਾਈ। ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਕੋ ਕਹਿਯੋ ਗੁਰ ਠਾਣੇ। ਦਿਹੋ ਖਬਰ ਮਮ ਵਾਕ ਨਿਕਾਣੇ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਹੋਲੇ ਪਰ ਜਾਵੇਂ। ਪੰਥ ਜਹਾਂ ਜਾਏ ਡੇਰਾ ਲਾਵੇ। ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਹੁਕਈ ਜੇ ਆਵੇ। ਮਾਰ ਮਾਰ ਸਿੰਘ ਜਾਨ ਗਵਾਵੇਂ। ਵਾਕਾ ਖੂਨ ਨ ਹਮਨੇ ਭਰਨਾ। ਚਾਹੇਂ ਧਰਮ ਹੋਏ ਹਰ ਵਰਨਾ। ਸੁਣ ਹੋਏ ਥਾਨੇ ਵਾਲੇ ਸਾਥ ਚੜ੍ਹੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਕੋ ਰਘੁਨਾਥ। ਸਿੰਘ ਪਾਂਚ ਸੌ ਸਾਥ ਸਿਧਾਰੇ ਸਬਦ ਗੁਰੂ ਗਾਜਤ ਜੈਕਾਰੇ। ਉਠੇ ਪਾਂਸ ਕੋਹ ਕੀਰਤਪੁਰ ਹੈ ਤਾਂਹਿ ਪਹੁਚੇ ਜਬ ਗੁਰ ਸੁਰ ਹੈ। ਸੂਛ ਜਗਾ ਦਿਖ ਕਿਯੋ ਅਵਾਸ। ਲਗਾ ਦੀਵਾਨ ਗੁਰੂ ਸੁਖ ਰਾਸ। ਢੋਲਕ ਛੈਨਣ ਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ। ਪੜ੍ਹਨ ਲਗੇ ਗੁਰ ਸਿਖ ਗੁਣਖਾਣੀ। ਲੈ ਪ੍ਰਸਾਦ ਭੇਟ ਤਿਹ ਵਾਸੀ। ਆਏ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ।ਏਕ ਨਾਥ ਕਾ ਤਿਹ ਅਸਥਾਨ। ਜੋਗੀ ਕਰਤ ਬਡੇ ਮਦ ਪਾਨ। ਏਕ ਅਇਓ ਤਾਸੇ ਮਦ ਪੀਕੇ। ਸਤਿਗੁਰ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੀ ਕੇ। ਕਹਾ ਨਾਥ ਕੀ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬਾਂਧੋ। ਮਦ ਪੀ ਛਪ ਬੈਠਾ ਸਿੰਘ ਸਾਧੋ। ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲੈ ਅਸ੍ਰ ਪਛਾੜੀ। ਤਿਸ ਜੁਗੀਆ ਕੀ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਤਾੜੀ। ਸਿੰਘ ਜਬੈ ਕੱਸ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਦੀਨੀ। ਲੇਹੁ ਬਖਸ਼ ਕਹਿ ਮੋ ਮਤਿ ਹੀਨੀ। ਥਾਨੇਦਾਰ ਤਾੜ ਧਮਕਾਯੋ। ਬਹੁ ਬਿਨਤੀ ਕਰ ਤਿਸੈ ਛੁਡਾਯੋ। ਜੋਗੀ ਭੀ ਅਤਿ ਹੀ ਘਿਘਿਆਯੋ। ਮੈਂ ਭੁਲਾ ਕਹਿ ਨਿਕਸ ਸਿਧਾਯੋ। ਛੋੜਾ, ਗੁਰ ਕੀ ਪਈ ਦੁਹਾਈ। ਮੰਦ ਕਰਮੀ ਕੋ ਨਿਕਟ ਨਾ ਆਈ। ਲੋਕ ਕਹੈ ਇਨ ਬਡ ਪਰਤਾਪੂ। ਦੁਰਬੁੱਧੀ ਦੁਸ਼ਟਨ ਕੇ ਖਾਪੂ। ਜੋਗੀ ਕੀ ਰਬ ਨੇ ਬੁਧਿ ਮਾਰੀ। ਪੀ ਮਦ ਗਾ ਤਿਨ ਸਭਾ ਮਝਾਰੀ। ਐਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਕੇ ਕਰਪਾਸਾਡਰ ਕਰ ਜਾਈਐ ਬਣ ਦਾਸ। ਜਾਥਿਧ ਸ੍ਰੀ ਨੰਦਪੁਰ ਗਏ। ਤ੍ਰੈਲੋਈ ਜਿਸ ਗੁਰ ਕੀ ਜੈ। ਕੇਤੇ ਜਨ ਕੋ ਭਜਨ ਸੁਨਾਯਾ। ਪਾਪ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਤਿਨ ਹਟਾਯਾ। ਕਰੀ ਬੇਨਤੀ ਸਿੰਘਨੇ ਤਹਾਂ। ਆਤੇ ਸਾਲ ਭੀ ਆਵੈ ਯਹਾਂ। ਬੋਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸੁਣਹੋ ਮਮ ਭ੍ਰਾਤਾ। ਭਾਣੇ ਕੀ ਕਿਛ ਅਚਰਜ ਬਾਤਾ। ਰਾਮ ਤਿਲਕ ਯੁਵੇਗਾਦੀ ਤਯਾਰ। ਭਾਵੀ ਦੀਆ ਤਾਤ ਬਨਬਾਰ। ਕੰਙਨਾ ਪਾਨ ਬੱਧਾ ਸਿਸੁਪਾਲੇ। ਰੁਕਮਨਿ ਅੰਗਹਿ ਸੰਗ ਗੋਪਾਲੇ। ਨੇਤੀ ਨੇਤਿ ਲਿਖੀ ਜਿਉ ਭਾਈ ਕਾਹੂੰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਤ ਮਿਟਾਈ ਪਰਾਲਬਧ ਸੇ ਦੇਖੇ ਹੋਲਾ। ਜਾਏ ਬਦੇਸ਼ ਕੋਇ-ਦਿਨ ਚੋਲਾ। ਇਹੋ ਮਹੱਲਾਹੋਲਾਖੇਲੇਂ।ਨਦੀਆ ਵਾਹ ਸੰਜੋਗੀ ਮੇਲੇ। ਕੋ ਦਿਨ ਹੋਇ ਸਿੰਘਨ ਭੀ ਰੋਕਾ। ਫਿਰ ਬਿਚਰੇ ਨਿਰਭੈ ਬਿਨ ਸੋਕਾ। ਐਸੇ ਕਹਿ ਕਰ ਦੀਯੋ ਉਪਦੇਸੁ ਕਰੋ ਬੰਦਗੀ ਮਿਟੇ ਕਲੇਸੁ। ਜਪੈ ਨਾਮ ਸੁ ਬਚੇ ਸੁਖਾਲਾ। ਲਗੇ ਨ ਕਲੂ ਰਾਜ ਦੁਖ ਪਾਲਾ"

ਕਬਿਤ

"ਆਬਦਾਰ ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਮਹਿ-ਤਾਬ ਸਮ ਉੱਜਲ ਸਜਾਇਕੇ ਸੁਹਾਬ ਗੁਰ ਬੈਠੇ ਸੁਰ ਰਾਏ ਹੈ। ਅਤਰ ਗੁਲਾਬ, ਕੁੰਗੂ, ਮੇਲ ਕੇ ਸਤਾਬ ਸਿੰਘ ਸਹਿਤ ਅਦਾਬ ਜਾਇਉਪਰਛਿਰਕਾਇ ਹੈ।ਤਾਜਾ ਜਿਉਂ ਉਨਾਬ, ਕਿਧੋ ਪੱਕੇ ਆਮ ਰੰਗ ਪੀਲੇ। ਕੈਤੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਖਾਬ ਹੂੰਸੇ ਜਾਗ ਰਾਸ ਪਾਇ ਹੈ। ਮਾਝਾ ਮਾਲਵਈ ਮੈਨ ਦਵਾਬ ਔਰ ਦਵਾਬ ਵਾਸੀ, ਫਾਬ ਰਹੀ ਸਭਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਰਾਏ ਹੈਂ। ਗ੍ਰਾਮ ਦਸਮੇਸ ਕੇ

ਵਸੇਸ ਸੋ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਰੋ ਹੀ ਅਨੰਦ ਪੂਰੋ ਜਾਮੇ ਤ੍ਰਿਸਟਾਇ ਹੈਂ। ਉਡਤ ਬਿਸਾਲ ਜੋ ਗੁਲਾਲ ਲਾਲ ਅਲਤਾ ਸੋ ਹੋਵਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬੇਖ ਬੇਖ ਜਾਇ ਹੈ। ਉੱਜਲ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਛੈਲ ਬਾਂਕੇ ਪਹਿਰ ਆਵੈ ਛਿਰਕਾਵੈਂ ਰੰਗ ਲਾਲ ਤਾਕੇ ਲਾਲ ਮਨ ਭਾਇ ਹੈ। ਕੇਸਾ ਧਾਰੀ ਖੇਲੇਂ ਹੋਲਾ, ਵਕਤ ਅਮੋਲਾ, ਸ਼ੁਭ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਗੋਲਾ ਤਾਂਕੋ ਸਦਾ ਜੱਸ ਗਾਇ ਹੈ॥

ਤਿਰਭੰਗੀ ਛੰਦ

"ਫੌਜਾਂ ਮਿਲ ਭਾਰੀ ਗੁਰੂ ਅਗਾਰੀ, ਭਰ ਪਿਚਕਾਰੀ ਗੁਣ ਖਾਣੀ। ਸੰਗ ਅਲਤਾ ਡਾਰਤ ਰੰਗ ਉਡਾਰਤ ਆਨੰਦ ਧਾਰਤ ਗੁਰਬਾਣੀ। ਵਿਚ ਰਹੇਂ ਰਬਾਬੀ ਰਚਨਾ ਫਾਬੀ, ਰੰਗ ਸੁਹਾਬੀ ਚਾਰੂ ਧੁਨਾ। ਤਾਰਾ ਜੁਗ ਮਾਲੀ, ਔਰ ਖੁਸਾਲੀ, ਮਹਿੰਮਾ ਆਲੀ ਤੀਨ ਜਨਾ। ਯਾ ਬਿਧ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਜਾਹਿ ਹਜ਼ੂਰੇ ਚਲਤ ਸਰੂਰੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ। ਜਰਤੇ ਨਰ ਕੂਰੇ, ਕਪਟੀ ਕੂਰੇ, ਤਰਤੇ ਸੂਰੇ, ਸਤਿ ਲਵੇਂ। ਸਦ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ, ਪ੍ਰਭ ਵਿਗ ਰੰਗਲ, ਦੁਨੀਆਂ ਜੰਗਲ ਫੇਰ ਹਰਾ। ਹਰ ਦਮ ਹਰਿ ਚਰਚਾ ਬਾਣੀ ਪਰਚਾ, ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ, ਹੋਮ ਧਰਾ। ਕਹੂੰ ਜਪ ਗੁਰ ਮੰਤੇ, ਉਚ ਰਟੰਤੇ, ਸਬਦ ਸੁਨੰਤੇ, ਕੰਨ ਗੁਰੂ। ਕਹੂੰ ਢੋਲਕ ਬਾਜਤ ਛੈਨੇ ਛਾਜਤ ਧਉਸਾ ਸੁ ਗਾਜਤ ਧੰਨ ਗੁਰੂ। ਹਵੈ ਹੈ ਮਸਤਾਨੇ, ਨਚਤ ਦਿਵਾਨੇ, ਲਾਜ ਭੁਲਾਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬਸੀ। ਸਭ ਲਾਲੋ ਲਾਲੇ, ਗਿਰਦ ਗੁਪਾਲੇ, ਬਹੁ ਖੁਸ਼ਹਾਲੇ, ਨੇਮ ਵਸੀ। ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਾ ਔਰਾ, ਠੌਰੇ ਠੌਰਾ, ਸਤਿਜੁਗ ਦੌਰਾ ਗੁਰੂ ਸਭਾ। ਬੈਠੇ ਨਰ ਨਾਰੀ ਗੁਰੂ ਅਗਾਰੀ ਭੇਟ ਅੰਬਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਸਦਾ। ਇਕ ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਵਤ, ਫਲ ਮਨ ਭਾਵਤ ਮੁਖ ਮੰਗੇ। ਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦਿਆਲੂ, ਬਿਰਦ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਤੇਜ ਬਿਧਾਲੂ, ਦੁਖ ਭੰਗੇ।......"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰਦੇਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਉਪਰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਹਿਤ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

ਉਪਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੋਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲਾ ਅਜ ਕਲ ਵੀ ਠੀਕ ਉਸੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਸਿਵਾਏ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਦੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਹਿਰਦੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਦੇਸਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾ ਕੇ ਹੋਲੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਨਿਰੋਲ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਅਤਿ ਸੁਕੀਨ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ—ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਮਿਲਣੀ ਔਖੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਹੋਲਾ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਧੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ—ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਹਿਤ ਧਰਮ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਮਨ ਸੰਮੇਲਣ ਤੇ ਪਰਸਪਰ ਧਰਮਾ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਣ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਇਹ ਹੋਲਾ ੬–੭–੮ ਤੇ ੯ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਅਜਮਲ ਖਾਂ ਪਾਰਕ ਕਰੋਲ ਬਾਗ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

੯੨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੂਕੇ—
ਰੂਸੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ

ਰੂਸ ਦਾ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਮਿਨਾਇਫ ਈਸਵੀ ਸੰਨ ੧੮੭੪-੭੫-ਤੇ ੧੮੮੦-੮੫ ੮੬ ਵਿਚ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਆਏ। ਆਪ ਪਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਰਾਜਗੀਰ, ਨਾਲੰਦਾ, ਗਇਆ, ਬੰਬਈ, ਪੂਨਾ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਗਵਾਲੀਅਰ, ਦਿੱਲੀ, ਲਾਹੌਰ, ਲਖਨਊ, ਇਲਾਹਬਾਦ ਤੇ ਕਲਕੱਤੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਰੂਸੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਰੂਸ ਬਾਰੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਭੁਲੇਖੇ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਮਿਸਟਰ ਮਿਨਾਇਫ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਰੂਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਰਤਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰਾਇ ਵੀ ਸੁਨਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸੇ ਰਾਇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਸਟਰ ਮਿਨਾਇਫ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "ਟਰੈਵਲਸ ਇਨ ਐਂਡ ਡਾਇਰੀਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਐਂਡ ਬਰਮਾਂ" ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

"ਰੂਸ ਸਰਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਰੂਸੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਭੰਡੀ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਉਲਟਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ—ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਰੂਸੀਆਂ ਵੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿੱਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ੧੮੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਨੇਤਾ 'ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਭਜ ਕੇ ਰੂਸ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਨਰਲ 'ਸਕੋਸਕੋਬੇ' ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ–ਖੁਦ ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਹਨ।

"ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੂਕੇ ਇਕ ਭਵਿਖਬਾਣੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਏਗਾ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਏਗਾ।"

ਮਿਨਾਇਫ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਣਕੇ ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰੂਸ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਭਾਰਤਵਾਸੀ ਰੂਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਲੜਨਗੇ।"

ਮਿਸਟਰ ਮਿਨਾਇਫ ਦਾ ਜਨਮ ੧੮੪੦ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤਪਦਿਕ ਨਾਲ ੧੮੯੦ ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ

ਸ੍ਰੀ ਬਨਾਰਸੀ ਸਿੰਘ

ਉਂਜ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਪ ਧਾਰਾ ਦੇ ਕਣ ਕਣ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਉਚ-ਆਤਮਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਭਸਮ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਓਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਰੰਗ ਹੀ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਆਕੇ ਅਪਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਚੁਨੌਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਸਗੋਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕ ਥਾਂਈਂ ਚੰਗੇ ਚਣੇ ਵੀ ਚਬਵਾਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਮਿਟ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਮਰ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣੇ ਦਿੱਲ-ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਸਦੇਸ਼ੀ' ਅਤੇ 'ਨਾ ਮਿਲ ਵਰਤਣ' ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਖੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ। ਇਨਾਂ ਨੇ ੧੮੧੬ ਈਸਵੀ 'ਚ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਪੁਰਬ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ੧੬ ਮੀਲ ਦਖਣ ਵਲ ਸਥਿਤ ਭੈਣੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਜੱਸਾਸਿੰਘ ਉਹ ਤਰਖਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਮਹਤਵ ਪੂਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀਜਾਬਾਈ ਨੇ ਅਪਣਾ ਹਿਸਾ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਸਲੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵਡਾ ਹਿਸਾ ਸੀ।

੧੮੩੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨੌ-ਜੁਆਨ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਏਥੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭੈੜੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਦਿਲ ਦਹਿਲ ਉਠਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵੀਰਤਾ ਵੇਖੀ ਅਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ, ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਧਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਸਪੂਤਾਂ ਦੇ ਜੰਗੀ ਜੌਹਰ ਵੀ ਵੇਖੇ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਜੰਗ ਦੇ

ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਡਿਗ ਰਹੇ ਹੌਸ-ਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਬੰਦ ਨਾ ਰਖ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਦੂਰ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ੧੮੩੯ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਸਚ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ (ਸਿੱਖ) ਰਾਜ ਦਾ ਅੰਤ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਉਹ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਪੁਨਰਗਠਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਈਸਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਲ ਵੀ ਅਪਣਾ ਧਿਆਨ ਦਿਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੮੫੭ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸੁਤੰ-ਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਕ ਨਵੇਂ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ 'ਚ ਜੁਟ ਪਏ। ਭੈਣੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀ-ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਡੇ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਨ ਕੇ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਉਹ ਸਨ ਸਾਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਬਰਾਬਰਤਾ, ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਨਾਂ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੇ ਨਵੀਨ ਤੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਹਾਤਮਾਂ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਵੀ ਪਥ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਲਾਇਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਖੁਲਵਾਉਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਊ ਰਖਿਆ ਨੂੰ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਤਵ ਦਸਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਅਰ-ਥਾਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਡਾਕ ਵੰਡਣ ਦੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਾਂ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਸੰਕਲਪ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਆਤਮ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਅਨੋਖੀ ਹੀ ਹੈ। ੧੮੭੨ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਾਰਾਗਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ੧੮੭੨ ਤੋਂ ੧੮੮੫ ਤਕ ੧੪ ਸਾਲ ਲਈ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਰਖਿਆ ਏਨਾਂ [illegible] ਹੀ [illegible] ਨਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰੰਗੂਨ, ਮੋਲਮੀਨ ਅਤੇ ਮਰਗੂਈ ਦੀਆਂ ਜੇਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਅਦਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੈਦੀ ਬਣਾਕੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ।

ਪਰ ਇਕ ਦੋ ਜਾਂ ਦਸ ਵੀਹ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੈਂਕੜੇ ਨਾਮਧਾ-ਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੇਲਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਮੰਦਰ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਜਿੱਤ ਸਮਝਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਉਣਾ ਅਪਣਾ ਨਿਆਰਾ ਕਰਤਵ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗਊ ਹਤਿ-ਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਅਪ-ਰਾਧ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਡਾ-ਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਜ਼ਬਤ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਹੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੁਲਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਹਤਿਆ ਕਾਂਡ ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਹੀ ਗਾਂਧੀ

ਜੀ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਅਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦੇ ਅੰਦੋਲਣਾਂ ਵਿਚ ਅਗਲੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨੇ ਅਗੇ ਵਧੇ। ਅਜ ਅਸੀਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹਾਂ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨੀਂਹ ਦੇ ਪਥਰ ਬਣੇ ਸਨ।

ਵਾਹਵਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਉਪਮਾ ਏ ਤੇਰੀਆਂ

ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਹੀ ਸੇ
ਯਾਦ ਇਸ ਹੋਲੀ ਕੀ ਥੀ
ਐ ਪੇ ਜੋ ਬੀਚ ਬੀਚ
ਵਗੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ
ਸਭ ਕੋ ਭੁਲਾਂਵਾ ਰਾਵਾ
ਅੱਖੀਓਂ ਮੇ ਡਾਰ ਉਨ
ਇਸ ਧਰਮ ਬ੍ਰਿਛ ਕੀ ਚਾ
ਜੜ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਖੇਰੀਆਂ।
ਕਿਸੂ ਹੂ ਨੇ ਕਾਰ
ਯੇ ਨਾ ਲਖੀ ਸੰਸਾਰ ਬੀਚ
ਅਲਤਾ ਉਡਾਵੇਂ ਪਾਵੇਂ ਘੋਲ ਰੰਗ ਗੇਰੀਆਂ।
ਦ੍ਵਾਦਸ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕਰਾ ਫਿਰ ਜਾਰੀ ਕਰੀ
ਵਾਹਵਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਉਪਮਾ ਏ ਤੇਰੀਆਂ।

ਤਰਨ ਸਿੰਘ

ਹੋਲਾ

—ਕਵੀ ਰਾਜ

ਫੁਲ ਖਿੜੇ, ਛਿੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ, ਪੌਣਾਂ ਨੇ ਲਹਿਰਾਈਆਂ।
ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਰਵਾਨੀ ਆਈ, ਹੈਨ ਬਹਾਰਾਂ ਆਈਆਂ।
ਪੰਛੀ, ਪਸ਼ੂ, ਵਨਸਪਤ ਮਉਲੀ, ਨਰ ਨਾਰਾਂ ਨੇ ਉਤਸਕ :
ਹੋਲੀ ਖੇਡ, ਰੰਗ ਬਿਖਰਾਏ, ਘਰ ਘਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਛਾਈਆਂ।

***

ਪਰ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕੁਛ ਘੜੀਆਂ ਲਈ, ਮੁੜ ਉਹ ਸੋਗ ਦੁਖਾਵੇਂ
ਰੋਟੀ-ਕਪੜਾ, ਕੰਮ-ਕਾਰ ਨਾ, ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ
ਕਾਲ ਕਰੂਰ ਖੇਡਦਾ ਹੋਲੀ ਭੁਖ-ਨੰਗ ਲੈ ਸਾਥੀ :
ਕਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ, ਸਿਰ ਤੋਂ ਇਹ ਦੁਖ ਲਾਹਵੇਂ।

***

ਧੱਕਾ-ਮੁੱਕੀ, ਖੋਹਾ-ਮੋਹੀ, ਝੂਠ, ਕਪਟ-ਛਲ ਰੋਖਾ।
ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਚੁਧਰਾਹਟ ਚੱਲੇ ਹਰ ਕੋਈ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਾ।
ਮਾੜੇ ਤੇ ਤਕੜੇ ਦੀ ਜੁੱਤੀ, ਅੱਗ ਈਰਖਾ ਮੱਚੇ :
ਸਾਊ ਉਂਗਲੀ ਮੂੰਹ ਪਾ ਵੇਖੇ, ਸਚਮੁਚ ਸਭ ਥਾਂ ਧੋਖਾ ?

***

ਇਸ ਹੋਲੀ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਆਣ ਬਚਾਓ।
ਸਚ, ਸੁਚ, ਸੰਜਮ, ਸੁਕ੍ਰਿਤ, ਸੇਵਾ ਦੀ ਵਰਖਾ ਵਰਖਾਓ।
ਇਸ ਮਾਨੁਖਤਾ ਦੇ ਬੂਟੇ ਉਤੇ, ਸੱਤੋ ਫੁਲ ਮੁਸਕਾਵਣ :
ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤਿਜੁਗ ਲਾਕੇ ਹੋਲਾ ਰਿਦੇ ਵਸਾਓ।

ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਤੇ ਬ੍ਰਮ੍ਹਚਰਯ ਆਸ਼ਰਮ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਟੇਪ ਰੀਕਾਰਡ ਭਾਸ਼ਣ

ਮੈਂ ਅਜ ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਸ਼ਬਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਾਮਲੇ ਉਤੇ ਕੁਛ ਅਰਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ੪ ਹਿਸੇ ਸਾਡਿਆਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹਨ । ਪਹਿਲਾ ਹਿਸਾ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਯ। ਬ੍ਰਹਮ-ਚਾਰੀ ਕੈਸਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਐਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂ ਕਹੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਂ ਆਵੇ ਕਾਮ ਨਾਂ ਜਿੰਨਾ ਨਾਲ ਆਵੇ ਲਾਲਚ ਨਾਂ ਜਿੰਨਾ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਮੋਹ ਨਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ । ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਲੋਭ ਨਾ ਚਿਤ ਵਿਚ ਆਵੇ। ਪਰ ਦੁਖ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਦੇ ਸਾਡੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਉਤੇ ਆਕੇ ਹੱਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਹਨਾਂ ਹੱਲਿਆਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ । ਬਹੁਤ ਅਛੇ ਅਛੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਏਹੋ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਾਦੁਰ ਭਾਵ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹਾਲ ਸਾਡੇ ਸੰਤ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਸਯਦ ਸ਼ੇਖ ਮੁਗਲ ਪਠਾਨ ਜ਼ਾਲਮ ਜਬੈ ਭਏ ਬਲਵਾਨ ਹਿੰਦਨ ਕੋ ਦੁਖ ਦਏ ਮਹਾਨੇ ਦੇਵਨ ਕੇ ਮੰਦਰ ਗਿਰਵਾਏ । ਘੋਰ ਨਾਥਯੋ ਔਘੜ ਸਾਧੂ ਪੰਡਤ ਦਤਕੇ ਮੁਮੰਤ ਅਰਮਧੂ ॥ ਮਰਵਾ ਚੀਲਨ ਕੋ ਖਲਵਾਏ ਕੇਚਤ ਕੁਤਿਓ ਸੇ ਪੜਵਾਏ । ਕੇਚਤ ਕਚੇ ਚੰਮ ਮੜ੍ਹਾਵੇ, ਕੇਚਿਤ ਮੇਥੇਂ ਠੋਕ ਸੁਕਾਣੇ । ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਸੋ ਮੇਜੀ ਨਾਂ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਐਸੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ, ਜੋ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਪੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਥੋਦੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪਤੇ ਫਲ ਸਭ ਕੁਛ ਸੁਕਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁਖ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜੜ੍ਹ । ਸਾਰਕਤਾ-ਵਲੀ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਐ ਧਰਮ ਸਰਬ ਸੁਖ ਖਾਨ ਜਾਨ ਸਭ ਕੋ ਹਿਤਕਾਰੀ । ਧਰਮ ਧਰੇ ਬੁਧੀਵਾਨ ਨਿਰੰਤਰ ਚਿਤ ਮਝਾਰੀ । ਔਰ ਧਰਮ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਚੇ ਚੰਮ ਵਿਚ ਮੜਨਾਂ ਨਾਂ ਗਊ ਦੇ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਸਰੀਰ ਛਡ ਦਿਤਾ ਧਰਮ ਦੀ ਮਹਤਤਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਆਦਮੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਾਲਕ ਹਕੀਕਤ ਰਾਇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਧਰਮ ਨਾ ਦਿਤਾ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਬਲੀ ਦਾਨ ਹੈ ਉਥੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਠੀਕਰ ਫੋਰ ਦਿਲੀਸ ਸਿਰ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰ ਕੀਓ ਪਿਆਨ ॥ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ । ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ । ਪੈਸੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਬਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਜੈਦਾਦ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ। ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ । ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸਿਰਰ ਨਾ ਦੀਆ।

ਤਿਲਕ ਜੰਞੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾਕਾ, ਕੀਨੋ ਬਡੋ ਕਲੂ ਮੈਂ ਸਾਕਾ—ਜੰਞੂ ਤਿਲਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਮਜ਼੍ਹਬ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦਾ ਸੀ—ਔਰ ਆਪ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—ਸਗਲ ਜਗਤ ਮੋਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਗਾਜੈ—ਜਗੈ ਧਰਮ ਹਿੰਦੁਕ ਤੁਰਕ ਦੁੰਦ ਭਾਜੈ—ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ—ਲੇਕਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਥ ਕਰ ਗਿਆ ਜੀਹਦੇ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿਖ ਏਡੇ ਏਡੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਨਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ

ਸਮਝ ਰਹੀਂ—ਉਹ ਮੈਂ ਜੇਹੜੀ ਪਹਿਲੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਧਾਰਮਕ ਪੁਰਸ਼ ਜੇਹੜੇ ਸਾਡੇ ਸਨ—ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਗ ਚੁਗ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਤਿਆ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਸੀ—ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਅਗਰ ਇਹ ਆਦਮੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਧਰਮ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ— ਔਰ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਧਰਮ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਸਭ ਕੁਛ ਉਸਦੇ ਪਿਛੇ ਹੈ—ਤਾਂ ਧਾਰਮਕ ਪੁਰਸ਼ ਬਹੁਤ ਕਮ ਰੈਹ ਗਏ। ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਮਾਲਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਕਿਉਂਕਿ ਚਮਕ ਨਾ ਆਵੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਖਾਵੇ ਬੇਸ਼ਕ ਲੜਕਾ। ਬੇਸ਼ਕ ਕਸਰਤ ਕਰੇ—ਗਤਕਾ ਖੇਡੇ, ਘੁਲੇ, ਲੇਕਿਨ ਮਾਲਸ਼ ਨਾ ਕਰੇ— ਕਦੇ ਇਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਬਈ ਪਿੰਡਾ ਚਮਕਦਾ ਕੋਈ ਦੇਖੇ ਇਹਦੇ ਵਲ। ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਜ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਜ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ—ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਮਖੌਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ—ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਗੇ ਪਰ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਉਸੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਸੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਾ ਅਪਣਾਵਾਂਗੇ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਕਦੇ ਵੀ ਅਮਨ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕੁਛ ਕਰੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸਣੀ ਹੈ— ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਛੇੜੋ। ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੋ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਰੌਲਾ ਪਊ—ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਛੇੜਨੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਨਾ ਛੇੜੇ। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਖੜੇ ਕਰਨ। ਕਿਉਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਕੀ ਐਟਮ ਬੰਬਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਹਾਈ ਡਰੋਜਨ ਦੀ ਕਿਆ ਲੋੜ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਵੇਰ ਸਮੁੰਦਰ 'ਚ ਸੁਟੇ ਜਾਣ— ਧਰਮ ਉਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣ, ਧਰਮ ਨੂੰ ਗੇਰਿਆ ਗਿਆ, ਔਰ ਧਾਰਮਕ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੇਰਿਆ ਗਿਆ, ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਛ ਮੰਨ ਲਉ, ਸ਼ੰਕਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਈ ਰੂਪ ਉਹ ਧਾਰ ਕੇ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਉਹ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਕੇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। 'ਧੌਲ ਧਰਮ ਪੁਕਾਰੈ ਥਰਾ ਹੇਠ ਖੜੋਆ' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ— ਕੋਇ ਨਾ ਥੰਮੇ ਸਾਧ ਬਿਨ— ਸਾਧ ਨ ਦਿੱਸੇ ਜਗ ਵਿਚ ਕੋਆ—ਸਾਧ ਨਾਮ ਨਿਰਮਲ ਜਾਕੇ ਕਰਮ—ਜਿਹਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸਾਧ ਹੈ ਨ ਭਗਵੇਂ ਵਾਲਾ, ਨਾ ਚਿਟਿਆਂ ਵਾਲਾ ਨਾ ਕਿਰਪਾਨ ਵਾਲਾ; ਇਥੇ ਰੌਲਾ ਈ ਨਹਾਂ। ਪਹਿਲਾ ਹਿਸਾ ਸੀ ਇਸ ਦਾ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੋਏ—ਪਰ ਇਹ ਬਣੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ? ਇਹਨੂੰ ਬਣਾਵੇ ਕੌਣ? ਇਹਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇ? ਕਿਥੇ ਸਨ ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਤਾ ਮਦਾਲਸਾ ਜੈਸੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਐਸਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸੁਧੋ ਹੈਂ ਤੂ ਬੁਧ ਹੈਂ ਇਹ ਆਇਆ ਹੈ ਜਗਤ ਜੇਹੜਾ ਹੈ ਤੂੰ ਛਡ ਦੇ ਇਸ ਨੂੰ। ਜਿਦਣ ਬੱਚੇ ਨੇ ਜੁਆਨ ਹੋਣਾ ਮਾਈ ਦੇ ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਉਹਨੇ ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣਾਂ। ਅਖੀਰ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਬਈ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੀਏ ਇਹ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਜਾਏਗਾ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਿਹਾਰਕ ਰਹਿਣ ਦੇ। ਏਸਨੇ ਲਿਖਕੇ ਇਹੋ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਸੁਧੋ ਸੀ ਬੁਧੋ ਸੀ ਜਗਤ ਮਾਇਆ ਪਰਵਰਤਨੋ ਸੀ। ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਕਾਕਾ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਅਤੀ ਦੁਖ ਹੋਵੇ ਡੌਲੇ ਨਾਲ ਤਵੀਤ ਬਣਾਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ, ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਅਤੀ ਦੁਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਓਦੋਂ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲਈਂ। ਉਹ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਕਲੀਫ ਆਈ। ਤਵੀਤ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦੇਖਿਆ ਛਡ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ—ਲੈ ਭਾਈਆ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਹੀ ਕਾਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ

ਤੂਮ ਕਉ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਮੀਤ।' ਉਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਤਾ ਉਹ ਗਾਰਗੀ ਜੈਸੀਆਂ, ਮਾਤਾ ਅਨਸੂਆ ਜੈਸੀਆਂ ਮਾਤਾ, ਤਪਦੇ ਬਲ ਵਾਲੀਆਂ ਉਹ ਮਾਤਾ ਕਿਆ ਕੋਸ਼ਕੀ ਸੀ। ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹੇ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਮਾਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਇਹ ਤਾਕਤ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਮਰ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਆਖਿਆ ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇਣਾ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਡੀਓ ਬੀਬੀਓ ਮਾਈਓ ਭੈਣੋ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਓਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋ ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਚਰਨ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰੋ। ਜੇ ਹਾਲਾਂ ਰਾਵਣ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਲਿਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਤ ਨਹੀਂ ਭੰਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਉਸ ਦੇ ਬਲ ਦਾ ਸਤ ਸੀ—ਉਥੇ ਆਕੇ ਉਸ ਦੇ ਤਪ ਦੇ ਅਗੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ

੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨਾ। ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਓਹ ਹੈ ਚੌਥੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਸਾਡਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਪਹਿਲਾ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦਾ ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਏਹਦਾ ਸਰੀਰ ਬਣ ਜਾਏ, ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਅਜ ਗਿਣਦੇ ਹਾਂ। ੨੩-੨੪ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਹੱਡ ਜਿਦਣ ਨੂੰ ਪਕੇ ਹੋ ਜਾਣ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ੧੨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਨੂੰ ਹੀ.....। ਪਹਿਲਾਂ ਅਵਲ ਤਾਂ ਵਡਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਲੜਕੇ ਹੁਣ ਜੰਮਦੇ ਨੇ ਓਦਣ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ੨ ਲੋਕ ਛੁਹਾਰੇ ਲੈਣ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ—ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਹੋਣੈ ਫਲਾਣੇ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ। ਉਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਉਹਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਏਸ ਤਰਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਲੌ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜੁਆਨ ਲੜਕੀਆਂ ਲੜ-ਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ। ੧੦ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਤੇ ਅਤੇ ਵੀਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਲਾਲੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ। ਕੋਈ ਰੰਗ ਲਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਕਰ ਲਵੇ ਰੰਗ ਲਾਵੇ ਪਰ ਲਾਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕੋ ਗਾਲੇ, ਜਿਉਂ ਕੰਚਨ ਸੁਹਾਗਾ ਢਾਲੈ' ਕਾਮ ਔਰ ਕਰੋਧ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਾਲਦੀਆਂ ਨੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਹਾਗੇ ਨੂੰ ਪਾਈਐ ਨਾ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਅਗ ਦੇਈ ਜਾਈਏ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਜੇ ਉਤੇ ਸੁਹਾਗਾ ਪਾਈਏ ਢਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਬਣੇ ਪੰਝੀ

ਅਸੀਂ ਸਾਲ, ਫਿਰ ਉਹ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਬਣੇ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਅੱਜ ਦਿੰਦਾ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਕਿਆ ਚੀਜ਼ ਹੈ! ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਕਿਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ? ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਪੰਜੀ ਸਾਲ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੱਚਾ ਵੀਹ ਬਾਈ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਣ-ਪ੍ਰਸਤ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਏ ਬਾਹਰ। ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਭਰਮਣ ਕੀਤਾ। ਦੇਸ ਦਸਾਂਤਰ ਦੇਖੋ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖੀ ਕਿ ਕਿਆ 'ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ' 'ਚ ਹੈ? ਜਿਦਣ ਉਹ ਪੰਜਤਰ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾ ਭੋਗਕੇ ਫੇਰ ਉਹ ਬਣਿਆ ਸਾਧੂ! ਸਨਿਆਸੀ ਕਹਿ ਲੋ! ਸਿਖ ਕਹਿ ਲੌ! ਕੁਝ ਕਹਿ ਲੋ! ਉਹ ਬੈਠਾ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਇਕ ਡੇਰੇ ਵਿਚ, ਧਰਮਸਾਲਾ 'ਚ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਜਾਂ ਮਸੀਤ ਕੁਛ ਕਹੋ। ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪੰਜਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਬਿਰਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਤੁਰਦਾ ਹੌਲੀ ਹੈ, ਉਹ ਗੱਲ ਹੌਲੀ ਕਰਦੈ। ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਕੁਛ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਔਹ ਕੰਮ ਮਾੜ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣ, ਬੱਚੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹਿੱਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—ਕਿ 'ਯਤਯ ਨਵੇਂ ਭਾਜਨੇ ਲਗਨੇ ਸੰਸਕਾਰੋ ਨਾ ਅਸਥ ਭਵੇਤਥ' ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਚ,

ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਘੁਮਿਆਰ ਉਹਦੇ ਤੇ ਲੀਕਾਂ ਖਿੱਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਵੀ 'ਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਵੀ 'ਚ ਜਦੋਂ ਜਾ ਪਵੇ ਲੀਕਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀਆਂ ਮਿਟਦੀਆਂ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜੋ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੀ ਹਰਕਤ, ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਰਕਤ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ ਬੱਚਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਮੁਲਕ ਕੈਸਾ ਸੀ। ਜੀਹਦੇ ਵਿਚ ਐਸੇ ਸਾਧੂ ਸਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬਣਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਅੱਜ ਵਾਲਾ ਇਹ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿਗਰਟਾਂ ਵੀ ਪੀਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਿਨਮੇ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਫਿਰਨ। ਹਾਲਾਤ ਇਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਛਾ ਰਿਹਾ। ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਰਿਖੀ-ਆਸ਼ਰਮਾ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ, ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਜੀ ਜੈਸੇ, ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਜੀ ਜੈਸੇ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਧੂ, ਪੰਜੂ-ਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਠਣਾ, ਆਪਣਾ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਰਨਾ, ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਇਹੋ ਮਿਲਣੀ ਬਈ ਇਹ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ —'ਫਰੀਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ ਗੰਦਲਾਂ ਭਰੀਆਂ ਖੰਡ ਲਿਵਾੜ।' ਇਹ ਖੰਡ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀਆਂ ਸ਼ੂਗਰ-ਕੋਟਿਡ ਹੋਈਆਂ ਹੈ ਉਤੋਂ ਮਿਠੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਵਿਚੋਂ ਬੜੀ ਕੌੜੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ, ਚੰਗੀਆਂ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬੁਰੀਆਂ ਜਾਣਦੇ ਸੀ। ਔਰ ਏਸ ਬੁਰੀਆਂ ਜਾਨਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਵਿਆਹ ਕੀ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਿਆ ਚੀਜ਼ ਹੈ? ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਹ ਪੰਝੀ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਫਿਰ ਉਹੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਛੇ (੬) ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਦੀ। ਕਿ ਗ੍ਰਿਹ-ਸਤ ਧਰਮ ਕੈਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ? ਗ੍ਰਿਹ-ਸਤ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ-ਧਰਮ ਵਿਚ ਕੀ ਖਾਣਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਵਕਤ ਦਾ ਸੰਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਕੇ ਦੇਖੋ ਕਿ ਮਾਤਾ ਕੁੰਨਤੀ ਜੀ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਜਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਨ, ਰਿਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਉਥੇ ਸ਼ਸ਼ਤਰ ਸਨ। ਹੁਣ ਜੀਹਦੇ ਅਗੇ ਅੱਜ ਸਿਨਮੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੀਹਦੇ ਅੱਜ ਪੇਟ ਵਿਚ ਬੱਚਾ, ਜਿਹੜਾ ਉਥੇ ਕੁਛ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਬੱਚੇ ਜੰਮਦਿਆਂ ਉਹੋ ਹੀ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ। ਉਹ ਸੂਰਮੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ। ਦੇਖੋ ਕਿਤਨੀ ਵਡੀ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਛ ਕੀਤਾ। ਅਰਜਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤੀਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਬਾਣਾ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਲਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲਿਆ, (ਵਿਆ-ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।) ਕਿ ਤੂੰ ਇਕ ਸਾਲ ਭਰ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪੱਲ੍ਹੇ-ਨਾਲ ਪੱਲਾ ਗੰਢ ਕੇ ਇਕ ਇਕ ਕਪੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣੈ। ਔਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਸਉਣੈ ਪਰ ਮਨ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਣਾ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਲ। ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਸ ਤੀਰ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਪਰਪੱਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਐਸੇ ਪ੍ਰਣ ਨਿਭਾਏ। ਕਿਆ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਲੰਘਦੇ ਅੱਜ? ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕੁਛ। ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਹੈ ਹਾਲ? ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਅਰਜਨ ਦੇ ਬਾਣਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ? ਕਰਣ ਦੇ ਬਾਣ ਬੜੇ ਤਕੜੇ ਸਨ। ਦਰਯੋਧਨ ਦੇ ਬੜੇ ਤਕੜੇ ਸਨ। ਲੇਕਿਨ ਨਾਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਰਜਨ ਦੇ ਬਾਣਾਂ ਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਪਾਲ ਕੇ—ਇੰਸ ਬਾਣ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਸੀ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ-ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਸੀ ਗਈ। ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ

ਦਸਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਪੁਸਤਕ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਜਰਮਨ। ਉਨ੍ਹੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ; ਉਹਨੂੰ ਦੇਖਆ। ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਵਕਤ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਾਣ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਜਾਣ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਔਲਾਦ ਅਛੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਆਰ ਕਰਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ। ਮਾਈਆਂ ਦਾ ਇਹ ਥੋਹੜਾ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ–ਕਿ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਔਰ ਸੂਰਮੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ। ਮਤੀ ਸਿੰਘ ਜੈਸੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ! ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਜੈਸੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਜੈਸੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ। ਜਿਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ. ਕੁਝ ਕਾਇਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਥੋਹੜੀ ਥੋਹੜੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਸਾਰੇ ਜਿਤਨੇ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਹੋ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਹ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉਤੇ ਦੇ ਓ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ [illegible] ਤਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਕੋਈ; ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਸੀ ਘੱਟ [illegible] ਮਿਆਂ [illegible] ਪੰਜ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ।

ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਾਂਗਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ! ਪਰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਹੈ ਦੇਖਕੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਕਈਆਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾਂ ਹਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਈਆਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਚੁੰਘਦੇ ਨੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਔਰ ਹੇਠ ਉਤੇ ਸੱਤ ਸੱਤ ਅੱਠ ਅੱਠ ਹੋ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਏਸ ਰੀਸ ਤੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਕਿ ਬਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜ ਬੱਚੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਛੇ ਜੇ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ। ਏਸ ਗਲ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਛੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਇਕੋ ਚਪੇੜ ਵੱਜ ਜਾਏ, ਇਕੋ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮਰ ਜਾਣ। ਕੀ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਲੈ ਬਈ ਤੂੰ ਮਣ-ਪੱਕਾ ਭਾਰ ਲੈ ਕੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਪੈਂਡਾ ਤੁਰ ਜਾ। ਪਉੜੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਸਾਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਊ, ਅੱਬਲ ਉਠਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਅਮੀਰਤ ਆ ਗਈ, ਪੈਸੇ ਆ ਗਏ, ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਆਏ, ਟਿਕਲ ਲਿਆ, ਉਥੋਂ ਜਾਕੇ ਬਹੁਤ ਜੰਮੀ ਹੈ [illegible] ਠੰਢੀ ਮਿੱਠੀ ਵਾਲੀ ਖਾਣੀ [illegible] ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ਤਿਆਨਾਸ [illegible] ਕਰ ਦਿਤਾ। ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ [illegible] ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਵੱਸਣਾ [illegible] ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਵੱਡੇ ਬਣਨਾ ਹੈ। [illegible] ਅਗਰ ਮਾਈਆਂ ਸਾਡੀਆਂ [illegible] ਸਾਡੇ ਭਰਾ ਇਸ ਗ੍ਰਿਹਸਤ-

ਧਰਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਗ਼ ਤਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਕਿਸ ਦਿਨ ਨੂੰ। ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਨਾਉਣਾ। ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਘਰ ਪੰਜ ਕਰੋੜ ਰੁਪਈਆ ਗਿਐ, ਉਠਕੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀ ਸਕਦਾ, ਦਸੋ ਕੀ ਕਰੇਗਾ? ਹੱਡੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਪੂਰੀ ਉਠਣ ਨੂੰ। ਸਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਪਤ ਧਾਤਾਂ ਹਨ ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਜਿਨਾਂ ਚਿਰ ਸਤੇ ਧਾਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ... ...। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਗਰ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾਂ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ।

ਏਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਔਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਆ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਹੈ? ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦਾ ਕੈਸਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਹੈ? ਸਾਡੇ ਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼, ਕੈਸੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਾਂ, ਮੇਰੇ ਦੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਨ, ਸਾਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਚਾਰ ੨ ਸਾਲ ਦਾ ਫਰਕ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਤਗੁਰ [illegible] ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਰ ਪੰਜ [illegible] ਸਾਲ। ਇਕੋ ਬਾਬੇ ਦੇ [illegible] ਸਨ ਸਭ ਦਾ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲ [illegible] ਦਾ ਫਰਕ ਸੀ। ਨਿਯਮ ਸੀ [illegible] ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿ ਜਿਨਾਂ [illegible] ਫਿਰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਬੱਚਾ [illegible] ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਪਤੀ ਕੋਲ ਮਾਤਾ [illegible] ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ, [illegible] ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੁਹਾਉਂਦਾ [illegible]

ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਐਸੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਜਿਹੜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਨਾ 'ਚ ਆਵੇ [illegible] ਤੁਸੀ ਤਿੰਨੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੰਨੋ ਲਉ ਪਏ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਵਕਤ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਹੈ। ਔਰ ਉਹਦੇ 'ਚ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਅਰ ਉਹ ਹਰਕਤਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਮਤਲਬ ਦੀਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ "ਜਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਜਹਾਨ ਹੈ" ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਸਾਡੀਆਂ, ਕੱਲ ਪਰਸੋਂ ਅਨੰਦ ਹੋਇਆ [illegible] ਕੱਲ ਕਦੇ ਪਰਸੋਂ [illegible] ਤੁਸੀ [illegible] ਫਿਗਠਾ ਲੱਗੀ ਸੀ [illegible] ਫੜ ਕੇ [illegible] ਬਚਾਈ, ਕਿਉਂ ਸਾਡੀ ਧੀ ਐਸੀ [illegible] ਹੋਣੇ [illegible] ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਉੱਚੀ [illegible] ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇ, ਧਿਆਨ ਦਿਓ [illegible] ਪਾਲਨ [illegible] ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ, ਕਪੜੇ ਬੂਟੇ ਪਵਾਉਣ ਵਲ ਧਿਆਨ ਹੈ ਗਹਿਣੇ ਪਾਉਣ ਵਲ [illegible] ਧਿਆਨ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ। ਕਿ ਇਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਤੁਸੀਂ ਲੋਗ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰਕੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ ਔਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ [illegible] ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਜੂਏ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਰ ਜਾਈਦੈ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਰੀਰ ਸਾਰਾ ਹਰ ਜਾਈਦੈ ਜੇਹੜਾ ਰਾਤ [illegible]

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਖਿਆਲ ਹੈ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੰਗਲ ਵਾਸਤੇ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਨੂੰ ਅਸਾਂ ਇਕ ਆਪਣਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਮੰਨਕੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ੌਕ ਬਣਾ ਲਿਐ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਸੀਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਵਾਧਾ ਕਰਨੈ, ਪਰ ਵਾਧਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰਨੈਂ ਜੋ ਕਿ ਚੀਜ਼ ਲੋਹੇ ਦੀ ਲੱਠ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਏ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਕਿ ਉਥੇ ਫੂਸ ਦੀ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਪੰਡ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹਦੀ ਮਰਚੀ ਉਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਜਲ ਜਾਵੇ [illegible] ਤਾਂ [illegible] ਪਾਣੀ ਵਿਚ [illegible] ਪਵੇ, [illegible] ਤਾਂ ਵੀ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਮਾਈਆਂ [illegible] ਅਗੇ ਵੀ ਮਾਈਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਹੈ [illegible] ਸਾਡੀਆਂ [illegible] ਮਾਈਆਂ ਹਰ ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ [illegible] ਜਨਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ [illegible] ਅਰਦਾਸ [illegible] ਕਰਾਈਆਂ [illegible] ਔਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ [illegible] ਹਨ [illegible] ਮਾਈਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਤੁਕ ਦੇ [illegible] ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਅਖਰ ਰੋਜ਼ ਕੰਠ ਕਰਾਉਣ [illegible] ਬੱਚੇ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਬਾਣੀ [illegible] ਕੀਤੀ ਕੱਲ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਤੁਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਕਿ [illegible] ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ [illegible] ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ [illegible] ਏਥੇ ਮੁੜਕੇ ਆਵਾਂ [illegible] ਬਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਔਰ

ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਾਂ ਕਿ ਕੇਹੜੇ ਕੇਹੜੇ ਨੇ ਕਿਨੀ ਕਿਨੀ [illegible] ਲੈ ਕੇ ਬਾਣੀ ਯਾਦ ਕੀਤੀ ਐ। ਔਰ ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋਗੇ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਕਰੋਗੇ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਸਫਾਈ ਰਖੋਗੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਤੜਕੇ ਉਠਕੇ ਜੰਗਲ ਜਰੂਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜੰਗਲ ਨਾ ਆਵੇ, ਟਟੀ ਨਾ ਆਵੇ, ਜਦੋਂ ਆਦਮੀ ਜਾਏਗਾ ਫਿਰੇ ਤੁਰੇਗਾ, ਉਹਦੀ ਦੇਹ ਵਿਚ ਫੁਰਤੀ ਆਵੇਗੀ, ਅਰ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰੋਂ [illegible] ਗਰ ਖਾਰਜ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਹੂਨ ਦਾ ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੂਸਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਬਈ ਕੇਘਾ ਜਰੂਰ ਕਰੇ ਤੀਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਐ ਕਿ ਦਾਤਨ ਜਰੂਰ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਨੇ ਧਾਗਾ ਚੁਨੇ [illegible] ਬਾਧਣੀ। ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਟੋਪੀ [illegible] ਸਿਰ ਤੇ ਪੱਗ ਧਰਨ [illegible] ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਪੱਗ ਨੂੰ ਚੁਣਕੇ ਬੰਨਣ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਐ ਕਿ ਦਲਿਦਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਉਹ [illegible] ਲਪੇਟ ਲਈ। ਇਕ ਫੇਰਾ ਪਗ ਸਿਰ ਤੇ ਲਹਿ ਗਈ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਹਦੇ ਵੱਟ ਕੱਢ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਔਰ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਦੀ ਮਾਈਆਂ ਜੇ ਪੁੱਠਾ [illegible] ਲੇ ਪਲੇਟੇ ਬੜੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ। [illegible] ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੇ [illegible] ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ [illegible] ਦਸ

ਬੀ ਗਲ਼ੀ ਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ। ਅਗਰ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਭੀ ਪੁਠਾ ਕਛਹਿਰਾ ਪੈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਪਾਠ ਜਪ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਰੋ। ਅਗਰ ਕੱਛਹਿਰਾ ਲਹਿ ਗਿਐ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਪੰਜੀ ਪਾਠ ਜਪ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਰੋ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਗਲ ਹੈ ਕੁਦਰਤੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਕਦੇ ਦੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਪੁ ਜਾਪੁ ਦਾ ਪਾਠ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੋ। ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਨਿੰਦਾ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਮੈਂ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਲਿਆਣੇ ਲਗਿਆਂ ਦੇ ਦੁਆਈਆਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ। ਖਬਰੇ ਸਾਡੇ ਮਗਰੋਂ ਭੀ ਕੋਈ ਛਾਪੂ। ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਬਈ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਿਆ ਹੈ, ਵਰਨੀ ਕਿਹਾ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਕਿਆ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਬਚੇ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖੋ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਿਆਂ ਨੇ ਰੀਸ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਜਨੇਊ ਪਵੀਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰੌਣਾ ਬੇਸ਼ੱਕ ਜੰਮਦੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੰਤਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਕਿ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਤਕ ਦਾ ਬੱਚਾ ਮਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਬਗਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਗਰ ਬਚੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਧਾਰਨ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੱਚੇ ਦੀ ਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੰਮਦੇ ਨੂੰ ਈ ਬਾਂਗ ਦਿੰਦੇ ਬਿਨਾਂ ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਸਾਡਾ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕੋਲ ਤਾਂ ਮਾਈ ਉਹਦੇ ਕੰਨੇ ਵਿਚ ਭਜਨ ਦਸ ਦੇਵੇ। ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਸਾਰ ਹੀ ਇਹ ਕਈ ਗਲਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਪੰਜ ਛੇ ਸਤ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੈ ਜਗਯੋਪਵੀਤ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਰੁਸਮ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੁੰਨਤ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦਿਨ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਓ ਔਰ ਨਾਲ ਭਜਨ ਮੁੜ ਕੇ ਪੁਛਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾ ਭਜਨ ਉਹਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪੰਜ ਛੇ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਫਿਰ ਇਕੋ ਮਰਯਾਦਾ ਰਹੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਦੇਖਕੇ ਉਹਦੇ 'ਚ ਫਰਕ ਪਾਇਆ ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀ ਜੇਹੜੀ ਕੱਲ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗ ਸਾਖੀ ਹੈ ਬੈਸੰਤਰ ਦੇਵਤਾ ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਚਿਰ ਦੋਹਾਂ ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਟੁਟਦਾ, ਤਾਂ ਤੀਏ ਦਿਨ ਤਲਾਕ ਦੇ ਕੇ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਛੇ ਛਡੀਆਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਉਹ ਮਾਈ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਨੇ ਦੋ ਛਡੇ ਛੇ ਹੋਰ ਲੈ ਆਂਦੇ। ਯੂਰਪ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਈ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਤੇ ਏਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਆਇਆ ਜੇਹੜੇ ਬਿਲ ਪਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਲੇਕਿਨ ਅੱਛੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਮਾਈਆਂ ਤੜਕੇ ਉਠਕੇ ਸੁਨਾਨ ਕਰਕੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਦੀ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਲੱਗੀ ਦੇਣ ਜਾਂ ਕਦੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕਹਿਣ "ਧੰਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ" ਕੋਈ ਨਾਂ ਲੈਣਗੀਆਂ ਜੋ ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਕਰਨਗੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬਚਿਆਂ ਤੇ ਅਸਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸੱਜਣਾਂ ਅਗੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਤੁਹਾਡੀ ਮੈਂ ਹੁਣ, ਕੀ ਗਲਾਂ ਦਸਾਂ। ਸਾਡੇ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਉਹ ਭਣੇਵੇਂ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਸਨ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਹਤਰੇ ਸਨ ਅਰੈਣ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸੰਗਤ ਬੜੀ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਔਰਤ ਕੱਢ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ। ਲੇਕਨ ਉਹ ਕਸਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ ਸੌਂਦੇ ਸਨ ਸਾਲ ਭਰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੇ। ਇਕ ਘਰ ਦੀ ਗਲ ਕੁਛ ਹੋਰ

ਹੈ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜ ਅਸੀਂ ਸੰਤ ਮੰਨੀਏ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਭੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਸਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੀ ਮਾਈਆਂ ਵੀ ਭਰਾ ਵੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ' ਜਰਾ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਛਡਦੇ ਛਡਦਿਆਂ ਜੇ ਇਕ ਇਕ ਪੈਸਾ ਇਕਠਾ ਕਰਦੇ ਜਾਈਏ ਕਮਾ ਕੇ ਰਖ ਲੈਂਦੇ ਨੇ 'ਜੇ ਦੁਆਉਣ ਲਗਈਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਘਰ ਗੁਆ ਲਈਦੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਲਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦੇ ਹੋ, ਨਾਂ ਕਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸਮਾ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖਾਣਗੇ ਕਿਥੋਂ, ਫੇਰ ਉਹ ਖਾਣ ਜੋਗ ਵੀ ਜੇ ਹੋਣ, ਜੇ ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰਨ ਜੋਗੇ ਵੀ ਹੋਣਾ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਵੀ ਖਾ ਲੈਣ ਉਹ ਕਹੀ ਫੜ ਕੇ ਦੋ ਕਿਆਰੇ ਗੋਡ ਕੇ ਗਾਜਰਾਂ ਬੀਜ ਕੇ ਖਾ ਲਵੇ। ਪਰ ਜੀਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਉਠਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਜੰਮਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਆਮਣਾਂ ਢੁਕੀ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਪੇ ਪੀਣਾਂ ਮਿਲਦੈ। ਜੇਹੜੇ ਜੰਮਦੇ ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਵਤੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਧੋਣ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਸਖਾਉਂਦੇ ਉਹ ਕੀ ਕਰਨਗੇ

ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਗਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਇਕ ਸਨ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਉਹ ਦਵਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਰਤ ਨਾਲ ਕਹਿ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਦਵਾਈ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਪੇਹਲੀ ਰਾਤ ਸੰਗ ਨਾਂ ਕਰੇ। ਕਿਆ ਬੁਰੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਮੇਰੀ ਧੌਲੀ ਦਾਹੜੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਦੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ—

ਉਹਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਉਹ ਕੈਂਹਦਾ ਬਈ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਏਹ ਚਾਹੁਨਾਂ ਬਚਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਦਵਾਈ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਹੀ ਦੇਣੈ ਪਰ ਜੇਹੜਾ ਪੇਹਲੇ ਵਕਤ ਦਾ ਸੰਗ ਹੈ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਰਾਕਸ਼ ਬਿਰਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਿਛਲੇ ਵਕਤ ਨਾਲ ਦੇਵਤਾ ਬਿਰਤੀ ਮੇਰੀ ਦਵਾਈ ਦਿਤੀ ਤੋਂ ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਲੋਕ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਸੁਚ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਰਾਤ ਦਿਨ ਅਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਲਗੇ ਹੀ ਤੁਰੇ ਜਾਓ ... ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤਦੇ

ਕੰਟਰੋਲ ਕਿਆ ਬਰਥ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਦਿਮਾਗ ਬਰਥ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਭਰ ਇਹ ਬਰਥ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਿਖ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਦਵਾਈਆਂ ਪਾ ਖਾ ਕੇ ਵੀਰਜ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਥੋਂ ਹਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਓਹ ਜਿਥੇ ਵੀ ਠੈਹਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇਹ ਦੇ ਅੰਗ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਜ਼ਾਕ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। ਅਗੇ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਿਛੋਂ ਚਲਦੇ ਓਹ ਰੁਕਦੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਰੁਕੇ ਜੇ ਹੜ ਪਾਣੀ ਰੁਕੇ ਤਾਂ ਲਾਂਭਾ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਢਾਹ ਦੇਗਾ, ਦੌੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਘੋੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ 'ਚ ਵਜੇ ਮਰ ਜਾਏਗਾ ਜਾਂ ਮਾਰ ਦਏਗਾ ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਕਿ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹਨੂੰ ਵਰਤੋ।

ਪਜਾਮੇ ਨੂੰ ਪਜਾਮੇ ਦੇ ਥਾਂ ਪਾਓ, ਪਜਾਮੇ ਨੂੰ ਪੱਗ ਦੇ ਥਾਂ ਨ ਬਨ੍ਹੋ। ਪਗ ਨੂੰ ਲਤਾਂ 'ਚ ਨ ਪਾਓ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਜਿਥੇ ਤਕ ਹੋਵੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਫਰਕ ਤੁਹਾਡੇ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ। ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਅਪਣਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦਾ, ਸਾੜ੍ਹਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ... ਸਾਡਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ, ਭਾਈ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ... ਦਾ ਹੈ ਇਹ ਅਪਣਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ... ਬਰਥ ... ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲੈਣਾ ...

ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰ ਲਓਗੇ, ਔਲਾਦ ਤਾਕਤਵਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਬਚੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਿਓ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਦਿਓ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦਸੋ। ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਘਰ ਆ ਕੇ ਨ ਚਲੇ ਜਾਣ ਆਪ ਨੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਕੋਲ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਪਨੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਟਕਾਨੇ ਲਾਕੇ ਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਸਤਿਗੁਰ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਾਤਾ, ਕੋਈ ਭਗਤ, ਕੋਈ ਸੂਰਮਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਨ ਕਿ ਗੰਦ, ਦੁਨੀਆਂ ਚ ਅਗੇ ਥੋੜਾ ਪਐ! ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ ਦਾ ਔਰ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋ ਆਪੋ ਆਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ, ਅਗਰ ਤੁਸੀ ਪੰਦਰਾ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਜ ਇਕ ਹੀਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਨ ਕਰ ਲਵੋਗੇਮ ਤਾ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਫੈਦਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸਾਲ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾ ਤੇ ਚਲੇ ਜਓ, ਦੋ ਵਾਲੇ ਚਹੁੰ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ: ਇਸਤਰਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚ ਦੋਹਾਂ ਨਾ ਰਹਿਣ ਗੀਆਂ ਏਹ ਹੈ ਗ੍ਰਿਸਤ ਧਰਮ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਐ 'ਕਹੁੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਅਪਾਰ।' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਜੈਸੇ ਸਰ ਸਰਤਾ ਸਕਲ ਮੈਂ ਸਮੁੰਦਰਬਡੋਂ', ਸਾਰੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਚੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਬਡਾਐ, ਮੇਰ ਮੈ ਸੁਮੇਰ ਬਡੋਂ"। ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਬਡੈ। ਪਾਰਸ ਪਖਾਨਵੇ-ਪਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਸ ਬਡੈ-ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਸ, ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜਨ ਮੈਂ ਸਰਦੂਲ, ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰ ਦੂਲ ਕੇਹਰ ਸ਼ੇਰ। 'ਧਾਂਤ ਮੈਂ ਕਨਕ ਗਾਤ ਅਤਿ ਮਾਨ ਹੈ।" ਧਾਤੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੋਨੇ ਉਤਮ ਧਾਤੂ ਮੰਨਿਐ" ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, 'ਗਿਆਨਨ ਮੈਂ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨਮ ਮੈਂ ਧਿਆਨ, ਗੁਰ ਸਗਲ ਧਰਮ ਮੈਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪਰਧਾਨ ਹੈ।"

ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਕਰਨੀ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਪਦਾਰਥ ਜੇਹੜਾ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੌ ਬੂੰਦ ਲਹੂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਬਣਾ ਸਕੋ ਇਕ ਮਿੱਝ ਦੀ ਬੂੰਦ ਬਣਦੀ ਹੈ' ਚਰਬੀ ਦੀ, ਸੌ ਚਰਬੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਮਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਰੋਜ਼ ਲਹੂ ਏਨਾ ਖਰਾਬ ਕਰੋ ਕਿਧਰ ਜਾਓਗੇ। ਉਹ ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਲਿਖਿਐ ਸੁਆਸਾਂ ਦੇ ਬਾਬਤ ਕਿ "ਬੈਠਤ ਬਾਰਾਂ, ਚਲਤ ਅਠਾਰਾਂ, ਸੋਵਤ ਜਾਏ ਤੀਸਾ।" ਮੈਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਚੌਸਠ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਭੇਜ ਜਗਦੀਸਾ" ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸੁਆਸ ਬਾਰਾਂ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਉਨੇ ਚਿਰ ਵਿਕ ਚੌਂਹਠ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਹ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਦਸਾਂ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਰਹਿ ਗਈ ਨ? ਚਵ੍ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਖਰਚ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਆਪਦਨ ਮੂਲ ਨਾ ਥੀਵੇ, ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਤਨ ਘਾਟਾਂ ਸੋ ਬੰਦਾ ਕਿਉਂ ਜੀਵੇ ਫਿਰ ਚਵ੍ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਉਤਲਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੇਹੜਾ ਵਾਧੂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਰਜ ਕਰਾਂਗਾ ਅਜ ਇਹੋ ਈ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਬਚੇ ਬਚੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਪਿੰਡੇ ਉਤੇ, ਚੇਹਰੇ ਉਤੇ ਲਾਲੀ ਨਹੀਂ, ਉਸਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਹੁਤ ਔਲਾਦ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਐਸੇ ਤਰੀਹੇ ਅਸੀਂ ਪੈ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਬਚੇ -ਨੇ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਛੇ ਕਿਉਂ ਨੇ ਸੇਵਕ "ਮ ਜੀ ਦੇ ਅੱਠ ਕਿਉਂ ਨੇ, ਮੈਂ ਏਦੂੰ ਵਧਾਂ।" ਇਹ ਵੇਖੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਕ ਬਚਾ ਕਿਨਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜ ਸਕਦੈ, ਕਿਨਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਜਿਨਾਂ ਬੋਝ ਚੁਕ ਸਕਦੈ, ਕਿਨਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਜਿਨਾਂ ਉਹਦਾ ਦਿਮਾਗ ਕੰਮ ਕਰਦੈ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਹੋ ਜਾਓ। ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਉਹ ਸੂਰਮੇ ਹੋ ਗਏ ਸੁਨ ਕਰਨ ਜੈਸੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਤਪ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਐਸੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ਐਸੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁਰਚਰੀਆਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਜਿਨਾਂ ਚ ਮਸਾਲੇ ਪਏ ਹੋਣ, ਕਦੇ ਠੰਡੀਆਂ ਕਦੇ ਤੱਤੀਆਂ ਜੀਹਦੇ ਨਾਲ ਦੰਦ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਣ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ

ਹਾ ਢੱਥ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੰਦ ਏਨੇ ਕਰੜੇ ਸਨ, ਉਹ ਦੇ ਐਸੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਨਹੀਂ ਨ ਵਰਤਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਹੁਨ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਓਗੇ। ਭਾਂਵੇਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ। ਜਿੰਨਾਂ ਕੁਛ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਮੈਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭ ਸਕਿਆ ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤ, ਹੈ ਬਈ ਏਨੀ ਤਾਕਤ ਸ਼ਰੀਰ ਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਆਦਮੀ ਕਦੇ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਚ ਕਿਨੀ ਕੁ ਤਾਕਤ ਹੈ।

ਕੀ ਗਲ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿ ਹਾਥੀ ਦੇ ਸੰਗਲ ਦੇ ਉਤੇ ਪੈਰ ਧਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਹਾਥੀ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੇ ਮਾਈ ਦੇ ਨੇ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਚ ਸੰਗਲ ਲਮਕਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਿਛਾੜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਈ ਦੇ ਬਚੇ ਨੇ ਪੈਰ ਧਰ ਦਿਤਾ ਉਥੇ ਹਾਥੀ ਰੁਕ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਡਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਜੰਮਿਆ। ਲਿਖਿਐ ਦਸਮ ਗਰੰਥ ਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਘ ਨੇ ਜੀਹਦੇ ਅਸੀਂ ਸਿਖ ਹਾਂ ਜੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗਰੰਥ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਨਦੇ ਗੋਪੌੜੇ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਥੈ ਲਿਖਿਐ ਜਿਸ ਵਕਤ ਭੀਮਸੈਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ਪੜ੍ਹੋ ਦਸਮ ਗਰੰਥ ਚ ਤਾਂ ਸੁਤ੍ਰ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹਸਤੀ ਚਲਾਏ ਫਿਰੈ ਮੱਧ ਗੈਨਮ ਅਜੋਂ ਲੌ ਨਾ ਆਏ" ਜੰਗ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਭੀਮਸੈਨ ਨੇ ਫੜ ਕੇ ਲਤਾਂ ਤੋਂ ਹਾਥੀ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ। ਅਕਾਸ਼ ਚ ਹਾਥੀ ਅਜੇ ਤਕ ਉਤਲੀ ਹਵਾ ਚ ਘੁਮ ਰਹੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਮੁੜ ਕੇ ਥਲੇ ਨਹੀਂ ਡਿਗੇ ਤਾਂ ਜਨਮੇਜਾ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਝੂਠ ਹੈ, ਉਹ ਕੋੜ੍ਹ ਨਾਲ ਮਰਿਆ ਔਰ ਓਹਨਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ, ਉਹ ਪੰਡਤ ਸਨ "ਸੋ ਪੰਡਤ ਜੋ ਮਨ ਪਰਬੋਧੈ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਆਤਮ ਮੈਂ ਸੋਧੈ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸ ਪੀਵੈ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਕੈ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਗ ਜੀਵੈ॥" ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੰਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਡ ਵਗ੍ਹਾ ਕੇ ਸੁਟਾਏ। ਦਖਾਇਆ ਕਿ ਦੇਖ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਪਰ ਭਰਤ ਜੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉਤੇ ਸਾਡਾ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਸਦੇ, ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਬਚੇ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਚੌਂਹ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਖਿਚੀ ਫਿਰਦੇ, ਲਤਾਂ ਮਾਰਦੇ ਡਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਨਾਂ ਵੇ ਇਹਦੀ ਮਾਂ ਔਖੀ ਹੋਊ।

ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਫੁਲ ਚੰਦ੍ਰ ਰਾਏ ਦਾ ਇਹ ਲੇਖ ੧੯੫੮ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਵੇਂਦ੍ਰਮ (ਕੇਰਲ) ਵਿਚ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰਿਕਾਰਡ ਕਮੀਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਸੰਮੇਲਣ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸੂਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਬਣੇ ਭਾਰਤ-ਰੂਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਏ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸੂਚਨਾ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਰੀਸਰਚ ਆਫ਼ੀਸਰ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਰਾਏ ਦਾ ਇਹ ਲੇਖ ਅਸੀਂ ਬੰਗਾਲੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਪਤ੍ਰ 'ਪਰੀਸ਼ਦ ਵਾਰਸ਼ਿਕ' ਵਿਚੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਰਿਣੀ ਹਾਂ।

—ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

ਰੂਸ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਨੇਤਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸ਼ਿੰਘ

—ਪੀ.ਸੀ. ਰਾਏ

ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੂਕਾ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਸਇਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਹੀ ਕੂਕਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਰਸਿਧ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਲੋਂ ਚਲਾਏ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਤੇ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਉੱਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹਜ਼ਰੋਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਨਿਰੋਲ ਧਰਮ-ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੰਗਠਨ ਬਣਨ ਤੇ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਦਾਨ ਨੇ ਇਕ ਉਜਲੇ ਅਧਿਆਏ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਾਣਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਖ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਰਾਜ-ਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੋਈ। ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਉਤਾਰਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਤੇ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਿਆਂ

ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਕਿ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿਚ ਧਰਮ ਸੰਪਰਦਾ ਨੂੰ ਵੀ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਇਕ ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ

ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਿਖ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਿਰਾ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੰਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਇਕ ਫੌਜੀ ਜਾਤੀ ਲਈ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਲਗਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਹਲ ਵਾਹਕ ਸਨ—ਸੋ ਇਸ ਕੰਮ ਰਾਹੀਂ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਇਸ ਜਾਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਅਸੰਤੋਖ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਪਾਇਆ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੁਟ-ਘਸੁਟ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੇ। ਬੇਜ਼ਮੀਨ ਕਿਸਾਨ ਸਮਾਜ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਇਸ ਮੁੜ ਜਾਗਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਲਗਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਣ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭਿਆ ਦੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕੂਕਾ ਸੰਪਾਰਕੀਦਾ

ਜਨਕ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਸੰਗਠਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਭਾਸ਼ਣ ਕਲਾ ਤੇ ਅਡੋਲ ਸਿਦਕ ਨੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਣ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਕਿਸਾਨ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅੰਦੋਲਣ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਾਕਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਬਰਾਏ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਾਸੂਸੀ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਆਉਣ ਉਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕੂਕੇ ਗੁਪਤ ਅੰਦੋਲਣ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਇਹ ਫਸਾਦੀ ਹਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਮਨ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਤੁਛ ਕਾਰਨ ਤੋਂ ਰਾਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਤੋੜਨ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਜਿਹੜਾ ਸੂਤੇ ਸਿੱਧ ਵਿਰੋਧ ਉਠਿਆ, ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਪਰਚੰਡ ਦਮਨ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਝਗੜਾ ਵਿਆਪਕ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ।

ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਰੋਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਇਕ ਅਦਾਲਤੀ ਢੌਂਗ ਰਚ ਕੇ ਉਸਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਉਗਲਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਖਲਿਹਾਰ ਕੇ ਉੜਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਕੁਛ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜੇਹਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪਿਛੇ ਡੱਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਨੇਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਬਰਮਾ ਦੀ ਮਰਗੋਈ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨਾਲ ਅੰਦੋਲਣ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕੁਝ ਰੁਕ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਾ ਫਲਗੂ ਨਦੀ ਵਾਂਗ ਲੋਕ-ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਉਹਲੇ ਵਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਗੁਪਤ ਅੰਦੋਲਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਮਰਗੋਈ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਨਿਰਵਾਸਿਤ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀ ਪਤਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਰੁਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਜਤਨ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਣਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੁਪਤ ਦਾਅ ਪੇਚਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ।

ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼-ਅਫ਼ਗਾਨ ਜੰਗ ਨੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਮਸਲਿਮ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਅਫ਼ਗਾਨ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਓਪਰੇ ਹੋਣ ਪਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਢਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਬਣ ਗਏ। ਜੰਗ ਵਿਚ ਥੱਕੇ ਹਾਰੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਕਟ ਵੇਲੇ ਅੰਤਿਮ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕੂਕਾ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਰੂਸੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪਸਾਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੂਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲੁਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਸੀ–ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਰੂਸ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ–ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਰੂਸੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦੂਤ ਘੱਲ ਕੇ ਰੂਸ ਦੇ ਹਾਕਮਾ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ। ਕੂਕਾ-ਰੂਸ ਸਹਿਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਇੰਜ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁਤਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰੇਗਾ। ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਪੱਛਮ

ਵਿਚ ਰੂਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਜਾਏਗੀ।

ਪਰ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਅਲੰਘ ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਾ ਔਖਾ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਰਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਰੂਸ ਦੇ ਹਾਕਮਾ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨ ਹਾਕਮਾ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਜੰਗ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਮੱਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਣ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਅਧਿਆ ਦੇ ਨਾਇਕ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਤਲੀ ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਇਹ ਵਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿਖ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਭਾਈ ਪਿਰਾਨਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਪਿਰਾਨਾ ਨੇ ਸਿਖੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਇਕ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਓਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਛੋਟ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਰਖ਼ਸ਼ਕ ਤੇ ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕਾਬੁਲ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਬਣਿਆਂ ਰਿਹਾ। ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਬਰਾਬਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ ੧੮੪੯ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਿਖ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਲਏ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਰਾਮਦਾਸ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਾਹੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਗ-ਭਗ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਆਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਮਹੰਤ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ।

ਕੂਕਾ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਰੋਹ ਵੇਲੇ ਉਹ ਕਾਬੁਲ, ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਘਰ ਮੁੜ ਕੇ ਕੂਕਾ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਉਸ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਖੁੱਸ ਚੁਕੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕਮਰ ਕੱਸੇ ਕਰ ਲਏ। ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਵਾਏ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਬਿਨਾ ਝਿਜਕ ਉਸ ਨੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਘਰ ਦਾ ਮੋਹ ਬਿਰਧ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਹੀ ਸੀ। ਬਦੇਸ਼ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਹੀ ਆਖ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਬੁਲ ਹੀ ਜਾਏਗਾ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨ ਹਾਕਮਾ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰਚਰਨਸਿੰਘ ੯ ਮਈ ੧੮੭੯ ਨੂੰ ਰੂਸੀ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਕੁਟਾਰਕੁਗਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਇਸ ਬਿਰਧ ਸਿਖ ਦੀ ਆਮਦ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚਲੀ ਚਿੱਠੀ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਲਚਲ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਰਾ-ਵਾਸਗਸਕ ਦੇ ਹਾਕਮ ਮੇਅਰ ਜਨਰਲ ਐਨ. ਈ. ਈਵਾਨੋਵ ਕੋਲ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਰਕੰਦ ਆਉਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਘੱਲਿਆ ਪਰ ਈਵਾਨੋਵ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝੋਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਲਈ ਲਗ-ਭਗ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰਕੰਦ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਏ ਹੋਏ ਇਕ

ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੋਂ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਲਥਾਉਣਾ ਓਨਾਂ ਔਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਰੂਸੀ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ—

'ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਵਲੋਂ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪ ਵੱਲ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਖੋਹਲ ਕੇ ਦੱਸੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਖ ਗਏ ਹਨ—ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰਾਕੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੂਸ ਆਏਗਾ, ਉਹ ਜਿੱਤੇਗਾ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਪਵਿਤਰ ਧਰਮ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੈਂ ਫਿਰ ਦੇਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਵਾਂਗਾ। ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ; ਪਰ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਤਿ ਤੇ ਦਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਕ ਖ਼ੂਨੀ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗਾ। ਪਰ ਸਾਧੂ-ਸੱਜਣ ਇਸ ਲਹੂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਡਰਨਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਛੁਟਕਾਰਾ ਲਹੂ—ਵਹਿਣ ਰਾਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜੰਗ ਹੋਵੇਗੀ ਓਦੋਂ ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ ਚੱਲੇਗੀ। ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਘੋੜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਗੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਲਈ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਦੇਣਾ ਮੰਨਣ ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾੜੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੇ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਆਏਗਾ—ਉਸ ਦੀ ਜੈ ਹੋਵੇਗੀ ਹੀ।

"ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਹੈ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਚੌਤੀ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ। ੩੨ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਹਨ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆ ਬੈਰਕਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਾਏਗਾ, ਸਾਰੇ ਸਿਖ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਗੇ—ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਕਰਾਂਗੇ।

ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਮੁਕਤੀ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਨਿਤਰਨਗੇ। ਇਸ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਜਿਹੜੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਗੇ, ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੇਵਕ ਹੋਣਗੇ।

"ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋਗੇ! ਤਿੰਨ ਲੱਖ ੧੫ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਰਲ ਜਾਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਣਕੇ ਸਾਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਚਲਾਓਗੇ, ਅਸੀਂ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚੱਲਾਂਗੇ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੁੱਧ ਕਿੱਥੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਬੁਲ ਪਹਾੜ ਤੇ ਫਿਰ ਖਾਸ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਮਰੌਦ ਜੰਮੂ, ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ। ਅੰਤਮ ਜੁੱਧ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ।

"ਬਾਬਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਿਛੇ ਹਨ ੩੪ ਸੂਬੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ।"

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਨੇ ਰੂਸ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰੂਸੀ ਹਾਕਮਾ ਨੂੰ ਦੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਰੂਸੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਸਨ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਇੰਦੌਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਘੱਲੇ ਹੋਏ ਦੂਤ ਸਨ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਬੇਪਛਾਣ ਆਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਸੀ। ਸੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਅਤੇ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਪਾਲਣ ਦੇ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ ਗਏ।

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੁਛੇ ਗਏ। ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਐਨ. ਏ. ਕਰੋਲਕੋਵ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤਾਂ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੂਕਾ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀਅਗਵਾਈ ਸੰਭਾਲੀ ਹੈ। ਰੂਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਤਕ ਚਿੱਠੀ ਪੁਚਾ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਹੈ। ਕਰੋਲਕੋਵ ਨੇ ਗੁਰ-ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ–

'ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਟੁਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸੀ ਫੌਜ ਦੇ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਰ ਟੱਖਦਿਆਂ ਹੀ ਹਰ ਇਕ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ-ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਿਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਫਿਰੰਗੀ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ) ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਹੈ।'

ਕਰੋਲਕੋਵ ਦੀ ਇਸ ਰਾਏ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਵੀ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸੰਭਾਲਣ ਜਾਂ ਭੋਗਣ ਦੀ ਇਛਿਆ ਰੂਸੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਿੱਤ-ਹਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਤਿਮ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਭਾਰਤ ਉਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚਲੇ ਦੀਪ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਿਆਂ ਕਰਨ ਜੋਗੀ ਸਬਲ ਸ਼ਕਤੀ ਰੂਸੀ ਅਜ ਤਕ ਇਕੱਠੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜ ਅਰਪਨ ਕਰਕੇ ਰੂਸੀ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ।

ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਈਵਾਨੋਵ ਵੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰ-ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਉਤੇ ਬ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਾ ਲੱਭ ਸਕਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਲਾਮ ਭਾਰਤ ਦੀ ਚਾਹ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੈ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਬੰਦੀ ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਸੋ ਸਮਰਕੰਦ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵੇਰਵਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ ਚਿੱਠੀ ਉਪਰਲੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਰੂਸੀ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗਵਰ-ਨਰ ਜਨਰਲ ਕਾਰਡ ਕਮਿਆਨ ਕੋਲ ਭੇਜੇ। ਕਾਰਡ ਕਮਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਸਬਰਗ ਵਿਚ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਿਆਇਫ ਦੀ ਰਾਏ ਜਾਨਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਮਿਆਇਫ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਆਂਦੋਲਣ ਦਾ ਅਰੰਭ, ਵਿਸਥਾਰ ਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਕੁਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਦੂਤ ਘੱਲਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀ ਸੁਭਾਵਕ ਜਾਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੰਦ੍ਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰੂਸ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤ ਉਤੇ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ–ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਰਟਨਾ ਹੈ। ਮਿਨਾਇਫ ਦੀ ਰਾਏ ਨੇ ਕਾਰਡ ਕਮਿਆਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਪਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਰੂਸੀ ਬਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਫਸਣਾ ਕਾਰਡ ਕਮਿਆਨ ਨੂੰ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਜਾਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਜਵਾਬ ਘੱਲਿਆ ਗਿਆ।

'ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤੀ

ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਵਲੋਂ ਨਮਸਕਾਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਰਫ਼ਤ ਆਪ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਸਮਝ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਪੂਰਨ ਖਬਰ ਘੱਲਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਤੇ ਘਟਨਾਵਲੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੇਰਵੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇਛਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਗਲ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਲਗਨ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਆ ਜਾਏ।'

ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਮੁੜਿਆ। ਫਿਰ ਓਹੋ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੇ ਰਾਹ। ਪਰ ਹੁਣ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਾਉਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਥੇ ਸਵਾਗਤ ਤੇ ਆਦਰ ਭਰਪੂਰ ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ ਉਸ ਦੀ ਲੰਮੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਜੀਅ ਕਿਵੇਂ ਆਰ-ਥਕ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਕੱਟਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਇਸ ਵਾਰ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵੀ ਚਿੱਠੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਕਿੰਨੇ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋਣਗੇ—ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਦਾ ਸਮਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਣ ਦੇ ਉਜਲੇ ਭਵਿਖ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਜਾਣ ਸਕਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜਾਸੂਸ ਗ਼ੁਲਾਮ ਖਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਿਛਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਆਗਮਨ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ—ਰੂਸ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਗੁਲਾਮ ਖਾਂ ਨੇ ਕੁੱਤਾ ਕੁਰਗਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸ ਘੱਲੀ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗ਼ੁਲਾਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੀ ਇਕ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੂਸੀ ਜਾਸੂਸ ਦੱਸਿਆ। ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਰੂਸੀ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ ਚਿੱਠੀਆਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਰੂਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਆਪਣੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਰ੍ਹਾ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਨਵਾ ਸਕੀ। ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਬ੍ਰਾਊਨ ਨੇ ਦੁਖ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ—ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਏਨੀ ਤਿੱਖੀ ਹੈ ਕਿ ਵੇਖ ਕੇ ਅਚਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਢਾਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸ-ਤਾਨ ਵਿਚ ਕਿਸ ਕਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਸਰ ਰਾਬਰਟ ਈਗਾਰਟਨ ਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਕਲੋ ਹਰਕਤ ਵਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਤਕ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਚਿਠੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਰੂਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਕਰਨ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂਆਂ

ਦੀ ਗੱਲ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਫਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਫ਼ਗਾਨਾ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਆਦਿ ਸਮੇਤ ਕਾਬੁਲ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਹਟ ਗਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਖ਼ਸ਼ਤ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਦੇਣ ਲਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਰਮਾ ਨੂੰ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਤਰ ਲਿਆਵੇਗਾ।

ਗੁਲਾਬ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਜਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਕੇ ਵਲਵੇਂ ਰਾਹ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਕੂਕੇ ਸੇਵਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਬਰਮਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਪੁਚਾਣ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਚਕ ਪਿਰਾਨਾ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਓਥੇ ਪੁਜਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਆਂਦਾ।

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਰਹ ਤੋਂ ਤੰਗ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਓਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਉੱਤੋੜੁੱਤੀ ਦੋ ਸੁਨੇਹੇ ਆਏ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼-ਬਰਮਾ ਦੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਆਫ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ੨੪ ਜਨਵਰੀ (੧੮੮੧) ਨੂੰ ਦੋ ਕੂਕੇ ਮੌਲਮੀਨ ਤੋਂ 'ਸਿਆਵਧ' ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮਰਗੋਈ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਾ ਨਾਮ ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸੰਤ ਸਿੰਘ। ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਉਮਰ ਸਤਾਈ ਸਾਲ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੈਂਤੀ ਸਾਲ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਰਨ ਮਰਗੋਈ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਰਗੋਈ ਛਡ ਜਾਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬੰਦੀ-ਸ਼ਾਲਾ ਦਵਾਲੇ ਪਹਿਰਾ ਹੋਰ ਸਖਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ—ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਕਤੇ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਕਲਕੱਤਾ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੈਮਬਰਟ ਨੇ ਦੂਜਾ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬਰਮਾ ਤੋਂ ਮੁੜੇ ਦੋ ਸਿੱਖ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤੇ ੬ ਨੰਬਰ ਮਛੂਆ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ ਬਨਬਿਹਾਰੀ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰੇ ਹਨ। ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਕੱਤਾ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਇਹ ਬਰਮਾ ਗਏ ਸਨ। ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗਲ ਹਾਂਗ ਕਾਂਗ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਆਦਮੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ—ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂਦਾਬਰਮਾਜਾਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਪੋਲਮੀਨ ਜੇਹਲ ਦੇ ਕਾਨਸਟੇਬਲ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਬਿਨਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾ-ਇਆਂ ਕੈਦ ਰੱਖਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ੧੮੧੮ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰਬਰ ੩ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਈਗਰਟਨ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦਸਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆਂ ਕੈਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਰੰਟ ਮੰਗ ਘੱਲੇ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਪਤਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿੱਰੁਧ

ਵਡੇ ਵਡੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੁਸ਼ਮਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਰਨਣ ਤੋਂ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ—

"ਇਹ ਗੱਲ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੈ। ਵਿਰਧ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਕਸ਼ਟ ਸਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਹਨ—ਉਸ ਦਾ ਪਤਲਾ ਸਰੀਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਾਖੀ ਹੈ।

*　　*　　*

"ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੇ ਕੈਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੂਸ ਵਲੋਂ ਜਿਹੜਾ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਵੇਗਾ- ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰੂਸ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ।"

ਐਚ. ਐਮ. ਡੂਰੰਡ ਓਦੋਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਸਕੱਤਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੀ ਪੂਰਨ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬੜੀ ਸਖਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ—

'ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਭੋਰਾ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਿਸ ਦੋਸ਼ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸਚ ਮੁਚ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਹੀ ਰੂਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਚਿਠੀ ਪਤਰ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ। ੧੮੧੮ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰਬਰ ੩ ਦੇ ਅਧੀਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਵੇਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੀ ਹਮਾ-ਇਤ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਮਹੰਤ ਹੈ। ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਅਟੁਟ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਕੂਕਾ ਮਹੰਤ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਉਹ ਸਾਡਾ ਜਿਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਨਾਕਾਮ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰ-ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਕੈਦ ਰਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।'

ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਵਡੇ ਲਾਟ ਲਾਰਡ ਰਿਪਨ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਜੁਗ ਦੇ ਉਦਾਰ ਜਨਤੰਤਰ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼, ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਹਾਕਮ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਵੀ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਭੁਲ ਜਾਣਾ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਦੁਚਿਤੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਿਆ—ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵਾਰੰਟ ਦੇਣੇ ਕੀ ਬੜੇ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ? ਮੁਚਲਕੇ ਨਾਲ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਰਖਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਪਰ ਵਾਰੰਟ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਏ ਉਮਰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਤ ਕਰਨਾ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਲਾਰਡ ਰਿਪਨ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਸ੍ਵਾਧੀਨਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਭੁਲਾਉਣੀ ਪਈ। ਸੈਕਰੇਟਰੀ ਲੀਏਜ਼ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਪੰਝੱਤਰ ਸਾਲ ਦੇ ਬਿਰਧ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਲਈ ਬਿਨਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਏ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਲ-ਤਾਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਨੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਥਾਣੇ ਕੋਲ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਸਾਤੇ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਉਹ ਥਾਣੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦਾ। ਸੰਨ ੧੮੮੬ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਉਸ ਰਿਹਾਈ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਖੇਪ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੮੮੭ ਦੇ ਅਪਰੈਲ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮਾ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਇਨਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਹ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੇ ਬਿਰਧ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਉਸਦੇ ਮਰਨ ਤਕ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਰੂਸੀ ਜਾਸੂਸ ਸ਼ੰਕਰ ਰਾਏ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਬੰਦੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਓਦੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਬਣਿਆ ਕਿ ਸ਼ੰਕਰ ਰਾਏ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹੈ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੂਕਾ ਨੇਤਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੀਪ ਇਕ ਦਿਨ ਬੁਝ ਗਿਆ।

ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਰੋਧੀ ਆਂਦੋਲਨ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ—ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਵਾਕਿਫ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ। ੧੮੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰਸਿੱਧੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਹਾਸਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਹੇਠ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੂਕਾ ਆਂਦੋਲਣ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਤੀਜਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹਤਤਾ ਭਰਿਆ ਹੈ। ੧੮੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਰਾਜ-ਤੰਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ ਪਰ ਕੂਕਾ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਦੌਲਤ ਹੀਨ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਰਸਾਨੀ ਨੇ। ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਨਿਰਵਾਸਿਤ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਸਾਹ ਸਤ ਹੀਨ ਚੁਪ ਹੈ—ਪਰ ਮਰਗੋਈ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਚਿਰਾਂ ਲਈ ਬੰਦੀ ਨੇਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਗੋਂਦਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਂਦੋਲਣ ਦੀ ਟਫ਼-ਤਾਰ ਨਾਲ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੇਲ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਅਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਿਖਸ਼ਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਈ-ਕਾਟ ਕੂਕਾ ਆਂਦੋਲਣ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਨਾਮਿਲਵਰਤ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਅਦਿੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਚਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਿਲਣ ਸੂਤਰ ਲੱਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਕੂਕਾ-ਆਂਦੋਲਣ ਗੁਰ-ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕੀਤੀ—ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨੇਤਾ ਜੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ ਥਾਣੀ ਹੀ ਗਏ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਅਪਰਸਿਧ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰ-ਭਾਵਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਇਨਕਲਾ-ਬੀਆਂ ਉਸੇ ਇਕੋ ਆਸ ਨਾਲ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾ-ਇਤਾ ਲਈ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਹੀ ਪਏਗੀ ਕਿ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸੇਂਟਪੀਟਰਸਬਰਗ ਤੋਂ ਬਰਮਾ ਤਕ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਾਈ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਮੌਲਮੀਨ ਜੇਹਲ ਦੇ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰੂ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਸਿਰੋਲੀ ਦੇ ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਮਛੂਆ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਟਰੀਟ ਦੇ ਬਿਹਾਰੀ ਸਿੰਘ, ਚਕ ਪਰਾਨਾ ਦੇ

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਰੂਸੀ ਹਾਕਮ ਕਰਡਕਮਿਆਨ, ਕਰੋਲਕੋਵ ਤੇ ਈਵਾਨੋਵ–ਸਭਨਾ ਨੇ ਰਲ ਕੇ

ਇਕ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਏ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਉਜ਼ਬੇਕ ਸੋਵੀਅਤ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਰੀਪਬਲਿਕ ਆਰਕਾਈਵ ਦੇ ਰੀਕਾਰਡ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਰੂਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਐਨ. ਏ. ਖਾਲੀਫੇਨ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੌਮੀ ਆਰਕਾਈਵ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਦੂਸਰੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਸੰਤ—ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਕੇ ਰਹੇਗੀ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ

ਰਿਤੂ-ਰਾਜ ਬਸੰਤ ਹਰ ਸਾਲ ਨਵਾਂ ਥੀਣ ਤੇ ਨਵਾਂ ਜੀਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸੁਕੇ ਸੜੇ ਡੁੰਡ ਨਵੀਆਂ ਕੋਂਪਲਾਂ ਅਤੇ ਨਵ-ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਵਨਸਪਤੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਕਾਸ਼ ਨਵੇਂ ਨਿਖਾਰ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੱਧਰ ਨਾਲ ਅੰਗੜਾ ਉਠਦਾ ਹੈ।

ਵਨਸਪਤੀ ਨਾਲ ਦਿਲ-ਚਸਪੀ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਸੰਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਿੰਜ ਰੀਂਢ ਰੀਂਢ ਚੋਂ ਝਾਤੀਆਂ ਮਾਰ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਹੀ ਜੀਵ ਜਗਤ ਵਿਚ, ਖਾਸ ਕਰ ਮਨੁਖਾ ਨਸਲ ਵਿਚ ਖੂਨ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ ਉਂਗਰਦੀ ਹੈ, ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਇਕ ਨਿਖਾਰ ਅਤੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇੰਜ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ? ਨਹੀਂ, ਰੋਗ ਗ੍ਰਸਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਬਸੰਤ ਵੀ ਸਾਵਣ ਮਾਂਹ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਬੇਹਾ ਬੁਸਾ ਤੇ ਬਿਹਾ ਗੁਆਚਾਪਣ ਹੀ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ।

ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਰ-ਗਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਬਸੰਤ ਦੀ ਪੰਚਮੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਵਤਾਰ ਜਣਨੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਏ। ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਪੈਰ ਰਖਦਿਆਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜ-ਨੀਤਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਉਤਰਾਰਧ ਤਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਮ-ਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੂ ਰੁਚੀ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨ ਢਾਹ ਮਾਰ ਨੂੰ ਤਾੜ ਲਿਆ, ਤੇ ਜੇ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਤਾਂ ਕਹਿ ਲਵਾਂ ਕਿ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹੀਅਤ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਹੀਣਿਆਂ, ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਅਤੇ ਬੇ-ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਅਚੂਕ ਬ੍ਰਹਮ-ਅਸਤਰ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਅੰਦੋਲਨ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ।

ਉਹਨਾਂ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਤੇ ਛਾਈ ਪੀਲੱਤਣ, ਮੁਰਦੇਹਾਣ ਤੇ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਫੇਰ ਬਹਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ, ਗ਼ੁਲਾਮ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦਿਲ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹਿਤ ਧੜਕਾਣ ਲਈ ਸਿੰਘ ਨਾਦ ਪੂਰਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵ-ਜਾਗਰਤੀ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿਤਾ— ਉਠੋ ! ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ ਹਥਿ-ਆਰ ਬੰਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਲੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੋ ਬਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੋ। ਆਦਤਾਂ ਸਾਦਾ ਕਰੋ। ਆਦਰਸ਼ ਉੱਚਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਾਹਵੇਂ ਰਖੋ। ਮੈਂ ਦਸਾਂਗਾ ਕਿ ਬੇਹਥਿਆਰੇ ਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਵੀ ਇਕ ਜੁਟ ਹੋ ਇਰਾਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਅੰਬਾਰ ਹਿਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਤੇ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਅਸਤਰ ਨਾਲ ਧਾੜਵੀ ਹਿੰਸਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀ। ਪਰ ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਲਾਂਭੇ ਵੀ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ, ਇਸ ਦੇ ਮਹਾਂਵੀਰਾਂ, ਬੁਧਾਂ ਤੇ ਕਨਿਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਮਹਾਨ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾਂ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਅਹਿੰਸਾ ਦੀ ਟੇਕ

ਇਕ ਨਵੇਂ ਵਿਉਂਤਬੰਦ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਦਿਤੀ।

ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ 'ਨਾਮਿਲਵਰ-ਤਣ' ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਇਹ ਅਮਲ ਤੇ ਅਚੂਕ ਅਸਤਰ ਬਾਰੂਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਇਹ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਅਮਰ-ਵਸਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤਮਾਮ ਦੀਨ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਸਿਰ ਮੌਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ, ਫੇਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਫੇਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਏਸ ਮਹਾਨ ਨਿਧੀ ਨੂੰ ਨਾ ਕਬੂਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਫੋਗੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਹਬੀ, ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਇਤਿ-ਹਾਸਕ ਤੰਗ ਨਜ਼ਰੀ ਇਸ ਦੇ ਪਛੋਕੜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਅਮਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤ ਰਿਣੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ? ਕਿਉਂ ਨੇ ਉਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ? ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਸੁਜਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇ ? ਕਿਉਂ ਨਾ ਹਰ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਹੋਣ ਲਈ ਮਨਾਏ ? ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੁਰਭਾਗ ਵੇਖੋ ਕਿ ਏਸ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੂਝ ਦੇ ਆਗੂਣੀ ਨੇਤਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਤੱਕ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤੰਗ ਨਜ਼ਰੀ ਦਾ ਕੋਹੜ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਉਸ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਉਤੇ ਉਚੇਚੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਜੀ ਨੇ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

"ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਅਸਹਿਯੋਗ (ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ) ਇਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ, ਉਸਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।"

ਤੇ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਦੁਹਰਾਇਆ—

"ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਵਖਾਏ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਅਖ-ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ।"

ਇਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪ੍ਰਣੇਤਾ, ਸ੍ਰੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਏਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਆਖਿਆ : 'ਪੌਣੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਮਈ ਅਸਹਿਯੋਗ (ਨਾ ਮਿਲ ਵਰਤਨ) ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਹੋਵੇਗੀ ਹੀ ਕਿ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇ ਅਗੇ ਅਗੇ ਚਲਦੇ ਦਿਸਣ।'

ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਭਾਈ ਪਰਮਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ :

'ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਸਭ ਜਨਤਾ ਏਹ ਸਮ-ਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਏਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਢੀ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗੋਰਮਿੰਟ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਏਹੀ ਸਚੀ ਵਿਧੀ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਨਕੋਪ-ਰੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ...... ਅਜ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਚਰਜ ਗੱਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਏਹ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ, ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਅਜੇ ਆਇਆ ਹੀ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਏਹੀ ਗੁਰ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸਭ ਲੋਕ

ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਾ ਛਡ ਦੇਣ ਤਾਂ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਚਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇ ।......ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਅਸਹਿ-ਯੋਗ ਮਾਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।'

ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਇਕ ਸਵਰਗ ਵਾਸੀ ਸਿਖ ਲੀਡਰ ਸਰਦਾਰ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ।

'ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਉਚ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ।

ਸਾਹਿਤਯਾਚਾਰਯ ਬਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹਰ ਦਾਸ ਮਰਾਠਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸਮਰ-੧੯੫੭ ਤੋਂ ਸੁਭਾਸ਼' ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ :

'ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲੈਣ ਲਈ ਆਖਿਆ । ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨੁਕਤੇ, ਜੇਹੜੇ ਪਿਛੇ ਜੇਹੇ ਜਾ ਕੇ, ੧੯੨੦ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵਿਚ ਆਏ, ਹਕੀਕਤਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਬੁਧੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸਨ ।'

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਲਿਖਦਿਆਂ ਬੀ. ਡੀ. ਸ਼ੈਦਾ ਤੇ ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਟੀਆ ਨੇ ਗੱਜ ਵੱਜ ਕੇ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ :

'ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਯੁਗ ਦੇ ਮੋਢੀ ਹੀ ਸਨ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਣ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਨਾਫਰਮਾਨੀ ਆਦਿ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬਾਦ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅਸਰਦਾਰ ਰਾਜਸੀ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਬਰ-ਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਅਪਣਾ ਲਏ ।'

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਣ ਵਾਲਾ ਦਸਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ :

'ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨ-ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਪਰਵਿਰਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਾਮਿਲਵਰਤਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੈਂਥਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ।'

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਛਬੀਨ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਭਾਵ ਇੰਜ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ ਸਨ :

'ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਨਾਮਿਲਵਰ-ਤਨ ਦੇ ਬਾਨੀ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਪਰ ਸੱਚ ਪੁਛਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਦਾਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹੀ ਹਨ ।'

ਹੋਰ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਟੂਕਾਂ ਦਿਆਂ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਮਿਲਵਰਤਣ ਤੇ ਸਿਵਲ ਨਾਫ਼ਰਮਾਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਜਨਮ ਦਾਤੇ ਵਾਸਤੇ ਕੌਮੀ ਪੈਮਾਨੇ ਉਤੇ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ? ਇਸ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਅਸਤਰ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਲੇ, ਅਸਲੋਂ ਮੁਢਲੇ ਸੰਗਰਾਮੀਏ ਬਾਬਤ ਕੀ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਲਈ ਖਾਸ ਕਰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੁੜ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸੰਨ ੧੮੫੭ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਗਲਤ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਧੋ ਕੇ ਉਜਲ ਮੁਖ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮਾਨਯੋਗ ਥਾਂ ਦਿਵਾਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਪਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸੇਧ ਅਤੇ ਸਾਤਵਿਕ ਅਸਤਰ ਦੇਕੇ ਅਜਿਤ ਬਣਾਣ ਵਾਲੇ ਅਪਣੇ ਹੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਣ ਜਾਂ ਲੁਕਾਣ ਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ? ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਮਹਾਨ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਦੱਬਰ ਨਾਲ ਸਮਝਕੇ, ਅਪ-ਣਾਕੇ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤ ਕਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਉਚਤਮ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਲਾਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵੰਗਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਾਲਣ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਸ ਰੋਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗ ਵਿਅ-ਕਤੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਇਤ-ਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਚਾਈ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਪਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦੇ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕ, ਸ੍ਰੀ ਪੀ. ਸੀ. ਰਾਏ, ਡਾ: ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਐਮ. ਐਮ. ਆਹਲੂ-ਵਾਲੀਆ, ਸ: ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸਹੀ ਮੂਲ-ਅੰਕਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਏ, ਇਹੋ ਹੀ ਬਸੰਤ ਦੀ ਬਹਾਰ ਦੀਆਂ ਨਵ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਲਪੰਤਰੂ ਵਿਚ। ਅਸੀਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਚਾਈ ਇਕਦਿਨ ਤਮਾਮ ਪਰਦੇ ਤੇ ਉਹਲੇ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਦੇਸੀ ਚਾਟੜਿਆਂ ਨੇ ਪਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੀ ਰਖੇ ਹਨ, ਲਹਿ ਕੇ, ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਹੋਕੇ, ਦੂਰ ਜਾ ਪੈਣਗੇ, ਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਝਾਕਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੈਵੀ ਮੂਰਤੀ ਲਟਲਟਾਂਦੀ ਤੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਿਰਨਾਂ ਫੈਲਾਂਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਏਗੀ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀ ਰਖਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕ ਇਸ ਪੁੰਗਾਰ ਚੋਂ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾ ਲੈ ਸਕਣ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ

ਐਸ. ਡੀ. ਮਿਸਰ
ਸਿੰਜਾਈ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਮੀਤ ਮੰਤਰੀ

ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੀਕ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਤੀਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਕੋਈ ੩੦ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਪਿੰਡਾ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਸਮੱਧਿਆ ਕੋਈ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਹ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਜਨਰਲ ਮੈਨੇਜਰ ਮਿ: ਕਲਾਈਡ ਟੀ. ਐਲਿਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਮਾਜੀ, ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਇਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮਸਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਦੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕੇਵਲ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਜਿਥੇ ਕਿ ਮੁਨਾਫਾ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਲੇਕਿਨ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧ ਫਾਇਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਿਜਲੀ ਘਰੋਗੀ ਦਸਤਕਾਰੀ, ਸਮੂਹਕ ਸਨਅਤਾਂ, ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨਅਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਜਲੀ ਰਾਹੀਂ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਿਆਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਉਤੇਜਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸਾਧਨ ਹਨ।

ਸਾਲ ੧੯੩੫ ਤਕ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੧੦.੯ ਫੀ ਸਦੀ ਪੇਂਡੂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਨ ਕਿਸਾਨ ਅਜੇਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਉਹ ਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕਈ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹਨ। ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸਤਾਰ ਲਾਈਨਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਭਾਰੀ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕੰਪਨੀਆਂ ਘਟ ਵਸੋਂ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੀਕ ਬਿਜਲੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਿਸਾਨ ਆਪ ਤਾਂ ਇੰਨਾ ਖਰਚ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।

੧੯੩੫ ਵਿਚ ਫਰੈਂਕਲਿਨ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸਨ, ਇਕ ਰੂਰਲ ਈਲੈਕਟ੍ਰੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਐਡਮਨਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਸੂਦ ਉਤੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ। ਸਿਖੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਟੈਕਨੀਕਲ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਥੁੜ ਕਾਰਨ ਇਹ ਏਜੰਸੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਫਲਤਾ ਨਾ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਰ.ਈ.ਏ. ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਿਜਲੀ ਖਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪ ਹੀ ਹਨ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਤਜਰਬਾ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ੯੦ ਫੀ ਸਦੀ ਪੇਂਡੂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਹੂਲਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਅਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਇਸ ਮਿਸਾਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ੫ ਲਖ ੭੦ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿੰਡ ਹਨ ਜੋ ੩੨ ਲਖ ੬੦ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਗ ਕਿਲੋ-ਮੀਟਰ ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਤੇ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਕੇਵਲ ੫੪੦੦੦ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਾਤ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ੯.੫ ਫੀ ਸਦੀ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ ਉਹੀ ਸੰਖਿਆ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ੧੯੩੫ ਤਕ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਦੇ ੯੦ ਫੀ ਸਦੀ ਪਿੰਡਾਂ ਤਕ ਬਿਜਲੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਪਹੁੰ-ਚਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਇਲੈਕਟਰੀਕਲ ਕੰਪ-ਨੀਆਂ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਐਕਟ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਸਹਿਕਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ, ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਘਰ ਆਪਣੀ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ੧੯੫੦ ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੇਂਡੂ ਸਹਿ-ਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬੜੇ ਸੀਮਿਤ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਠੋਸ ਲੀਹਾਂ ਉਤੇ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਮਸਿਆ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਬਹੁ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਹ ਸਮਸਿਆ ਠੀਕ, ਲਾਭਦਾਇਕ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਲਈ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਵੈ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਆਰ.ਈ.ਏ. ਹੈ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੈਕਨੀਕਲ, ਮਾਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਨਿਸਚਤ ਦਰਾਂ ਉਤੇ ਪੇਂਡੂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇਣ ਲਈ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੰਡ ਵੀ ਦਿਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਬੋਰਡਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ-ਗੀਆਂ ਨਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲੈਣਗੀਆਂ। ਹੁਣ ਜਦਕਿ ੫ ਲਖ ਤੋਂ ਵਧ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ

ਪਹੁੰਚਾਉਣੀ ਹੈ, ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦੋਵੇਂ ਘਟੋ ਘਟ ਦਸ ਸਾਲ ਲਈ ਇਕੋ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਯੂ.ਐਸ.ਏ.ਆਈ.ਡੀ. ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਯੂ.ਐਸ.ਏ.ਆਈ.ਡੀ. ਦੇ ਟੈਕਨੀਸ਼ਨ ਜਨਵਰੀ ਜਾਂ ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੬ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਜੇਕਟਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦੇਣਗੇ।

ਮਿਲਵਰਤਨ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜਕ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਅਸਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚਾਉ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦ ਕੰਮ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜੋ ਸਹਿਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਐਨ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ

ਪਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਮਹਤਵ-ਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਰਸਾਇਣਕ ਵਿਗਿਆਨ ਚਕਿਤਸਾ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੁਜਮ, ਸਤਿਅਨ ਬੋਸ, ਬੀਰਬਲ ਸਾਹਨੀ, ਮੇਘਨੰਦ ਸਾਰਾ ਅਤੇ ਸੀ. ਵੀ. ਰਾਮਨ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰਸਿਧ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਕੀਤੇ।

ਭਾਵੇਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਦਸ਼ ਵਿਚ ਭੌਤਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ, ਚਕਿਤਸਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਕਪੜੇ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਨਅਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਖੇਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਪਰ ਦੂਸਰੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਲਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਕਈ ਐਸੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੇ ਕਈ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਚਕਿਤਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਵਡੀ ਜੰਗ ਤਕ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਨ। ਕਚਾ ਮਾਲ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਮਲੀ ਮਹਾਨਤਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੂਸਰੀ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਦਰਾਮਦ ਬਿਲਕੁਲ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਫੌਜੀ ਤੇ ਸਿਵਲ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ

ਚਲਾਉਣਾ ਪਿਆ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਸਨਅਤੀ ਖੋਜ ਦੀ ਕੌਂਸਲ

ਸਨਅਤੀ ਤਰੱਕੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ੧੯੪੦ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਸਨਅਤੀ ਖੋਜ ਬਾਰੇ ਬੋਰਡ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਦੋ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਰਥਾਤ ੧੯੪੨ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਸਨਅਤੀ ਖੋਜ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਜ਼ੁਮੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਸਨਅਤੀ ਖੋਜ ਦੇ ਵਾਧੇ, ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੋਣਵੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮਸਿਆ ਬਾਰੇ ਖੋਜ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਬੰਧ, ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੇਣ, ਖੋਜ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ, ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਲਈ ਖੋਜ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਖੋਜ ਤੇ ਸਨਅਤੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ।

ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੈਮੀਕਲਜ਼ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ੧੯੫੦ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਬਾਲਣ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਸਾਜ਼ੀ, ਧਾਤਾਂ, ਦਵਾਈਆਂ, ਈਲੈਕਟਰੋਕਮਿਸਤਰੀ ਚਮੜੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਈਲੈਕਟਰਾਨਕ, ਲੂਣ, ਸਾਗਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਵਸਤਾਂ, ਪਬਲਕ ਹੈਲਥ ਐਂਜਨੀਅਰਿੰਗ ਮੈਕਾਨਕੀ ਐਂਜਨ ਅਰਿੰਗ, ਪਟਰੋਲ ਅਤੇ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਬਾਰੇ ਖੋਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਸਨਅਤੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਕ ਖੋਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਸਨਅਤੀ ਖੋਜ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ੧੯੫੬ ਵਿਚ ਸਾਬਕਾ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਰਿਆਸਤ ਦੀਆਂ ਤੇ ਜੰਮੂ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜ ਦੀ ਡਰਗ ਰੀਸਰਚ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਅਤੇ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿਚ ਬਿਰਲਾ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀਕਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਆਸਾਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਰਹਟ ਵਿਚ ਇਕ ਖੋਜਸ਼ਾਲਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਲੂਣ ਲਖਨਊ ਦਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੋਟੈਨੀਕਲ ਗਾਰਡਨ ਅਤੇ ਕਲਕਤਾ ਦੀ ਬਾਇਉਕਮਸਟਰੀ ਅਤ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਆਪ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੌਂਸਲ ਅਧੀਨ ੨੮ ਖੋਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਦਾਰੇ ਹਨ।

ਖੇਤੀ ਖੋਜ

ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਖੇਤੀ ਹੀ ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਖੇਤੀ ਖੋਜ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ੩੦ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸਦੇ ੧੩ ਡਵੀਯਨ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਡਵੀਯਨ ਵਿਚ ਕਈ ਕਈ ਸੈਕਸ਼ਨ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਸੈਕਸ਼ਨ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣ ਖੋਜ ਪਰੋਗਰਾਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਰਾਕਫੀਲਰ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਇੰਡੋ-ਯੂ.ਐਸ. ਟੈਕਨੀਕਲ ਕੋਅਪਰੇਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ, ਐਫ.ਏ.ਓ. ਅਤੇ ਫੋਰਡ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਆਦਿ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਵੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਭ

ਨਾਲੋਂ ਵਡੀ ਸਫਲਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਤਜਰਬੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਐਨ. ਪੀ. ੫੨, ਐਨ. ਪੀ. ੮੦, ਐਨ. ਪੀ. ੧੬, ਐਨ. ਪੀ. ੧੦੦ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਵਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ੮੨ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਚਾਵਲ ਦੇ ਐਸੇ ਬੀਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨਾ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਤਕ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ੪੪੫ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਖੋਜ

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਹਾਲੇ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਛੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੁਰਖਿਆ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਰਖਿਆ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਰੇ ਨੇ ਇਕ ਅਰਧਸਵੈ-ਚਾਲਕ ਬੰਦੂਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਈਸ਼ਾਪੁਰ ਰਾਈਫਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਛੁਟ ਟੈਂਕ ਤੋੜ ਗੋਲਾ, ਟੈਂਕ ਤੋੜ ਤੋਪ, ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਛਾਉਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੋਲਾਬਰੂਦ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਾਮਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ,ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਕ ਲਹੂ ਚੋਂਦੇ
ਵਰਕੇ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਹਾਣੀ

ਚਲੋ ਸਈਓ ਰਲ ਵੇਖਣ ਚਲੀਏ ਆਸ਼ਕ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਦੇ

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਪੋਹ ਦਾ ਛੋੜਕਲਾ ਪੱਖ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤ੍ਰੇਲ ਭਿੱਜੀ ਰਾਤ, ਤਾਰਿਆਂ ਭਰਿਆ ਅਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਰੰਗ ਰੱਤੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਜਾਗਰਣ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਏਸ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ–

'ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ਝਮਕਨ ਤਾਰੇ ।
ਜਾਗਨ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਪਿਆਰੇ ।'

ਰਾਤ ਦੇ ਸੰਨਾਟੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਰਹੇ ਸਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਕਰੀਲੇ ਹਵਾ ਦੇ ਫ਼ਰਾਟੇ ਤੇ ਜਾਂ ਰਾਮ ਰਸਾਇਣ ਮੱਤੇ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਚਾਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਇਹ ਤੁਕਾਂ–

'ਮੈਂ ਮਰਉਂ ਤਾਂ ਹਰਕੇ ਦੁਆਰ ।
ਮੈਂ ਮਰਉਂ ਤਾਂ ਹਰਕੇ ਦੁਆਰ ।'

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਈ ਏਸ ਸ਼ਬਦ ਗੂੰਜ ਨੇ ਵਾਤਾ-ਵਰਨ ਨੂੰ ਮਨ ਮੁਗਧ ਕਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਕਣ-ਕਣ ਏਸ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਖੀਵਾ ਹੋ ਉਠਿਆ ਸੀ।

ਪ੍ਰੇਮ-ਸ਼ੈਦਾਈਆਂ ਦੀ ਇਹ ਮੰਡਲੀ 'ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤ' 'ਅਜਪਾ ਜਾਪ' ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੀਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਸੀਮਾਆਂ ਲੰਘ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੀ ਗੁੰਜਾਰ ਉਠੀ—

'ਮੋਹਿ ਮਰਨੇ ਕਾ ਚਾਉ ਹੈ,
ਮਰਉਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੇ ਦੁਆਰ ।
ਮਤ ਹਰ ਪੂਛੇ ਕੌਨ ਹੈ,
ਪਰਾ ਹਮਾਰੇ ਬਾਰ ।
ਮੈਂ ਮਰਉਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੇ ਦੁਆਰ
ਮੈਂ ਮਰਉਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੇ ਦੁਆਰ ।'

ਕੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਰੋਤੇ, ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚੇ ਹਏ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ–ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੁਰ-ਸ਼ਦ ਦੇ ਦਰੇ ਦੌਲਤ ਉਤੇ, ਸੀਸ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ।

ਰਿਆਸਤ ਜੀਂਦ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ 'ਗਗੜ ਪੁਰ' ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਢਾਈ ਕੁ ਫਰਲਾਂਗ ਦੀ ਵਾਟ ਤੇ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੀ ਇਹ ਮਰ ਜੀਵੜਿਆਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਹਰੇ ਘਾਹ ਦਾ ਉੱਦਾ ਕਾਲੀਨ ਤੇ ਉਪਰ ਸੰਘਣੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਸਾਇਬਾਨ।

ਰਾਤ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਬੀਤਦਿਆਂ ਨਾ ਬੀਤਦਿਆਂ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਜਥਾ ਲਾਗਲੇ ਖੂਹ ਤੋਂ ਸਣ ਕੇਸੀਂ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਤੇ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਮੰਡਪ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਨੂਠੇ ਰੰਗ ਰਸ ਵਿਚ ਗੜੂੰਦ ਸੀ।

ਏਡੀ ਭਿਆਨਕ ਸਰਦੀ ਅਤੇ ਸਣ ਕੇਸੀਂ ਅਸ਼ਨਾਨ! ਪਰ ਇਹੋ ਤਾਂ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ। ਇਹ ਜਥਾ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਰੂਹਾਨੀ ਮਸਤੀ ਦੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਝੂੰਮ ਝੂੰਮ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਰਾਗ-ਰਸੀਏ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਗਲੀਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਗ-ਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਏਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਤਨ ਬਦਨ ਬੀ ਚੇਤਨਾਂ ਤੋਂ ਬੇ ਨਿਆਜ਼ ਹੋਕੇ ਆਤਮ-ਮੰਡਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲੰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਜ਼ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਛੇਕੜ ਓਸ ਵਿਦੇਹ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਤੀਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚਕੇ ਮਨੁਖ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ—

'ਤੂੰ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਭਇਆ,
ਮੁਝ ਮੇਂ ਰਹਾ ਨ ਹੂੰ।
ਜਬ ਆਪਾ ਪਰ ਕਾ ਮਿਟ ਗਇਆ
ਜਹਾਂ ਦੇਖਾਂ ਤਹਾਂ ਤੂੰ।'

ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਤ ਦਾ ਬਾਕੀ ਡੇਢ ਪਹਿਰ ਬੀਤ ਗਿਆ? ਕਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਭਾਸਕਰ ਨੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤਿਲੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਰਜਨੀ ਦੀ ਸਲੇਟੀ ਨੁਹਾਰ ਨੂੰ ਗੁਲਾਨਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ? ਦੀਵਾਨਿਆਂ, ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ।

ਏਧਰ ਬਗੀਚੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੰਗ-ਰਸ ਵਿਚ ਮਹਿਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਓਧਰ ਗਗੜ ਪੁਰ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਈਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥੇ ਲਈ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬਾਬਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕਾਬਲੀ ਨੇ ਓਸੇ 'ਮਰਉ ਤਾਂ ਹਰ ਕੇ ਦੁਆਰ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ—

ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਰਸੀਏ ਸਜਨੋਂ! ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹਟੇ ਹੋ, ਮੇਰੀ ਅਵੱਗਿਆ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨੀ, ਜੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਾ 'ਪੜ੍ਹਨ' ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ। ਸੋ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ਰਾ ਪੁਛੋ ਖਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਕਿ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਮਰਨ ਦਾ ਚਾਉ ਸਚੀ ਮੁਚੀ ਹੈ?

'ਅਜ ਸਾਡੇ ਪੰਥ ਉਤੇ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਘੜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤਲੀ ਤੇ ਰਖਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਗਲੀ ਜਾਣਾ ਪੈ ਜਾਵ। ਕੀ ਅਜੇਹਾ ਮੌਕਾ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮਨਸੂਰ ਵਾਂਗ ਹਸਦੇ ਹਸਦੇ ਸੂਲੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕੋਗੇ? ਕੀ ਓਸ ਵੇਲੇ ਘਰ ਬਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ਤੇ ਸਾਕਾਂ ਸਨਬੰਧੀਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਤੁਹਾਡੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿਚ ਡਗਮਗਾਹਟ ਨਹੀਂ ਪੈਦ ਕਰੇਗੀ? ਕੀ ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਤੁਹਾਡੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪਾਇਗੀ?'

ਇਤਨਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਬਾਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਖੋਜਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਉਤੇ ਸੁਟੀ ਤਾਂ ਹਰ ਅੱਖ ਵਿਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਹਮਾਇਤੀ ਉਤਰ ਲਿਸ਼-ਕਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿਤਾ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਫਰਕ ਰਹੇ ਡਹੁਲਿਆਂ ਅਤੇ ਤਮਕ ਰਹੇ ਚੇਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ। ਪਰ ਇਤਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਹ ਓਵੇਂ ਹੀ ਤਾੜਨਾਂ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਓਹਨ

ਵਲ ਤੱਕਦੇ ਹੋਏ ਫੇਰ ਬੋਲੇ—

'ਮੈਨੂੰ ਮਾਫੀ ਦੇਣੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਤੋਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਭਰਿਆ ਉਤਰ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਮੈਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਚੁਕੇ ਹੋ 'ਸਭ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪ ਹੋਵੈ ਘਟ ਨਾ ਕੋਈ ਆਖੈ। ਪਤ ਪਰਵਾਣਾਂ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ।' ਸੋ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਲਡਿਕੜਿਓ! ਵਕਤ ਨੇੜੇ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ ਕੰਡੇ ਉਤੇ ਤੋਲੇ ਜਾਓਗੇ ਤੇ ਓਸ ਕਸੌਟੀ ਉਤੇ ਪਰਖੇ ਜਾਓਗੇ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਬੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ—'ਕਬੀਰ ਕਸੌਟੀ ਰਾਮ ਕੀ ਝੂਠਾ ਟਿਕੈ ਨਾ ਕੋਇ।' ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਇਹੋ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸਚੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾ ਹੈ ਤਾਂ 'ਸਿਰ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਓ' ਦਾ ਹੁਕਮ ਘੁਟ ਕੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਓ।

ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅਰਦਾਸੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਸੰਗਤ ਲੰਗਰ ਵਲ ਜਾਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਆਉਂਦੇ ਇਕ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਖੜਾ ਸੀ ਉਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਗਿਆ।

ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਘੱਟੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲੱਥ ਪੱਥ ਸਨ। ਏਡੇ ਠੰਢੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਨਾਲ ਗੜੁੱਚ ਸੀ। ਘੋੜੀ ਉਸਦੀ ਹਉਂਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਜੋ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸਰਪੱਟ ਦੁੜਾਈ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਵਾਰ ਨੇ ਘੋੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਖੁਰਜੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੂੰਣੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਕਢਕੇ ਬਾਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਥ ਫੜਾਇਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਪਲ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰਕੇ ਘੋੜੀ ਨੂੰ ਉਡਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅਹੁ ਗਿਆ—ਅਹੁ ਗਿਆ, ਮਗਰੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ—

"ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਅਰਾਮ ਤਾਂ ਕਰ ਲਓ.........ਸਿੰਘ ਜੀ, ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਹੈ......ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ ਘੋੜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਥੱਕੀ ਪਈ ਹੈ........."

ਪਰ ਸਵਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ। ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਂ ਰੁਕਣ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਪਾਸ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਗਤ ਜਿਥੋਂ ਜਿਥੋਂ ਉਠੀ ਸੀ ਮੁੜ ਉਥੇ ਉਥੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਜਦ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਹਰਕਾਰੇ ਰਾਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇਂ ਦਾ ਸੰਖਿਪਤ ਜਿਹਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ—

"ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਜੀ ਨਿਵਾਜੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ! ਮਾਘੀ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਥਜਾਏ ਭੈਣੀ ਵਿਖੇ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਐਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਰੜੀ ਬੰਦਸ਼ ਲਾ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਸੋ ਸਭ ਪਾਸੀਂ ਇਹ ਸਮਾਚਾਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਬਜਾਏ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਰੁਖ਼ ਕਰ ਲੈਣ।

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ —
ਰਾਮ ਸਿੰਘ।"

ਖ਼ਲਬਲੀ ਜਿਹੀ ਮਚ ਗਈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੁਣ ਕੇ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਹਰ ਕੋਈ ਏਸ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਬਿੱਲਿਆਂ (ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ) ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੀਵਾਨ ਉਤੇ ਇਹ ਕਰੜੀ ਪਾਬੰਦੀ ਕਿਉਂ ਲਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੋਇਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਕੋਈ ਖੂੰ ਖ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਹੋਏ।

ਬੰਦਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੀ ਵਹੀਰ ਦੇ ਕਾਰਜ

ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਫਰਕ ਜੇ ਪਿਆ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰਸਤੇ ਦਾ।

* * *

ਈਸਵੀ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ੧੦ ਤਰੀਕ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭੀੜ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਲਹਿਰਾਂਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਅਨਗਿਣਤ ਵੇਰਾਂ ਇਥੇ ਧਾਰਮਕ ਇਕੱਠ ਤੇ ਮਿਲਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਇਤਨਾਂ ਠੱਠ ਕਾਹਨੂੰ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਦੋ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ੧੨ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਸੀ ਮਾਘੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਰਬ । ਪਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਤਿਲ ਸੁਟਿਆਂ ਭੁੰਜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਡਿਗਦਾ ।

ਉਮੀਦੋਂ ਬਾਹਰੀ ਏਸ ਬਹੁਤਾਤ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਭੈਣੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਓਹੀ ਤੁਰਤ ਫੁਰਤ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਆਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਕੂਕਾ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਚੱਕਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ—ਮਿਸਟਰ 'ਮੈਕਨਾਬ' ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ 'ਮੈਕਨਡਯੂ' ਦੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਉਤੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧ ਲਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਐਨ ਓਸ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਨ ਤੇ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਤੱਤ ਫੱਟ ਮੇਲੇ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਅਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਪੰਜਾਬ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਇਹ ਮਨਸ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਏਦਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਡਰ ਤੇ ਸਹਿਮ ਛਾ ਜਾਏਗਾ। ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਸਰੂਪ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੇਲੇ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਯਕੀਨੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਪਰ ਅਸਰ ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਲੋਕੀ ਨਿਰਾ ਧਾਰਮਕ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਲੈਣ ਦੇ ਖਿਆਲੋਂ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਏਸ ਵੇਰਾਂ ਜਦ ਕਿ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਅਨਿਸ਼ਟਕਾਰੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਹਰ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਾਵਨ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਲਈ ਕਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਜਾਗ ਉਠੀਆਂ ਸਨ । ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਹੈ ਸੀ—ਜਿਸ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੀ—ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਉਠ ਤੁਰੇ।

'ਗਗੜਪੁਰ' ਵਾਲਾ ਜਥਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 'ਮਸਤਾਨਿਆਂ' ਜਾਂ 'ਸ਼ਹੀਦਾਂ' ਦਾ ਜਥਾ ਕਹਿ ਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ—ਜਦ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਭੀੜ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਬਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਗਜ਼ ਦੀ ਦੂਰੀ ਉਤੇ, ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਖੂਹ ਪਾਸ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸੇਵਾ, ਸਤਸੰਗ, ਸਿਮਰਨ, ਕਥਾ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਅਟੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਤੀਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਸਚਖੰਡੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ । ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਥਾਂਓਂ ਥਾਂਈਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਰੌਣਕ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਗਗੜ ਪੁਰ ਦਾ ਜਥਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ੀ ਲੈ ਗਿਆ। ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਖੂਹ ਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਦੂਰ ਤਕ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਨਾਲ ਅਟਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਨਵਰੀ ਦੀ ੧੨ ਤਰੀਕ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ। ਅਜ ਮਾਘੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਸੀ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਾਤਾ-ਵਰਨ ਮਧੁਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਮਈ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਗਲੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੰਡਪ ਵਿਚ ਪਧਾਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਤਸੰਗਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਜ ਕੁਝ ਸਵਖਤੇ ਹੀ ਹੋਣੀ ਨਿਸ-ਚਿਤ ਸੀ।

ਸ਼ਹੀਦ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲੇ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ ਮੱਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਨੀਏਂ ਸੱਜਣ ਆਨੰਦ ਵਿਭੋਰ ਹੋ ਕੇ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਸਨ—

"ਆਪੇ ਸਾਜੇ ਕਰੇ ਆਪ
ਜਾਇ ਭੀ ਰਖੇ ਆਪ।
ਤਿਸ ਵਿਚ ਜੰਤ ਉਪਾਇਕੈ
ਦੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪ......।"

"ਸੋ ਕਰੈ ਜਿ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ" ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਭਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਝੁਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੁੜ ਜਦ ਉਤਾਂਹ ਉਠੇ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਓਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਮੁੜ ਗਈਆਂ ਜਿਥੇ ਜੋੜੇ ਉਤਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਓਸੇ ਬੰਨੇ ਹੋਇਆ ਜਦ ਡਾਢੀ ਹੀ ਦਰਦ ਭਿੱਜੀ ਤੇ ਕਰੁਣਾਂ ਜਨਕ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ ਦਿਤਾ—

'ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਦਾਸ ਇਕ ਫ਼ਰਿਆਦ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੁਹਾਈ ਹੈ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ........।" ਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਰੁਕ ਗਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਅੰਦਰਲੇ ਕਿਸੇ ਮਨੋ ਵੇਗ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਉਮਡੇ ਆ ਰਹੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ।

ਸਮੁਚੀ ਸੰਗਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਆਗੰਤੁਕ ਉਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਨ। ਡਾਢਾ ਹੀ ਹਾਲੋਂ ਬੇਹਾਲ। ਜਿਵੇਂ ਦੰਮ ਤੋੜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਅਥਰੂ ਵਗ ਵਗ ਕੇ ਉਸਦੀ ਸੰਘਣੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੁਲ੍ਹ ਉਸ ਦੇ ਪਏ ਫਰਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਆਕੀ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।

ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਉਸ ਸਜਣ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਸ ਰਹੇ ਸਨ–'ਇਹ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਫਰਵਾਹੀ (ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ) ਦਾ 'ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ' ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ ਇਹ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਇਕ ਲੰਮਾ ਸਫਰ ਝਾਗਕੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰੇ ਹਾਲੀਂ ਇਥੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ। ਅਰਦਾਸਾ ਹੋ ਚੁਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਨਾਣੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਖੂੰਨ ਹੀ ਤਾਂ ਉਤਰ ਆਇਆ।

ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੱਡ ਬੀਤੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਇਕ ਬੁਢੇ, ਬੀਮਾਰ ਅਤੇ ਮਰੀਅਲ ਬੌਲਦ ਤੋਂ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਇਕ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦਿਆਂ ਉਸ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਭੂੰਜੜਾ ਉਸ ਬੌਲਦ ਉਤੇ ਇਤਨਾ ਭਾਰ ਲੱਦੀ ਲੈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਬੌਲਦ ਡਿਗੂੰ ਡਿਗੂੰ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਤੇ ਸਿਤਮ ਜ਼ਰੀਫੀ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਬੰਦਾ ਆਪ ਵੀ ਬੌਲਦ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਤਨਾ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਿ 'ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਮੋਏ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਮਦਾਰ ਬਣ ਜਾਏਂਗਾ?' ਤਦ ਕੁੰਜੜਾ ਉਲਟਾ ਉਸਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਹੱਤਕ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਗੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ 'ਚਾਚਾ ਚੋਰ ਭਤੀਜਾ ਕਾਜ਼ੀ' ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦਿਆਂ ਉਲਟਾ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਏਸ 'ਜੁਰਮ' ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬੌਲਦ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਜ਼ਬਹ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਕਰੁਣ ਕਥਾ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਭਾਂਬੜ ਮਚਾ ਦਿਤੇ ਤੇ ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨਿਆਂ

ਾ ਸਮੁਚਾ ਜਥਾ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖੜੋਤਾ।

ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥੇ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਓੜਕ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਣ ਵਿਚ ਜੇ ਅਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਪਿੰਡ ਹੰਡਿਆਰੇ ਦੀ ਇਕ ਬੀਬੀ 'ਇੰਦਰ ਕੌਰ' ਨੇ। ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਾ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਤੱਾ ਤੇ ਤੁਰਤ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹਕੇ, ਆਪਣੇ ਦੁਪੱਟੇ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਹਿਲਾਂਦੀ ਹੋਈ ਕੜਕ ਉਠੀ।

'ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਦਾਹਵੇਦਾਰੋ ! ਆਓ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਊ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸੀਸ ਦੇਣਾ ਹੈ।'

ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਰ ਫ਼ਰੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇਕ ਤਕੜੀ ਜਮਾਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾਣ ਲਈ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖੜੋਤੀ।

ਏਧਰ ਕਮਰਕੱਸੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਓਧਰ ਰੇਠੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛਿੱਲਾਂ ਦੀ ਘੋਟੀ ਸ਼ਰਦਾਈ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬਾਲਟੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਕਾਰ ਹੋਈ।

'ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ! ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਕੌੜੀ ਸ਼ਰਦਾਈ ਨੂੰ ਚੱਖਣ ਲਈ ਅਗਾਂਹ ਆਵੇ।'

ਪੁਕਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਮੌਤ ਮਤ-ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬਾਲਟੀਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਤੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਬਾਲਟੀਆਂ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਗੋਇਆ ਮੌਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਇਹ ਕੁੜੱਤਣ ਓਹਨਾਂ ਲਈ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮੂੰਹ ਬਿਚਕਾਇਆਂ ਚਾਰ ਮਗਜ਼ ਤੇ ਬਦਾਮਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਈ ਵਾਂਗ ਗਟਾ ਗਟ ਪੀ ਕੇ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਚੇਲੰਜ ਨੂੰ ਕਬੂਲਿਆ।

ਇਸ ਕੰਮੋਂ ਵੇਹਲਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵਾਕ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ—

"...........ਹੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਤੇਰੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਅਜ ਤੇਰੇ ਓਸ ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਲਈ ਕਮਰਕੱਸੇ ਕਰਨ ਲਗਾ ਹੈ, ਜੇਹੜਾ ਤੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ 'ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਔਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈਂ ਅਤ ਹੀ ਰਣ ਮੈਂ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੌਂ। ਹੇ ਵਾਲੀ ਦੋ ਜਹਾਨ ! ਆਪਣੇ ਬਿਰਦ ਬਾਣੇਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰਖਣੀ ਤੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣਾ ਜੋ 'ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟ ਮਰੈ ਕਬਹੂੰ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤ'...........।' ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਕਾ ਭਲਾ।"

੧੨ ਜਨਵਰੀ (੧੯੭੧) ਦਾ ਪੋਹ ਫੁਟਾਲਾ ਮਾਘੀ ਅਰਥਾਤ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈਕੇ ਉਦੇਮਾਨ ਹੋਇਆ। ਦੂਰ ਦਰਾਜ਼ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਹਿਰ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਯੁਕਤ ਜਗ-ਰਾਤੇ ਵਿਚ ਬਿਤਾਏ ਸਨ। ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਮੂਹਰਲਾ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਭਾਵੇਂ ਕਾਫੀ ਵਡਾ ਸੀ ਪਰ ਇਤਨਾ ਵਡਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸਮਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਡਾਲ ਤੋਂ ਛੁਟ ਦੂਸਰੇ ਕਈ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਸ਼ਾਮਿਆਨਿਆਂ ਹੇਠ ਵੀ ਜਗ-ਰਾਤੇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕ੍ਰਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਪਾਠ (ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ ਵਿਚੋਂ) ਸ਼ਿਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾ-ਰਾਜ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਮੰਡਪਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਏਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਡਾਲ ਵਲ ਉਲਰ ਆਈਆਂ। ਭੀੜ ਹੱਦੋਂ ਬਾਹਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਦੁਆਲਿਓਂ ਕਨਾਤਾਂ ਹਟਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਦੂਰ ਤਕ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਓਦੋਂ ਤਾਂ ਭੀੜ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਜਦ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਧਾਰੇ। ਤੇ ਫੇਰ ਜਦ ਸਤਿ-ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਕੇ 'ਮਾਘ ਮਜਨ ਸੰਗ ਸਾਧੂਆਂ......।' ਮਹਾਂ

ਵਾਕ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਇੰਜ ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਚਿੜੀ ਤਕ ਚੁਹਕਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇਵੇ।

'ਮਾਘ ਸੁਚੇ ਸੇ ਕਾਂਢੀਅਹਿ ਜਿਨ ਪੂਰਾ ਗੁਰ ਮਿਹਰਵਾਨ'। ਤੁਕ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਸੀਸ ਝੁਕ ਗਏ।

ਜਿਉਂ ਹੀ 'ਮਹੀਨਾ' ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੰਘਾਸਨ ਉਤੇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਮਹਾਰਾਜ ਉਠ ਖੜੋਤੇ ਅਤੇ ਕਾਹਲੇ ਕਾਹਲੇ ਕਦਮੀਂ ਸਾਇਬਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ।

ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਅਨੋਖੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸਚਰਜ ਵਿਚ ਡੋਬ ਦਿਤਾ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਬੜਾ ਕੁਝ ਉਚਾਰਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਪੁਛਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਰ ਇਤਨਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜ 'ਮਹੀਨਾ' ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਪਰੇਮੀ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਬਸ।

ਅਗੇ ਅਗੇ ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਵਹੀਰ। ਸ਼ਹੀਦ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਠੱਲ੍ਹਾ ਪਿਆ।

ਗਗੜਪੁਰ ਦਾ ਜਥਾ ਉਚਰ ਤਕ ਬਿਸਤਰੇ ਆਦਿ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚਾਲੇ ਪਾਣ ਲਈ ਸੰਭਿਆ ਸਿਕ-ਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਾਮਾਨ ਗਡਿਆਂ ਉਤੇ ਲੱਦਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਲੱਦਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਭੇ ਇਕੋ ਸੁਰਤਾਲ ਵਿਚ, ਇਕੋ ਤੁਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ "ਸਿਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਾਏ ਮੇਰਾ ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਨਾ ਜਾਏ"।

ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਧਾਰਦਿਆਂ ਤੱਕ ਕੇ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਹਥਲਾ ਕੰਮ ਭੁਲ ਗਿਆ। ਸਭੇ ਆਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾ ਉਤੇ ਜਾ ਢਹੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਵਾਂਗ ਮਹਾਰਾਜ ਗਗੜਪੁਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਲੰਮਾ ਵਿਵਾਦ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੇ-ਪਨਾਹ ਸੰਗਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸਾਹ ਰੋਕੀ ਖੜੀਆਂ ਸਨ—ਏਸ ਅਚੰਭਿਤ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਗਗੜਪੁਰ ਜਥੇ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਾਗੇ ਬਿਠਾਇਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬੀਬੀਆਂ ਵੀ ਹੈ ਸਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬਾਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕਾਬਲੀ ਉਤੇ ਹੋਇਆ—

"ਕਿਉਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ! ਇਹ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਰਹੇ ਜੇ?"

"ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੋ!" ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਾਬਲੀ ਹੋਰਾਂ ਅਰਜ ਕੀਤੀ—"ਆਪ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋ।" ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਏਸ ਕੂਚ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਸੀ।

ਸੁਣਕੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਤਕ ਮਹਾਰਾਜ ਮੋਨ ਰਹੇ। ਫੇਰ ਬੋਲੇ—

"ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਇਹ ਉਦਮ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਵਕਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਅਗੇਤਰਾ ਹੀ ਲਗੇ ਜੇ ਇਹ ਕਦਮ ਪੁਟਣ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਲਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਸੋ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲਗੋ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ......।"

ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਪਾਏ ਕਿ ਲਾਗਿਓਂ ਦਿਆਲ-ਗੜ੍ਹ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਹੱਥ ਬੱਧੀ ਬੋਲ ਉਠਿਆ—

"ਦਾਤਾ ਜੀ, ਅਪਰਾਧ ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ, ਜੇਹੜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬੋਲਦ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣੀ ਹੈ ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਇ-ਕੋਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਪੱਦਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਨੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਬਦਲੇ ਸਾਡੇ ਕਈਆਂ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਿਆਂ ਨੇ ਫਾਂਸੀ

ਲਟਕਾ ਦਿਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਏ ਕਿ ਅਜੇ ਇਜੇਹੀ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਾਲੀ, ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗੇ ਤਬੈ ਰੋਸ ਜਾਗੇ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਥਾਪੀ ਦਿਤੀ ਭਾਈ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ–

"ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ! ਤੁਹਾਡੇ ਏਸ ਉਦਗਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਭੇ ਕੰਮ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਮੁਹਿੰਮ ਉਤੇ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਲਗਪਗ ਇਹੋ ਮੁਹਿੰਮ, ਅਰਥਾਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਖ਼ੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਣਾ ਸਾਡਾ ਸਭਨਾ ਦਾ ਮੁਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਹਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਏਨਾ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਕਦਮ ਕਈ ਵੇਰ ਉਲਟਾ ਨਵੀਆਂ ਉਲਝਣਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਚੋਖੇ ਚਿਰ ਤਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉਤਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸਿਲਸਲਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਦਲੀਲਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਮਝਾ-ਇਆ ਪਰ ਗੱਲ ਓਥੇ ਦੀ ਓਥੇ ਹੀ ਅੜੀ ਰਹੀ। ਛੇਕੜ ਜੇ ਏਸ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਕ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਅਰਜੋਈ ਉਤੇ ਤੇ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਸੀ ਹੰਡਿਆਰੇ ਵਾਲੀ ਮਾਈ ਇੰਦਰ ਕੌਰ।

"ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਿਆ ਵਾਲੀ!" ਖੜਿਆਂ ਹੋ ਕੇ, ਮਸਤਕ ਝੁਕਾ ਕੇ ਤੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮਾਈ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ–"ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਂਦੇ ਆਏ ਹੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੀਵੀਂ ਹਾਂ। ਮੂੰਹ ਛੋਟਾ ਤੇ ਗੱਲ ਵਡੀ ਆਖਣ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫੀ ਦੇਣੀ, ਜੇ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ?"

"ਨਿਸੰਗ ਪੁੱਛ ਬੀਬੀ" ਮਹਾਰਾਜ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਇਸ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਹਕੀਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਸੰਗ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ—

"ਪਿਛਲੇਰੇ ਸਾਲ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਆਈ ਸਾਂ ਤਾਂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸਦੇ ਵਾਕ ਅਜ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਯਾਦ ਨੇ ਜੇ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੁਹਰਾ ਦਿਆਂ।"

"ਜ਼ਰੂਰ-ਜ਼ਰੂਰ।" ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਏਸ ਸ੍ਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਬੋਲੀ–

"ਓਸ ਵੇਲੇ ਦਾਤਾ ਜੀ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਸ ਦੀ ਤੁਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਏ 'ਅਬ ਤੋ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧ ਪਾਈਐ ਲੀਨੋ ਹਾਥ ਸੰਧੌਰਾ'। ਤੇ ਫੇਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਏਸ ਤੁਕ ਇਕੱਲੇ 'ਸੰਧੌਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ 'ਸੰਧੌਰਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸੰਧੂਰ ਵਾਲਾ ਉਹ ਪਾਤਰ ਜਿਸਨੂੰ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਤੀਵੀਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਚਿਖਾ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੰਧੌਰਾ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਵਿਧਵਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਸਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਵੇਰ ਜਿਸਨੇ ਸੰਧੌਰਾ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜ ਲਿਆ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਸਤੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।"

"ਠੀਕ ਹੈ।" ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ– "ਇਹੋ ਵਿਆਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ। ਤਦ ਬੀਬੀ! ਇਸ ਤੋਂ ਕੀ ਮਨੋਰਥ ਹੈ ਤੇਰਾ?"

"ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘਾਹ।" ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਓਦੂੰ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ–"ਸਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਓਦੋਂ ਸੰਧੌਰਾ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਸਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦੀ

ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ?"

ਬੀਬੀ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਇਹ ਧੜੱਲੇਦਾਰ ਦਲੀਲ ਸੁਣਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਂਧੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਉਠ ਖਲੋਤੇ—

"ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤ ਛੁਡਾਵੈ
ਬਾਂਧੀ ਭਗਤ ਨ ਛੂਟੈ ਮੋਹਿ।"

* * *

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁਲ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਏਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦਾ ਡ੍ਰਾਪ ਸੀਨ ਹੋਇਆ ਏਸ ਬਾਰੇ ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਏਨਾਂ ਹੀ ਦਸਣਾ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲ ਰੁਖ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ 'ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਚੁਕਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੱਤਫੱਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਗੱਡ ਕੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਗੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ ਇਸਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਓਥੋਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

"ਅਜ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੭ ਵਜੇ ਮੈਂ ਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਮੁੜਿਆ ਹਾਂ । ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਸੀ। ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੬੮ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਤੀਵੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

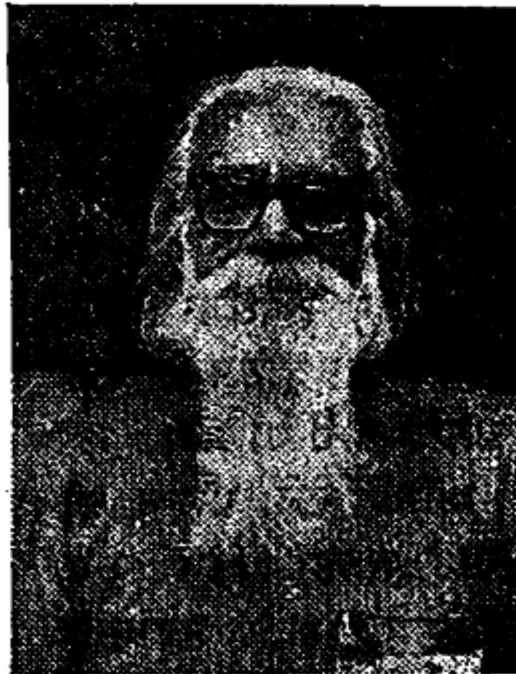
"੪੯ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾਂ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਖੜਿਆਂ ਕਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਨੂੰ ਜਿਸਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਉਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਹੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਇੰਜ ਜਦ ਪੰਜਾਹ ਦੋਸ਼ੀ ਮਾਰੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਅਰਜੈਂਟ ਚਿਠੀ ਮਿਲੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸੀ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਉਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਬਾਕਾਇਦਾ ਮੁਕਦਮੇ ਚਲਾਏ ਜਾਣ...........।"

ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਅਰਥਾਤ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਉਤੇ ਅਖੌਤੀ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਢੌਂਗ ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਅਰਥਾਂਤ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਾਵਨ, ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਅਤੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ, ਏਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ੧੬ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਤੁਰਤ ਫੁਰਤ ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ । ਫੇਰ ਓਸੇ ਦੁਪਹਿਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਰਖ ਕੇ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜਿਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਏਸ ਅਨੋਖੇ ਇਨਸਾਫ਼' ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਥੇ ੬੬ ਵਤਨ ਦੇ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ ਅਮਿਟ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖ ਰਹੇ ਹੋਣ—

'ਚਲੋ ਸਈਓ ਚਲ ਵੇਖਣ ਚਲੀਏ
ਆਸ਼ਕ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਦੇ।
ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਰਨ ਮਜ਼ਾਖਾਂ
ਮੌਤੋਂ ਮੂਲ ਨ ਡਰਦੇ।'

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਕਾਕਾ ਕਾਲੇਲਕਰ

ਮੇਰਾ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਨੀਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਚਦਿਆਂ ਨਾਮ-ਧਾਰੀ ਸਿਖ ਸਮੂਦਾਏ ਵਲ ਮੇਰਾ ਖਿਚਿਆ ਜਾਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਭਾਵਕ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਸੰਪਰਦਾਏ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ ਦੀ ਸਾਧਨਾ' ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਹੜਾ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਖਾਮੀ ਹੈ। ਵੇਦਾਂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੁਭਣ ਲਗੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕੋਈ ਵੱਡਾ, ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜਕ ਭੇਦ ਭਾਵ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਰ ਕੱਸੀ ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਨੇ। ਮਹਾਂਵੀਰ ਸਵਾਮੀ ਨੇ ਵੀ ਸਭ ਵਰਣਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ ਅਪਣਾਇਆ।

ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਰਣਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭਾਵ ਚਲਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਕਮਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਤੋੜੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਧਰਮ ਗਿਆਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸਭ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਸੰਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗਿਆਨ ਰਾਬੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੀ—ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜਕਰ ਜਨਤਾ ਦੀ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗਿਆਨ, ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਵਾਧਾ ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਵ ਰਚਨਾ ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ।

ਉਸ ਸਿਖ ਪਰੰਪਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ।

ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਬਿਵਾ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ-ਲਾਮੀ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੜਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਅਜਿਹਾ ਦੋਹਰਾ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨੀ ਪਈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ ਜ਼ਮਾਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦਾਖਾਂ ਦੀ ਮੁਠ੍ਹ ਭੇੜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਿਛੋਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਤਕਰੀਬਨ ਛਡ ਹੀ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲਾ ਕੇ ਕੀਤੀ। ਜ਼ਮਾਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਸੀ। ਸਨ ੧੮੫੭ ਦਾ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਯਤਨ ਅਸਫਲ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗਵਾ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੮੫੭ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਕਤਾ ਕੱਚੀ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾ ਨੂੰ ਰੜਕਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਹੜੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਕੇ ਵਧਾਇਆ। ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੁਨਰ-ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਸੰਗਠਨ ਤੋੜਨ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲਾਈ ਸੀ! ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੋ ਡੇਢ ਸੌ ਸਾਲ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਏਥੋਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਪਹਿਚਾਣ ਗਏ ਸਨ—ਗਊ-ਰਖਿਆ, ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਜੀ ਚਾਹੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਏਨਾ ਕੁਟਿਲ ਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹੈ ਹੀ ਸੀ।

ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ੁਧ ਧਾਰਮਕਤਾ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਲੋਕ ਜਿਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ ਉਸ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਵੀ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲਭਣਾ—ਇਹ ਸੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਯੋਗ। ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਲਖ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਝਗੜੇ-ਮੁਕਦਮੇ ਨਹੀਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ, ਓਦੋਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਸਵਰਾਜ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਪਨੱਤ ਜਾਗੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਅਤੇ ਵਲਾਇਤੀ ਮਾਲ ਦੀ ਤਜਾਰਤ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜਨਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਖੇਤੀ ਵਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ ਹੀ, ਗਊਆਂ ਤੇ ਬੌਲਦਾਂ ਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਸੁਧਾਰਨਗੇ ਚੰਗੇ ਘੋੜੇ ਰਖਣਗੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਨਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਕਬਾਬ ਦਾ ਪਰਹੇਜ਼ ਰਖਿਆ। ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ ਰਹੇ। ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਵੀ ਕੌਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਆਤਮ ਸ਼ੁਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਵਲ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਵਧਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿਚ ਸੀ। ਮਨ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਜਿਥੇ ਹੈ

ਉਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਵਾਰ ਯਾਤਰਾ ਕਰਾਂ। ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਵੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਪਛੜੀ ਹੋਈ ਜਾਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਭਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਸਾਂ।

ਸਾਲ ੧੯੫੩-੫੪ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਹਿਸਿਆਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਪੰਜ ਜੁਲਾਈ ੧੯੫੪ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਾ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪਵਿਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਹੈ--ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਅਤੇ ਪਰੋਹਿਤਾਂ ਦੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਮਾਯੂਸੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਭਗਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਘੁਮ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਵੇਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮੰਡਪ ਵੇਖਿਆ, ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵੇਖੀ ਅਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤੁਲਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਲੰਗਰ ਵੀ ਵੇਖਿਆ।

ਉਥੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮ ਸੰਤੋਸ਼ ਉਦੋਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਤਮ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਗਾਏ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੇ। ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਭਜਨ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਮੰਗ ਲਏ। ਇਕ ਸੀ 'ਗੁਰੂ ਬਿਨ ਕੌਨ ਬਤਾਵੇ ਬਾਟ' ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸੀ 'ਠਾਕੁਰ ਤੁਮ ਸਰਣਾਈ ਆਇਓ।'

ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਅੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘਟ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਪੰਜ ਜੁਲਾਈ ੧੯੫੪ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਵਤਰ ਸਥਾਨ ਤੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਭਰੇ ਹੋਏ ਭਜਨਾਂ ਦੇ ਸੁਰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਤੋਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਪਿਛਾਂ ਖਿਚੂ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਜੜ੍ਹਤਾ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਨਵੇਂ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰਸਤਾ ਖੋਹਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ 'ਚ ਜਦੋਂ ਦਕੀਆਨੂਸੀਅਤ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਜਿਹੇ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰਕ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰਸਤਾ ਲਭਣਾ ਪਿਆ। ਬੁਧ ਧਰਮ ਜਦੋਂ ਗਿਰਾਵਟ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੀ ਸੁਧੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਵਾਲੇ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ ਪਿਆ।

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜਦੋਂ ਲੋੜ ਪਈ ਓਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਮਤ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਚਲਿਆ। ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਸਿੱਖ ਸਾਮਰਾਜ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਚਲਾਉਣਾ ਪਿਆ (ਠੰਢ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਅੰਗੀਠੀ ਜਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਿਆਟਾਂ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਰਾਖ਼ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।) ਜਿਹੜਾ ਪੰਥ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਉਸੇ ਵਿਚ ਰੂੜੀਵਾਦ ਅਤੇ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀ ਉਪਸਨਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦਿਗਵਿਜਯ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਹੁਜਸਵੀ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦੇ ਮਠ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਵੀ ਸੱਚੇ ਪੁਰਸ਼ ਗੱਦੀ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਮਝ ਲੈਣ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸਲੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਰਖਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵੀ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੁਆਲ, ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਲ ਕਰਨ ਲਈ

ਤਿਆਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੋਕ ਕਾਫੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਏ ਹਨ ਓਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਵੇਖ ਸਕਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸੰਪਰਦਾਇ ਭੂਤਕਾਲ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੀਂਦੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਓਠਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਸੁਆਲ ਹਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਸਭ ਦੇਸ਼ ਅਗੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਸੁਆਲ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਜੋ ਵੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਉਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ—ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਵਲ ਧਿਆਨ ਘਟਿਆ ਹੈ।ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਗੁਟ ਦਾ, ਜਾਤੀ ਦਾ—ਅਭਿਮਾਨ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਬੁਧ, ਸਿੱਖ, ਜੈਨ, ਪਾਰਸੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਈਸਾਈ, ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਝਗੜੇ ਵਧਾ ਕੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਹੁਣ ਅਸਾਂ 'ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਇਕ ਬਰਾਬਰ' ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧਣਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਵਲ ਸਾਡੀ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਆਦਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਘੁਲ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਸਿਆ; ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਝਗੜੇ ਛਡ ਕੇ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿਖਾਈ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਗਰਾਮ-ਦਾਨ ਵਰਗੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਬਹੁ ਧਰਮੀ, ਬਹੁ ਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁ ਵੰਸ਼ੀ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰਖਿਆ ਲਈ ਅਹਿੰਸਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਵੀ ਕਰਨ। ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ Thus Far and no Farther ਦਾ ਸੂਤਰ ਨਹੀਂ ਚਲੇਗਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮਨੁਖਾ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਹੀ ਹਨ। ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤ-ਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜੀਣਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਜਵਲ ਭਵਿਸ਼ ਕਾਲ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨਤਾ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਇਹ ਰਸਤਾ ਅਪਨਾਉਣਗੇ।

ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਕੋਰਾ ਚੈੱਕ

ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਡੀ ਜੰਗ ਮੁਕ ਗਈ । ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਦਾਸਤਾ ਦੇ ਬਦਲ ਪਤਲੇ ਪੈਣੇ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਏ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਫਟੇ। ਲਮੀਂ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਨੇ ਜੰਤਾ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਲੈ ਆਂਦੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਜਹਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਹੜਤਾਲ, ਪੋਲੀਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮ-ਚਾਰੀਆਂ ਅਗੇ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨਣਾ ਹੀ ਮੁਨਾਸਬ ਜਾਤਾ ਉਹ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਤਾੜ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਗਿਆ ਹੈ । ਬਰਤਾਨਵੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੇ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਮਗਰ ਢੰਗ ਏਹ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਨਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਬਣੀ ਰਹੇ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਕੈਬਨਿਟ ਨੇ ਲਾਰਡ ਵੇਵਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੰਤਵ ਦਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ੧੯੪੫ ਵਿਚ ਸ਼ਿਮਲੇ ਬੁਲਾਈ। ਕਾਂਗਰਸ ਵਲੋਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਗਾਂਧ, ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ, ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਨੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਵਲਭ ਪੰਤ, ਮੁਸਲਮ ਲੀਗ ਵਲੋਂ ਮਿਸਟਰ ਜਿਨਾਰ, ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ, ਗਜ਼ਨਫਰ ਅਲੀ, ਅਬਦੁਲ ਕਿਊਮ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਮਾ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਸਰ-ਦਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਕਾਂਗਰਸ ਦੇਸ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੀ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ। ਮਗਰ ਲੀਗ ਇਸ ਨੂੰ ਲੀਰੋ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਵੀ ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਝਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੰਦੀਆਂ ਤਕ ਵਖ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਏ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਖੈਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਤੇ ਗਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਵੀ ਢੇਰ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿਮਲੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਭਗਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਡਾਕ ਘਰ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਛੱਤ ਤੇ ਸੀ, ਨੂੰ ਜਾ ਭਾਗ ਲਾਏ।

ਸਮਰਹਿਲ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਡਾਕ ਘਰ ਤੋਂ ਫਰਲਾਂਗ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਓਥੇ ਕਾਂਗਰਸ ਕੈਬਿਨਿਟ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਏਧਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਏ, ਤੇ ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਅਜੇ ਦਰ-ਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਹੀ ਪੁਜੇ ਸਨ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਕੈਬਿਨਿਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਸੰਤ ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ 'ਕਿਆ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਹੈ ?' 'ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਲੀਏ ? ਹਮ ਹਰ ਵਕਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈਂ । ਵੈਸੇ ਮੀਟਿੰਗ ਤੋ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਮਗਰ ਹਮ ਉਨ ਕਾ ਫੁਟ-ਮਾਨ ਸੁਨ ਲੇਂਗੇ। ਬੁਲਾ ਲਾਓ" ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਫੁਟ ਪਾਥ ਤੇ ਹੀ ਮਿਲ ਗਏ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੱਫੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਕਾਸ਼ ਨਿਰ-ਮਲ ਹੋ ਰਹਿਆ ਸੀ। ਮਗਰ ਸ਼ਿਮਲੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਬਦਲੀ ਨਿਕਲੀ ਜਿਸ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਪੁੰਜ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਾਹਰ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਕਿਣ ਮਿਣ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਛਜੀ ਖਾਰੀਂ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਪੁਛਿਆ 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਕੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕਹਾਂ ਹੈ ?' 'ਸਾਹਮਣੇ' ਸਤਿ.

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ।ਏਹ ਸਾਰਾ ਅਮਲਾ ਫੈਲਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਰ ਹਿਲ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਡਾਕ ਘਰ ਵਲ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰ ਉਪਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ, ਡਾਕਟ੍ਰ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਪ੍ਰੈਸ ਰੀਪੋਰਟਰ ਹੇਠਾਂ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿਚ ਰੁਕ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹਿ ਗਏ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਸਜਣ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬਹਿ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰੀ ਤੇ ਸਜ ਗਏ। ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਅੰਬ,ਬਾਦਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ ਮਿਸਰੀ ਤੇ ਖਾਜੇ ਦੇ ਥਾਲ ਭਰ ਕੇ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਰਖ ਦਿਤੇ। "ਰਤਨ ਸਿੰਘ! ਤੂੰ ਜਾਨਤਾ ਥਾ ਕਿ ਹਮ ਆ ਰਹੇ ਹੈਂ?" ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ "ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ! ਏਹ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਹੀ ਮੁੱਕਾ ਮਿੱਸਾ ਹਾਜਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਚੇਚ ਕੁਝ ਨਹੀ", ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ "ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਬਦੇਸੀਆਂ ਅਗੇ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਮੰਗ ਨਹੀ ਸੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਦੇਸ ਵਧੇ ਫੁਲੇ।" ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਠ ਬੈਠੇ ਤੇ ਆਖਿਆ "ਗੁਰੂ ਜੀ! ਯੇਹ ਆਪ ਨੇ ਕਿਆ ਫੁਰਮਾਇਆ? ਕਿਆ ਹਮ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ, ਯੇਹ ਤੋ ਆਪਕੀ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ।" ਚੰਗਾ ਜੇ ਏਹ ਗੱਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਤਨ ਬੁਲਾ ਬਾਲੀ ਨੂੰ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਚਿੱਟੇ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਜੋ ਚਾਹੇ ਲਿਖ ਲਵੇ। ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਅੱਖਰ ਆਪਣੇ ਪਾ ਦਿਆਂ" ਡਾ: ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਪੜਿਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਲੀ ਉਪਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। "ਬਾਲੀ ਲਿਆ ਕਾਗਜ਼ ਅਗੋਂ ਜੋ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆਏ ਲਿਖ ਲਈਂ, ਮੈਂ ਦਸਖਤ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ। "ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ, ਹਮ ਤੋ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੇਨੇ ਆਏ ਹੈਂ।" ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਤੇ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਸਦਿਆਂ-ਹਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। "ਚੰਗਾ ਜੇ ਮੈਂ ਹੀ ਲਿਖਵਾਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਲਿਖੋ! "ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੰਗ ਤੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੈ।" ਏਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੈਕਾਰਾ ਬੁਲਾ ਦਿਤਾ। ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ, ਡਾ: ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਾਲੀ ਨੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਹਿ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਜਾ ਦਿਤਾ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਜਾਨ ਵਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਅਗੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ, ਤੇ ਆਖਿਆ "ਹਮੇਂ ਪਰਸ਼ਾਦ ਚਾਹੀਏ ਥਾ, ਵੋਹ ਮਿਲ ਗਿਆ।" ਇਹ ਕਹਿ ਸਾਰੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਆਏ। ਪ੍ਰੈਸ ਰੀਪੋਰਟਰਾਂ ਨੇ ਝੁਰਮਟ ਪਾ ਦਿਤਾ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਹਿਆ, "ਹਮੇਂ ਪਰਸਾਦ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਆਪ ਭੀ ਮੂੰਹ ਮੀਠਾ ਕਰੋ।" ਮਿਸਰੀ ਦਾ ਥਾਲ ਰੀਪੋਰਟਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਡੇਰੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ।

"ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨੂੰ ਕੋਰਾ ਚੈਕ"

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜਮਨਾ ਨਗਰ

ਅਜ ਤੋਂ ਕੋਈ ੧੫੦ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਧਰਮ ਪੰਖ ਲਾਕੇ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਪ੍ਰਸਪਰ ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਇਤਫਾਕ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਮਲ ਲਈ ਸੀ। ਆਪੋ ਵਿਚ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵੱਧ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕਤਲ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਤਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿਖ ਰਾਜ ਵੀ ਜੋ ਕਿ ਚੱਪਾ, ਚੱਪਾ ਜਗ੍ਹਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਹੀ ਫੁਟ ਕਾਰਨ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਮੁਖ ਕੰਮ ਫੁਟ ਪਾਉਣਾ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਤਕਕੇ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣਕੇ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੮੭੨ ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਰਾਈਆਂ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਸਦਾਕੌਰ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਕੇ ਇਸ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕੀਤਾ—

"ਜਾਮਾਂ ਪਹਿਰੇ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟਿ ਆਦ ਰਘੁਬੰਸ ॥
ਸੰਗਤ ਮਿਲੈ ਅਨੰਤਿ ਤਬ ਮਾਨੋ ਕੋਟ ਸਹੰਸ ॥
ਦੁਆਦਸ ਪੁਰਖ ਹੈ ਆਦਸੇ ਸਭ ਹਨ ਕੇ ਸਿਰਮੌਰ ॥
ਸਕਤ ਅਨੰਤੀ ਆਇ ਹੈ ਆਦਿ ਇਹੈ ਨਹੀਂ ਔਰ ॥
ਯਾਹੀ ਕੁਲ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਤਾਹੀਂ ਕੁਲ ਕੋ ਨਾਮ ॥
ਪੁਨ ਦੁਆਦਸ ਗੁਰਿੰਡ ਕੋ ਮੇਰੀ ਹੈ ਪ੍ਰਣਾਮ ॥

ਅਤੇ—ਤਿਥੀ ਖਸ਼ਟਮੀ ਸੁਰਗੁਰ ਵਾਰਾ, ਭਸਮੰਤ ਨਗਰ ਸਤਿਰੁਦ੍ਰ ਕਿਨਾਰਾ ॥
ਕਲਿਜੁਗ ਮੈਂ ਸਤਿਜੁਗ ਕਰ ਠਾਨੋ, ਤਬੀ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ ਬਪੁ ਪਹਿਚਾਨੋ ॥
(ਗੁਰਿੰਡ ਨਾਮਾ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦)

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਠੰਡੇ ਠੰਡੇ ਹਵਾ ਦੇ ਝਰੋਕਿਆਂ ਨੇ, ਨਿੰਮੀ-ਨਿੰਮੀ ਫੁਹਾਰ ਨੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਮਸਤੀ ਲੈ ਆਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਜੋ ਕਿ ਪਤਝੜ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਮੁਰਝਾ ਗਈ ਸੀ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਜੋਬਨ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲਦੀ ਵੇਖੀ, ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਪੀਲੇ ਪੀਲੇ ਫੁਲਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਉਹ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਉ ਆਗਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਏਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕਣ-ਕਣ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਬਦੀਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਰੰਗ ਵਿਚ ਹੋਕੇ, ਅੰਗੜਾਈ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਠ ਖਲੋਤਾ।

ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਪਾਪ ਤੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਨੇ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਪਤਝੜ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਨੇ ਵੀ ਆਂਪਾ ਸੰਭਾਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ ਨੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਤੇ ਕਸਬੇ ਕਸਬੇਵਿਚ ਜਾਕੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ, ਐਸ਼ੋ ਇਸ਼ਰਤ ਤੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਿਆ ਅਤੇ ਹਲੂਣ ਕੇ ਜਗਾਇਆ।

ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਬੰਦ ਪਏ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉੱਲੀ ਖਾਧੇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਸਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੁਨਰ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖਤਮ ਹੋਈ ਸਿਖੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਕੇ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ।

ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਤੇ ਭਜਨ ਦਸਕੇ ਸਿਖੀ ਰੂਪ ਫੁਲਵਾੜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਮੁਰਝਾ ਚੁਕੀ ਸੀ ਮੁੜ ਹਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਫੇਦ ਝੰਡਾ ਜੋ ਕਿ ਅਮਨ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲਹਿਰਾ-ਇਆ ਜਿਸਦੇ ਫਰ-ਫਰਾਹਟ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਹੀ ਰੂਹ ਫੂਕ ਦਿਤੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਮਨ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਜੱਸ ਬੜੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਕਲਿ ਜੁਗ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

"ਪਾਇ ਇਹੁ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਮੇਸ ਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਿਰ ਰਾਮ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਉਪਦੇਸ ਦੇਨ ਲਾਗਯੋ ॥ ਫੈਲਯੋ ਜਸ ਭਾਰੀ ਸਿਖ ਥੀਏ ਤਾਂਹੇ ਕੇ ਅਪਾਰੀ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਬ੍ਰਿਧਾਨੋ ਨਾਮ ਰਸ ਪਾਗਯੋ ॥ ਹੁਕੇ ਛਡਵਾਏ ਰਖਵਾਏ ਕੇਸ ਮੋਨਯੋਂ ਕੇ ਸੁਧਾ ਛਕ ਥੀਏ ਸਿਖ ਭਾਗ ਜਿਨੇ ਜਾਗਯੋ ॥ ਫੀਮ, ਭੰਗ ਪੋਸਤ ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਠਗੀ ਤਜ ਥੀਏ ਸੰਤ ਸਤਿਜੁਗ ਆਗਯੋ ॥"

ਜਦੋਂ ਖਾਲਸਾ ਫਿਰ ਸੁਰ-ਜੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਅਮਨ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਨਾਰੀ ਜਾਤਿ ਜੋ ਕਿ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮਰਦ ਦੀ ਜੁਤੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਨਾ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਸੰਮਤ ੧੯੧੫ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸਿਆਹੜ ਜਿਲਾ ਲੁਧਿਹਾਣਾ ਵਿਖੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਰਾ-ਬਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ 'ਗੋਰ ਮੜੀ ਮਤ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੋ' ਦੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਭੁਲਕੇ ਗੁਗੇ, ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਧੌਕੋਲ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿਤਾ "ਮੜੀ ਮਸਾਣੀ ਢਾਹਿਕੇ ਕਰ ਦਿਓ ਮੈਦਾਨਾ" ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਸ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੱਸ ਇਤਨਾ ਫੈਲ ਗਿਆ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਹਰ ਵਕਤ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਸੋਚਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਹਰ ਉਹ ਸਮਾਂ ਲਭਣ ਲਈ ਉਤਾਂਵਲੇ ਸਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਇਸ ਪਰਿਪਾਟੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ।

ਸੰਮਤ ੧੯੨੦ ਸੀ ਤੇ ਸੰਨ ੧੯੬੩, ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ। ਖੋਟੇ (ਜ਼ਿ. ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਪਦੀ ਹੀ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ। ਜਿਸਤੋਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਦੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਪੂਜ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਵੀ ਆਨੰਦ ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰ-ਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨ ਭਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਉਹ ਅਗੇ ਹੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸਨ। ਉਸ਼ੇ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਣੋਂ ਥਾਣੀਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਖਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਸਖਤ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸਨ

ਆਪ ਜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਥਾਓਂ ਥਾਈਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਕਿ—

੧. ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।

੨. ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਨਹੀਂ ਦਿਵਾਉਣੀ।

੩. ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ।

੪. ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਅੰਗ-ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਜਿਠ ਲੈਣੇ।

੫. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

੬. ਗਡੀਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਖੁਲ੍ਹਵਾਈਆਂ, ਆਪਣੀ ਡਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਸ੍ਵਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਕੇ ਦਸਿਆ ਅਤ ਅੰਗ-ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਡਰ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭੋ ਕੁਝ ਵੇਖਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਢੰਢੋੜਿਕੇ ਵਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ।

ਇਸ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਸਖਤ ਪਾਬੰ-ਦੀਆਂ ਲਾਉਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹਿੰਦੂ, ਸਿਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪਾੜਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਖੋਹਲ ਦਿਤੇ। ਗਊ ਦਾ ਮਾਸ ਸ਼ਰੇ-ਆਮ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਵਿਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜੀਣਾ ਹਰਾਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਮ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਵਾਸੀ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਕੁਸਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਾਜੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ, ਜਗੀਰਦਾਰ ਆਦਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਝੋਲੀ ਚੁਕ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾ ਸਕਿਆ। ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਬੁਚੜਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਨੇਰ-ਗਰਦੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਉਠੇ। ਸ੍ਵੈ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਅੰਗ ਫੜਕ ਉਠਿਆ, ਗਊ ਗਰੀਬ ਤੇ ਛੁਰੀ ਚਲਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਸਹਿ ਤੇ ਅਕਹਿ ਹੋ ਉਠੀ। ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਗਊ ਗਰੀਬ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਸੰਨ ੧੮੭੧-੭੨ ਈ: ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਏ-ਕੋਟ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬੁਚੜਖਾਨਿਆਂ ਤੇ ਹਲੇ ਬੋਲਕੇ ਮਲੇਛਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੇ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਮਾ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਅਜੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਨੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਰਸਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆਂ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

ਜੇ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਕੇ ਬਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਵੀ ਕੂਕੇ ਕੁਝ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁਟ ਭਰ ਲੈਂਦੇ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਪਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ, ਮਹਾ-ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਸ ਠੁੰਡ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਸਿਪ ਚੁਆਂਤੀ ਬੂੰਦ ਲੈ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖਤਾ ਉਲਟਣ ਲਈ ਉਠ ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ ਉਨਾਂ ਚਿਰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਮੇਰੇ ਚੋਜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਵਨ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਆਹ! ਵਿਛੋੜਾ! ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਉਸੇ ਤਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਹੀ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਤੁਰਨ ਲਗਿਆ ਕਿਸੇ ਬਿੱਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਬ ਤੋ ਆਪ ਭੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਕੋ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ, ਅਬ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਕਾ ਤਖਤਾ ਕੌਨ ਉਲਟ ਸਕਤਾ ਹੈ।" ਮੇਰੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਬਿਲਿਆ ! ਮੈਂ ਘਰ ਘਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਕਰ ਚਲਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਉਹ ਅੱਗ ਬਾਲ ਚਲਿਆ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਣੁਝਾਇਆਂ ਬੁਝੇਗੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਭਾਂਬੜ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਬਲੇਗੀ।"

ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਇਆ।

ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ ! ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਜਿਸਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲਾਕੇ ਇਨਾ ਫਲੀਭੂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਜ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਰਹਿਬਰ ਮੇਰੇ ਪੂਜਯ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨਾਲ ਉਸ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸਦੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਚਾਹਵਾਨ ਬਣੀ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ
ਤੇ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ
ਸਮੇਂ ਦੀ ਝਾਕੀ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਵੇਗਾ।

ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਆਰੰਭਣ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨਾਲ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਕਾਫੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਹਿੰਦੂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਤੇ ਕਾਫੀ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਲਵੱਟੇ ਭੰਨ ਕੇ ਹੀ ਡੰਗ ਟਪਾਈ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੁਝ ਰਿਆਸਤਾਂ ਤੇ ਅਪਣੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੀਆਂ। ਜੇਹੜੇ ਕੁਝ ਅਣਖ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਉਹ ਅਨਿਆਈ ਮੌਤੇ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਗੱਲ ਕੀ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਘੰਟੀ ਕੌਣ ਬੰਨ੍ਹੇ। ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਗੱਲ ਖਲੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਤੇ ਹਵੱਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਤ ਦਿਨ ਜੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਸਹਿਕਦੀ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਆਏ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ ਤੇ ਵਡੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਭੂਤ ਵੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਏਸੇ ਗੱਲੋਂ ਪਰੇ ਹਟ ਗਏ।

ਅਖੀਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਢਹਿੰਦਾ ਵੇਖਕੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਲਈ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਲਖ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਜਾਣਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪਰੋਗਰਾਮ ਆਰੰਭਿਆ ਗਿਆ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਇਸ ਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਤਾ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਏ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਨਿਛਾਵਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਨਪਾਕ ਨਿਯਤ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਦਿਤਾ। ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਕਾਫੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਕਰੀਬ ਅਠ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਕੂਮਤ ਲੰਮੀ ਨੀਂਦੇ ਸਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਸਿਖ ਰਾਜ ਕਈਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ, ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤੇਗ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਚੰਗੇ ਨਿਕਲੇ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੂਹਾਂ ਲੈਣ ਲਗ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗ਼ੱਦਾਰੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਬਸੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਖੋਖਲੀਆਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਹਨਾਂ ਪੂਰਾ ਜੋਰ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣੀ ਅਖੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜ ਖੋਹਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਸਿਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਵਕਤ ਸਤਰਕ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀ ਹਰ ਨਕਲੋ ਹਰਕਤ ਉਤੇ ਪੂਰੀ ਨਗਰਾਨੀ ਸੀ।ਇਧਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗ ਸਕਦਾ। ਸਿੱਖੀ ਕੁਝ ਤੇ ਵੈਸੇ ਹੀ ਅਜੇ ਘੱਲੀ ਸੀ, ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਕਾਰਨ, ਚੰਗੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਦਮ ਟੁਟੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤੀ। ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ, ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ। ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਰੁਟੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਦਿਤਾ ਲੇਕਨ ਆਪਣਾਂ ਦਾਲ ਮੰਡਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਜੋ ਵੀ ਜਾਇਜ਼, ਨਾਜਾਇਜ਼ ਤਰੀਕਾ ਸੀ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਤੇ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ੩ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਖੋਟੇ ਨਗਰ ਜਿ: ਫੀਰੋਜਪੁਰ ਵਿਚ ਸਿਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਮਾਈਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਰਸਮ ਅੱਜ ਤਕ ਸਾਰੇ ਸਿਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਚਾਲੂ ਹੈ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੀ ਰਸਮ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀ। ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਘਟ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਰੋਜ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਐਨ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਕਰਨ। ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਾਓ ਤਾਂ ਕਿ ਅਵਿਦਿਆ ਦਾ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋਵੇ।

ਅੰਗਰੇਜ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਪਿਛੋਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ ਨੇ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਿੰਦ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਗਊ ਦੀ ਰਖਸ਼ਾ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ। ਤੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹਕੂਮਤ ਹੇਠ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ

ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ ਬੱਚਾ ਹਾਂ ਪਰ ਰੋਕ ਸਕਦਾਂ ਤੂਫਾਨਾਂ ਨੂੰ

ਮੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀਆਂ ਤਿਖੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਨੇ,
ਮੈਂ ਪਲਿਆ ਨੇਜ਼ੇ ਨੋਕਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛਾਂ ਦਿਤੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੇ ।
ਮੈਨੂੰ ਹੱਸਣਾ ਦੱਸਿਆ ਫੁਲਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਚੁਭਣਾ ਦਸਿਆ ਖਾਰਾਂ ਨੇ ।
ਮੈਨੂੰ ਲੜਨਾ ਵਿੱਚ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੇ, ਦਸਿਆ ਅਜੀਤ ਜੁਝਾਰਾਂ ਨੇ ।
ਕਰ ਦੇਵਾਂ ਢੇਰੀ ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਜਦ ਧੂੰਦਾ ਹਾ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ............

ਮੈਂ ਹਾਂ ਇਕ ਕੰਧ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ, ਨਾ ਖੁਰਦਾ ਹਾਂ ਨਾ ਢਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।
ਮੁਕ ਜਾਣ ਤਵੇੜ ਸਾਗਰ ਦੇ, ਮੈਂ ਓਡਾ ਕੋਡਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।
ਨਾ ਘੂਰੀਂ ਆਪੋਂ ਮਾੜੇ ਨੂੰ, ਨਾ ਰੋਹਬ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।
ਮਰਦਾ ਹਾਂ ਸੂਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤੇ, ਨਾ ਨੀਵਾਂ ਸਿਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ।
ਸੂਰਜ ਵੀ ਬਦਲੀ ਲੁਕ ਜਾਂਦਾ, ਜਦ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ............

ਮੈਂ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਹੀ ਜਿਊਂਦਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹਾਂ ।
ਏਸੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ, ਹਰ ਆਈ ਮੁਸੀਬਤ ਜਰਦਾ ਹਾਂ ।
ਏਸੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਏ, ਏਸੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।
ਮੈਂ ਲੋਹਾ ਖਾ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹਾਂ, ਨਾ ਗੈਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ ਹਾਂ ।
ਨਿਤ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਕਾਬਲ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਰੋਕਿਆ ਮੁਗਲ ਪਠਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ............

ਮੇਰੇ ਡੌਲੇ ਪੀਡੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਜਬਰਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ।
ਮੇਰਾ ਪਿੰਡਾ ਖਰਵਾ ਹੋਇਆ ਏ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭੁੰਜੇ ਪੈ ਪੈ ਕੇ ।
ਮੇਰੀ ਬਸਤੀ ਉਚੀ ਹੋਈ ਏ, ਕਦੀ ਪੈ ਪੈ ਕੇ ਕਦੀ ਢੈ ਢੈ ਕੇ ।
ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਪੀਡੀ ਹੋਈ ਏ, ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਸਹਿ ਸਹਿ ਕੇ ।
ਅੱਜ ਵੀ ਜੇ ਲਲਕਾਰ ਮਾਰ ਦਿਆਂ, ਪਿਘਲਾ ਦੇਵਾਂ ਚਟਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ............

ਓਹ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਏ, ਜਿਥੇ ਖੂਨ ਸਾਡਾ ਡੁਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ।
ਓਹ ਕਿਥੇ ਪਾਣੀ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਖੂਨ ਸਾਡਾ ਘੁਲ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ।
ਓਹ ਕਿਹੜਾ ਪਰਬਤ ਰਹਿੰਦਾ ਏ, ਜੋ ਸਿਰਾਂ ਸਾਡਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਲ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।
ਓਹ ਕਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ, ਜਿਸਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਜਬਰ ਦਾ ਝੁਲ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।
ਫਿਰ ਵੀ ਫੜ ਦਾੜੀਓਂ ਧੂਹ ਸਕਦੇਂ, ਕਾਮਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸ਼ੈਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ............

ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਏ, ਅਜੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅਰਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਅਜੇ ਤੇ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣਾ ਏਂ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਜੋ ਲੋਹਾ ਬਣਦੇ ਹਥਕੜੀਆਂ, ਕਰਨਾ ਹੈ ਬੰਦ ਉਹ ਖਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਅਜੇ ਛੁਰਿਆਂ ਹੇਠੋਂ ਕਢਣਾ ਹੈ, ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਅਜੇ ਗੈਰ ਚਫੇਰਿਓਂ ਘੂਰਨ ਪਏ, ਦਿਖਲਾ ਜੰਗੀ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਅਜੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਢਲਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ।
ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਭਾਵੇਂ ਬੱਚਾ ਹਾਂ ਪਰ ਸਕਦੈਂ ਰੋਕ ਤੂਫਾਨਾਂ ਨੂੰ ।

Daily 'Nawan Hindustan New Delhi–Reg. No D-865

ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਘਰ ਏ ?

ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ

ਉਹ ਸ਼ਾਨਾ ਭਰਿਆ ਕੈਲੰਡਰ ਨਾ ਹੋਵੇ

ਜਿਸ ਵਿਚ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਾਵਨ ਦਰਸ਼ਨਾ ਨਾਲ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਅਸਾਂ

ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ 20×30 ਸਾਈਜ਼ ਦੇ ਕੇਲੰਡਰ ਉਤੇ 12×15 ਇੰਚ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਭਰੀ ਫੋਟੋ ਛਪਵਾਈ ਹੈ।

* ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਮਹੀਨੇ
* ਪੰਜਾਬੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ
* ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖਾਂ ਵੀ
* ਦੋ-ਰੰਗ
* ਕੀਮਤ ਫੀ ਕੈਲੰਡਰ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਤੇ ਇਹ ਕੋਈ ਮਹਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਏਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਗਾਤ ਲਈ।

Surjit Singh Jeet
Timber Market,
PHILLAUR

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਮੈਨੇਜਰ ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ
੧੬੮੧ ਪਹਾੜਗੰਜ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ—੧